

Halász György

***Afganisztán
gyűjtőpontban***



Kossuth

HALÁSZ GYÖRGY

Afganisztán gyűjtőpontban

HALÁSZ GYÖRGY

Afganisztán gyűjtőpontban

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

1980

ISBN 963 09 1728 9

© HALÁSZ GYÖRGY, 1980

(3202)

1979 decemberének utolsó napjaihoz közeledve a világban mindenfelé elkészültek az évet összegző értékelések. A politikai beszédírók már a karácsonyi szünet előtt bevégezték a munkát, és a nemzetközi sajtó rendre közölte az ilyen vagy olyan előjelű átfogó eszmefuttatásokat. Pedig ekkor még hátravolt az az esemény, amelyről mindmáig oly sok szó esik, amelynek hatása napjainkban is érződik.

Az afganisztáni változásokról az első jelentés az egyik szomszéd ország, Irán hivatalos hírügynökségének, a PARS-nak a jelzését viselte. 1979. december 27-én a PARS a kabuli rádió adására hivatkozva közölte, hogy az afgán fővárosban este háromnegyed nyolckor bejelentették: megdöntötték Hafizullah Amin elnök rendszerét. Valamivel este 10 óra előtt azután megérkezett a TASZSZ jelentése is. A szovjet hírügynökség már részletesen idézett Babrak Karmalnak, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottsága, a forradalmi tanács és a kormány nevében közzétett felhívásából is. A beszéd hangozlatta, hogy „kegyetlen szenvedések után felvirradt Afganisztán valamennyi testvéri népe, nemzete, vallási felekezete, osztálya és társadalmi rétege szabadságának és újjászületésének napja, megsemmisült Hafizullah Aminnak és cinkosainak rendszere”.

— Először nem tudtam, nem értettem, mi történik aznap este — mesélte valamivel később Kabulban a tájékoztatási minisztérium egyik vezetője, Farid. — 27-én este hat óra tájt néhány jelzőrakéta világította meg az

eget, rögtön ezután fegyverropogás hallatszott. Őszintén szólva egy pillanatig azt is hittem, hogy az ellenforradalmárok, az ehvani muszleminek, a muzulmán testvérek törtek be a városba, és nagyon félttem. Bekapcsoltam a rádiót. Vártam, és amikor meghallottam Babrak hangját, megértettem mindent.

Farid keze remeg, arca verítékben fürdik, szája sarkában ott lóg az elmaradhatatlan cigaretta, de nem ég. Alig lehetett ráismerni, lefogyott, másfél év alatt vagy tizenötöt öregedett. „Nem, őt nem vitték el — súgja bizalmasan az egyik beosztottja —, de amikor úgy érezte, hogy megfagy körülötte a levegő, készülődni kezdett. A sok izgalomtól azután infarktust kapott.”

De térjünk még vissza a hírekhez. December 28-án reggel a *TASZSZ* a következő jelentést továbbította: „A kabuli rádió péntek éjszakai közleményében bejelentette, hogy megdöntötték Hafizullah Amin és cinkostársai, az amerikai imperializmus ügynökei véres klikkjét. Hafizullah Amint egy forradalmi bíróság bűnösnek találta az afganisztáni nép elleni büntettekben és halálra ítélte. Az ítéletet végrehajtották. A közlemény bejelentette, hogy Babrak Karmalt választották meg az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottságának főtitkárává és a forradalmi tanács elnökévé.”

Valamivel később ugyancsak a szovjet hírügynökség ezt jelentette:

„Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság kormánya — figyelembe véve Afganisztán külső ellenségeinek folytatódó és fokozódó beavatkozását és provokációit — az áprilisi forradalom vívmányainak, az ország területi épségének, nemzeti függetlenségének megvédelmezése, valamint a béke és a biztonság fenntartása érdekében az 1978. december 5-én aláírt barátsági, jószomszédsági és együttműködési szerződés alapján azzal a határozott kéréssel fordult a Szovjetunióhoz, hogy sürgősen nyújtson politikai, erkölcsi, gazdasági segítséget, beleértve a katonai segítséget is, amelyet az Afganisztáni Demokra-

tikus Köztársaság kormánya korábban már több ízben kért a Szovjetunió kormányától. A Szovjetunió kormánya eleget tett az afgán fél kérésének.”

Ekkor az Atlanti-óceán túlsó partján elszabadultak a szenvedélyek. Carter elnök az ABC televíziónak adott újévi nyilatkozatában komor arccal invázióval vádolta a Szovjetuniót. „Vízválasztó — mennydörögte Brzezinski. — Nem lennénk hűek történelmi kötelezettségeinkhez, ha nem reagálnánk igen határozottan és energikusan.”

És megkezdődött a reagálás. Carter bejelentette, hogy 17 millió tonnával csökkentik a Moszkvának ígért gabonaszállítást, szűkítik — az amerikai fél korábbi lépései miatt már amúgy is korlátozott — gazdasági, tudományos-műszaki kapcsolatokat és a kulturális cserét. Kiutasítottak több szovjet diplomatát és elhalasztották a kijevi amerikai konzulátus felállítását. Az elnök bejelentette és később visszavonhatatlannak minősítette a moszkvai olimpia bojkottját. A SALT-ot egész egyszerűen „jégre tette”, az Unió helyzetéről szóló szokásos évi üzenetében meghirdette az úgynevezett Carter-doktrínát, amely az Egyesült Államok partjaitól több ezer kilométerre levő országokat „létfontosságú” amerikai érdekszférának minősített.

Az afgán kormány közben nyilatkozatot tett közzé: a segítségkérésre azért volt szükség, mert „az afgán nép külső ellenségei, az imperializmus, növekvő mértékben folytatták fegyveres beavatkozásaikat és provokációikat... és ha az ellenség büntetlenül cselekedhetett volna, akkor az afgán népre tömeges megtorlások várnak”. De ki figyelt oda a kabuli magyarázatra? Bernard Rogers amerikai tábornok, a NATO európai haderőinek főparancsnoka egy régi angol jelmondatot idézve kijelentette: „Szárason kell tartanunk a puskaport és készen kell lennünk, hogy válaszolhassunk a NATO bármely országát érintő fenyegetésre. Módunk van gyorsan csapatokat küldeni mindenhová, ahová ez szükséges.”

„Az enyhülés halála?” — kérdezte címlapján az ame-

rikai *Time* magazin, mintegy kórusban a nyugatnémet *Die Zeittel*: „Vége az enyhülésnek?” A *The Washington Post* már kijelentő módon fogalmazott: „Az enyhülés halott, a fegyverkezési verseny folytatódik”. „A medve évtizede?” — kérdezte a címben is agitáló módon a londoni *The Daily Telegraph*. A *Der Spiegel* címlapján az olimpiai dobogóra hatalmas bakancs került, a *Stern* pedig Brezsnyev és Carter bécsi kézfogásának képén módosított, a két vezetőt jégbefagyva, meredező jégcsapokkal ábrázolva. „Az oroszok végül is elérték a Khyber-hágót” — riogatott a londoni *The Economist*. Ám az *International Herald Tribune* még megtoldotta az állítást: „A játszma tárgya a geopolitikai előrenyomulás egy indiai-óceáni kikötő felé, akár Karachi, akár egy beludzsisztáni halászárváros felé, oly módon, hogy kezükbe kaparintják Afganisztánt és esetleg felbomlasztják Pakisztánt, Iránt vagy mindkettőt.”

Washingtonban dühöng a szovjetellenes kampány és Jimmy Carter az előválasztások során meglepő sikereket arat. Ezt nem hagyja szó nélkül James Reston, a *The New York Times* veterán kolumnistája sem. Azt kérdezi: miért feltételezzük azt, hogy a szovjetek tovább haladnak Afganisztánból, hogy elvágják a közel-keleti olaj útját Európába, Japánba és az Egyesült Államokba? És az eszmefuttatás végén levonja a következtetést: az elnök hibás politikát folytat. „Paradox módon — vélekedik Reston — minél több külpolitikai hibát követett el Carter, annál több választópolgár állt mellé, és minél inkább a külpolitikai kérdésekre irányította a közvélemény figyelmét, annál inkább sikerült kikerülnie a vitákat a nemzetgazdaság szánalmas helyzetéről.”

Ugyan hol is vannak a gazdasági témák? „A legnagyobb kihívás — állítja Carter — most kitartásunkat és céltudatosságunkat éri. Már nem vonz bennünket az izolacionizmus.” Az *AFP* francia hírügynökség washingtoni megfigyelőket idéző véleménye: „A Fehér Ház hangváltása a Vietnam utáni korszak és az amerikai

büntudatkomplexus végét jelzi.” „Az Egyesült Államok ismét az erő politikája felé fordult — írja a *Die Zeit*. — Vietnam feledésbe merül, az izolacionizmus és az intervencionizmus történelmi váltakozásában az inga ismét visszalendül, az egész világra kiterjedt kötelezettségvállalásba.”

Ahogy múlik az idő, egyre világosabb, hogy az afganisztáni téma mindinkább túlnő Afganisztánon. Az ország, a forradalmi változások azonban továbbra is az érdeklődés előterében vannak. Arnold Toynbee bizonyára roppantul örülne. „Az emberiség történelmét, a múltbéli, a jelenlegi és a jövőbeni történelmet tanulmányozó egyetemista számára nélkülözhetetlen, hogy Afganisztánnal foglalkozzék” — ezt mondotta minduntalan tanítványainak a nagy brit tudós.

A kérdést tehát nem úgy érdemes feltenni, hogy mi megy végbe jelenleg az országban, hanem kicsit kibővítve, ekképpen: mi történt és mi történik most Afganisztánban?

Persze a régmúlt is érdekes — Toynbee nem ok nélkül adta a fenti tanácsot —, de az utóbbi időben az események olyan sodrásban, néha olyan szélsőségek közepette követték egymást, hogy bizony még az edzettebb nemzetközi megfigyelők írásaiból is kiérződött a csodálkozás.

Mi történik mindössze két év leforgása alatt? Megdöntik a monarchiát szinte átmentő korrupt köztársasági vezetést. Azután megfosztják hatalmától, majd meggyilkolják a forradalom már-már istenként tisztelt vezetőjét, az utódról pedig bebizonyosodik az, amit korábban is sejtettek, hogy a forradalom mindenre elszánt, tudatos ellensége. Újabb hatalmi változás játszódik le, közben katonai segítségnyújtásnak vagyunk tanúi, és mindvégig jelen van, egy percre sem szünetel a zajos propaganda, az ellenakciók, amelyek esetenként nagyon is érezhetővé válnak. Több ízben is külföldről szervezett és támogatott ellenforradalmi hatalomátvételi kísérletről számolnak be a híradások Afganisztánból.

Hogyne lenne olykor nehezen követhető az állandóan változó helyzet minden apró részlete? És hol kezdődik a múlt?

Íme egy kis köznapi példa. 1980. január közepén a kabuli repülőtér homlokzatán még vörös transzparens díszelgett a következő felirattal: „Üdvözöljük az új forradalmi modell országában.” Két héttel később a felirat már nem volt ott, a hivatalokból pedig eltűnt a mostani vezető sokáig tiltott és az első vezető, Taraki rövidebb ideig tiltott portréja is. Úgy döntöttek, hogy mivel nem hosszú idő alatt sokszor és durván éltek vissza a jelszavakkal, inkább szép csendben folytatják azt az utat, amelyet még a forradalom kezdetekor, 1978 áprilisában jelöltek ki. Vagyis most nem lehetne például úgy indítani az írást, hogy Afganisztánban mint az új forradalmi modell országában üdvözik az idegent — ez egyszerűen nem lenne igaz. S történhetnek még ezután is új események, kerülhetnek át múlt időbe mostaniak. Nyilván kényelmesebb és kevésbé zavaró lenne mondjuk arról írni, milyen csatákat folytatott Nagy Sándor a mai Afganisztán területén, de féltő, hogy most nem ezt várják. Vagy ezt is, de ennél többet is.

Tehát: mi történik Afganisztánban?

A Hindukus vidékén

Először azonban nézzünk körbe egy kicsit: milyen ország Afganisztán?

A válasz rengeteg tényező függvénye, hiszen általában az első impresszió sokat nyom a latban. Ha az utas például nyáron a Khyber-hágón át Pakisztánból érkezik autóval — ami nem is nagy út, hiszen hajnali indulás mellett estére kényelmesen Kabulba lehet jutni —, ódákat mesélhet a táj félelmetes szépségeiről, a Hindukus hegyeiről, és Dzsallalabad* narancsligeteiről. De hangsúlyozni kell, csak nyáron ez a helyzet. Mert télen az ódák elmaradnak, nem valószínű, hogy sikerül egy nap alatt megtenni az utat, sőt az sem biztos, hogy lehetséges az autózás. A kerekek üresen pörögnek a 30—40 centiméteres hóban, és a ködben legfeljebb csak sejteni, hogy merre az út és merre a szakadék. Ilyenkor a „félelmetesen szép”-ből a szép jelző rendszerint elmarad és felidéződhet a 4000—5000 méter magas csúcsokkal tűzdelt Hindukus szó eredeti jelentése: a hinduk gyilkosa. A Karakorum és a Himalája nyugati folytatásának azokból az időkből származik ez a neve, amikor sok indiai lelte itt halálát, miközben délről a mohamedán Közép-Ázsia rabszolgapiacaira hajtották.

Észak felől, a Salang-hágó irányából, a szovjetek se-

* Ezt a várost a magyar kiadású Képes politikai és gazdasági világtalaszban Jalal-Kut néven találjuk, de a könyvben megmaradunk a régi, nemzetközileg elterjedt elnevezésnél.

gítségével épült alagúton átérve kietlen, kopár hegyek látszanak, de ugyanilyen élményben van része az utazónak, akivel Kabul felett kering leszállás előtt a repülőgép. Nem tévedés, a gép hosszan köröz. Itt, ebben a viszonylag kicsi völgyben lehetetlen egyenesen megközelíteni a leszállópályát, és a magas csúcsokon túljutva a pilótának legalább három kört kell megfennie. Az utasoknak marad idejük a nézelődésre is. Már akinek kedve van hozzá. A bal kézről szomszédos ülésen egy afgán fiatalember inkább behunyja a szemét és imát mormol, miközben a csúcsok gyanús közelségében a légzsákokban, örvényekben olykor nagyokat bukdácsolunk.

Errefelé télen, tavaszelon tűnik kellemesebbnek, barátságosabbnak a táj, amikor vastag fehér hó borít mindent. Nyáron annál különösebb, dermesztőbb a kép, a holdbéli egyhangúságot, a több ezer méter magas hegyvonulatok barnás-szürkességét nem törli meg semmi. Az országúti utazásoknál is ritkán oldódik a monotónia, az aszfaltcsík köves, poros, hegyi terepen vág utat. Azután itt-ott váratlanul egyszerre csak amolyan oázis következik, zöld és gyönyörű. Igaz, nehéz annak eldöntésére vállalkozni, hogy a szépségben a kontraszt milyen szerepet játszik. Kabultól nyugatra a közeli Paghman város önmagában is magyarázatot ad, miért keresték ezeken a tájakon a bibliai paradicsom nyomait. Babur, a mogulok dinasztiájának alapítója volt az, aki felfedezte és tudatosan alakítgatni kezdte a szépségeket. A paghmani szálloda, az egykori köztársasági elnöki nyaraló erkélyén ülve vízesörgedezés, madáréneklés hallatszik, hatalmas tölgyfák, fenyők szűrik át a napfényt, a királyi kertekből virágorgia látványa és illata bódít. A főváros egyetlen apró távoli pont, előtte hatalmas víztároló nyugodt kékje. És visszafelé az úton: újból sárgásbarna kő- és homoksivatag, portenger, néha magas vályogfallal övezett vályogkunyhók; fa, virág sehol.

Semmi furcsállani való nincs tehát abban, hogy az utazók rendre eltérő véleményt hangoztatnak Afganisz-

tánról. Milyen az ország? Félelmetes és gyönyörű, szörnyű és lenyűgöző, megkapó, kegyetlen és még folytatnánk sokáig, hiszen a skála, amelyen a kijelentések mozognak, szinte végtelen. Maradjunk ezért inkább a szárazabb tényeknél, azok legalább nem szubjektívek.

Először is: Afganisztán nagy ország. Bár itt, Ázsiában minden viszonylagos, hiszen egy indiai, aki a három és negyed millió négyzetkilométeres „birodalmából” érkezik, ezt aligha állítja. De innen, Európából nézve Afganisztán feltétlenül nagy. Területe kevés híján 650 000 négyzetkilométer, vagyis kényelmesen elférne rajta Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria, Lengyelország együttesen, és még majdnem egész Svájcnak is maradna hely. Az ország északi szomszédja a Szovjetunió — Türkmenisztán, Tadzsikisztán és Üzbegisztán —, s a közös határvonalból több mint 1000 kilométer folyó: az Amudarja, ősi nevén az Oxus. Ez a vidék Afganisztán legalacsonyabb területe, 170 méterrel a tengerszint felett. Északkeleten a hegyes-félsivatagos Wakhan-korridor található, itt, a kínai Sinkiang tartománynál fut össze a kínai, az afgán és a szovjet határ. A Wakhan legkeskenyebb része mindössze 10 kilométer, a térképen nézve mesterséges kitüremkedésnek tűnik. Az is: 1895-ben hozták létre, hogy ütköző legyen Brit-India és Oroszország között. Az afgán—kínai határszakasz hossza mindössze 70 kilométer.

Keleten és délen az ország Pakisztánnal határos, a vad hegyeken átvezető Khyber-hágón túl kezdődik a vasút. Afganisztánban mindössze egy öt és fél kilométer hosszú vonal van csupán, ez is a szovjet határnál, Kuska és Toragundaj között. Az utak hosszát egyébként 18 320 kilométerre becsülik, ebből 2800 kilométer aszfaltozott.

A nyugati szomszéd Irán: a határvonal nagy része sívalagon fut. Az országtól 400 kilométerre délre található a legközelebbi tenger. Ez a zártság, a hegyek mégsem jelentettek soha elzártságot. A hajózás fellendüléséig az

indiai szubkontinenst Európából úgyszólván csak Afganisztánon át lehetett megközelíteni, az ország a népek keresztútjának számított, hódítók vonultak erre, és itt húzódott a híres selyemút is. A nyugati nagyváros, Herat a tatárpusztítás előtt milliónál is több lakosú, virágzó település volt — ma viszont nincs Afganisztánban milliós város, Kabult a becslések szerint 700 000-en lakják.

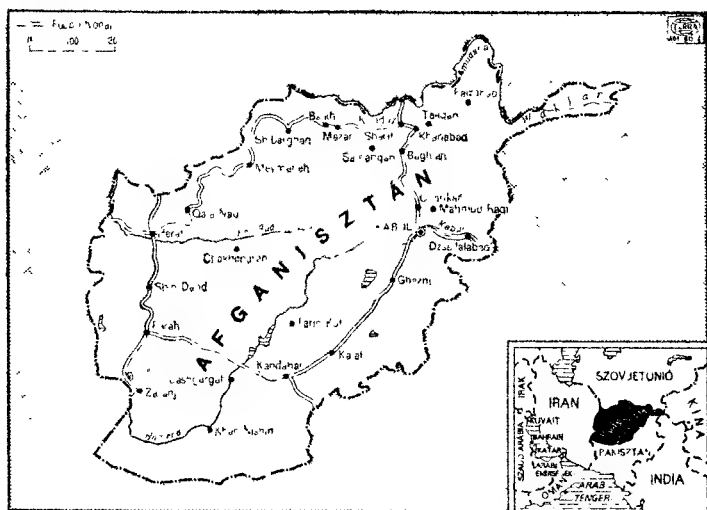
Ami az ország lakosságát illeti, ez 15 és fél millió körül lehet, népszámlálást soha nem tartottak. Olykor akadnak 18—20 milliós számot emlegető munkák is. A népesség növekedését évente 1,7 százalékra becsülik.

Az élet azokra a területekre összpontosul, ahol víz van. Louis Dupree amerikai antropológus (aki most jobb ügyet megillető buzgósággal a CIA szolgálatában segíti az ellenforradalmi bandák szervezését Pakisztánban) híres afganisztáni könyvében 11 földrajzi zónára osztja az országot. Leegyszerűsítve azonban négy nagy folyó-völgyel számolhatunk.

Az első az Amudarja völgye, ahol ma is uralkodó foglalatosság a pásztorkodás, itt van az otthona a világ-hírű karakülnek, és állítólag innen származik az utakon ma is gyakorta felbukkanó kétpúpú baktriai teve. Nagy és ősi kultúrájú vidék ez, itt volt Baktria (a mostani Balkh város), amelyet az árja telepések alapítottak az időszámítás előtti VI. században, itt élt és dolgozott Zarathusztra, a perzsa vallás megteremtője, aki az egyetlen és igazi isten, Ahura Mazda tiszteletére oktatta híveit. Virágzott a művészet, hatalmas templomok épültek. De mindez a múlt. Balkh poros, álmos kis település, nagy ritkán érkezik egy turista, Mazda neve pedig legfeljebb egy autómárkát idéz fel a ma emberének. Jobban tudott dacolni az idő múlásával Mazar-i Sharif. Nagy ipari üzemei vannak és ugyanakkor napjainkban is híres zarándokhely. Itt található Alinak, Mohamed próféta vejének, a síiták szentjének a sírja. Mazar-i Sharif azt jelenti: nagy zarándokhely, nemes sír. De sokan még a sír valódiságában is kételkednek. Jóllehet a

XII. század során többször is megálmódták a helyét, mégis vannak, akik azt állítják, hogy valami kevésbé szent emberé lehetnek a bálványozott földi maradványok.

A második, viszonylag sűrűn lakott vidék a Kabul folyó völgye. Itt található a főváros a közhivatalokkal, a követségekkel, a bazárokkal, a szép parkokkal, Babur drágakőberakásos sírjával, a dicső múltat idéző Bal-i Hissar erőddel. de ez a völgy a mezőgazdasági termelés egyik centruma is.



A főváros kicsi is és nagy is. Ami területét illeti, ez mintegy 29 000 hektár, vagyis harmada a 8—9 milliós európai nagyvárosokénak. Kabult azonban több mint tízszerre kevesebben lakják. A várost a Kabul folyó két, jól elkülöníthető részre osztja. A domborzati térképek a folyót kézzel ábrázolják, ahogy azt illik, de a vize szürke — már amikor van vize. Ahogy vége a tavaszi nagy olvadásnak, az egyébként 30—40 méter széles mederben két-három méternyi szélességben marad víz, a gyerekek vidáman taposnak benne, legfeljebb térdig ér.

Tiszta időben bámerre néz az ember a fővárosban, a horizontot hatalmas hegyek árnyékolják be. Maga Kabul, a völgy is 1800 méter magasan van a tengerszint felett. A levegő ezért tiszta, hűvös és ritka. A folyó bal partján terül el a régi városnegyed a bazárokkal. „A keskeny kis utcák hagyományos gyönyörűségét kínálja ez a rész” — írja egy afgán útikönyv, de ezt már jóakarattal is nehéz elfogadni. Fantasztikus a nyüzsgés, a por, a piszok, a zaj, az egy-két emeletes szürkésbarna vályogházak tövében Moszkvics és Toyota, öszvér és embervonta taliga, kerékpár és gyalogos küzd az elsőbbségért, hatalmas kosarakat egyensúlyoznak a fejen, rúd végén két nagy hordót a vállon, itt is, ott is felhangzik a „Kharbardar!”, „Utat!” kiáltás, az egyik ablakból nyüzsgött fél birka lóg, amott egy csordát hajtanak, üzlet üzlet hátán. És lépten-nyomon kis pihenők a sikátorokban: csajnakák, teázók, a mindig forró szamovárból fehér gőz száll és vízipipa mellett itt ki lehet cserélni a legfrissebb értesüléseket. A zöld vagy barnásfekete teához a szomszédságban sült bárányt, amott kebabot kapni, a pecsenyeillat állatok ürülekébűzével vegyül. A sasliksütő a bejárat mellett, az üzlet utcai része felé fordulva süti izzó faszén felett a csemegét. Ő és portékája a kirakat; a legolcsóbb és legvonzóbb reklám. Nagy legyezőkkel tereli a füstöt a parányi kardokra tűzött húsról, és benn az ütött-kopott asztalok mellett azután *nant* — lapos, ovális kenyeret —, méregerős apró paprikát, hagymát is talál a saslikhoz.

A rend a bazár féktelen rendetlenségében is fellelhető. A Sor-bazárnak, meg a Csár Csattának is megvannak a maga elkülönült részei, külön utcában árulják a selymet, másikon a bőrt, harmadikon a karakülsapkát. A szőnyegárusok az üzletekben a portékát sorra kiterítik, tessék csak rálépni nyugodtan, attól lesz igazán szép, hiszen ez igazi perzsaszőnyeg, száz évig is tart és csak húsz év használat után ragyog, amikor a karakül gyenge alapszőre, ami fonáskor felülre kerül, lekopik

és a tiszta, fényes fedőszőr marad meg, élővé varázsolva az ősi mintákat. Az üzleten kívül azonban már lehetetlen bámészkodni, a lökdösődés, a zaj kábít. A Pule Khesti mecset mögött húzódnak meg az ékszerészek boltjai, és közel ide, egy nagy, gyékényekkel fedett bazárrészben használt ruhákat kínálnak, főként amerikai árut, mindenféle farmernadrágokat, esküvői ruhát, cipőt, pulóvereket. Azután egyszerre véget ér a bódulat, valamelyest tompul a zaj, és fény látszik: a széles sugárút, a Dzsadi Maiwand, egy elvetélt, de nyilván impozáns városrendezési terv maradványa, háromemeletes házak, aszfaltút és üzletek. Kínai, angol porcelán, rozsdás kerékpárküllő, tea és pléhbögre, pokróc — mindent kínálnak itt is, az úton meg autók kerülgetik az átszaladó gyerekeket, a kordókat, az öszvéreket.

Mifélék ezek a kabuli autók? Általában öregek, azon belül pedig régi Volgák, Moszkvicsok, és japán márkák. Hogy csökkentsék a balesetek számát és általában növeljék a közlekedés biztonságát, már régen rendeletet hoztak: a használt autók adásvételét akkora adó terheli, hogy tulajdonképpen olcsóbb az új kocsi. Illetve olcsóbb volna, ha lenne ... Így azután az öreg autók életét igyekeznek a végtelenségig meghosszabbítani. Volt olyan szürke-fekete zörgő és hörgő Toyota taxi, amelynek sebességváltójánál, ha a „pilóta” harmadik fokozatba tette, tenyérsíri lyuk tátongott, és az ülés alól ugyan csak áradt az utca hidege. Kabuli viszonylatban ez még egészen tűrhető járműnek számított.

A Maiwand sugárút a stadionnál ér véget, a másik irányban pedig a buszmegállóhoz visz, vissza a folyóhoz. Másutt Kabulban hatalmas pusztaságok is virítanak, de itt semmi hely nem lenne elég, a hegyet, a Sherdarwazah oldalát is elborítják a kis vályogkunyhók, a lakók zergék módjára igyekeznek felfelé 200—300 méter magasságba a meredek kis ösvényeken. Nyáron még istenes, de télen a félméteres megfagyott hóban nyaktörő mutatvány. Talán mondani sem kell, hogy itt pillanatok

alatt kiderül, ki a szegény: minél közelebb lakik valaki az úthoz, annál módosabb. S a gazdagabbnak könnyebb a dolga is. Errefelé nincs csatornahálózat, a vizet cipelni kell letről.

A Kabul folyó északi partja — egy másik világ. Itt vannak a minisztériumok, köztük a külügyminisztérium háromemeletes szürke márvány épülete, az egykori királyi palota (amely később a Köztársaság Palota nevet viselte, most pedig a nép házának hívják), a rádió, a tévé, a diplomáciai képviselők, a pontosságáról nem éppen híres afgán légitársaság, az Ariana irodája, és a szállodák, a Park, a Kabul, a Spinzar és a többi, tovább északra pedig, a hegyek tövében a Kék mecset, amely valóságos kis építészeti ékszerdoboz. És errefelé vannak az „európai” üzletek is. Főként a Chicken Streeten, a Csirke utcában, amelyet benépesítenek a népi hímzéseket, szőtteseket, bőrtáskákat, szőrmét, inhabundát, ötvösmunkát áruló boltok. Kapni itt valódi régiségeket, köztük múlt századbeli remekművű tulai szamovárokat — és nemrég készült „régiségeket” is. Még igazi áruház is akad, a Kabul szálló mellett, a posta és táviróhivatal mögött, amely egyébként még mindig viseli egy belövés kormos nyomát. Négyszintes, és nincs a világnak olyan iparcikke, amit ne lehetne itt megkapni, olykor megmagyarázhatatlanul olcsón. Olcsón — már annak, aki össze tud hasonlítani és tudja, hogy ez olcsó, és van annyi pénze, hogy egyáltalán bemerészkedjék ide. Aki a Sherdarwazah tetején lakik, aligha téved be ebbe az áruházba.

Nem messze találhatók a könyvesboltok. Portékáik egy része nyűtt, piszkos, hasznátnak tűnik. Vagy csak régiek? Késő este az egyik kirakatban csapatnyi egér is futkos a könyvek között. A centrumban is váltogatják egymást a régi földszintes, és az újabb, emeletes házak, minden rendszer nélkül. Akár ipari üzemet is léhetett régebben ide telepíteni, pénz, pontosabban megvesztegetés kérdése volt az egész. Indiai, kanadai, francia, ja-

pán, kínai vállalatok is foglalkoztak már a kabuli városkép alakításával, mindegyiknek volt elképzelése — és mivel mindegyikből meg is valósult valami, a káosz csak nőtt. 1970-ben azután szovjet várostervezőket hívtak, megalakították a Kabulproektet, egyemeletes épülete ott látható a Sharinau negyedben. A szovjet szakértők már elkészítették az általános városrendezési tervet, csak hát a jelek szerint ezt egyelőre nem nagyon veszik figyelembe. „Három és fél évvel ezelőtt meggyőztük az akkori polgármestert, hogy a központban ne engedélyezze földszintes vagy egyemeletes házak építését — mondta Kabul új polgármestere az áprilisi forradalom után. — Egyetértett a javaslattal, de azután képtelen volt elutasítani a kenőpénzeket. Így hát szaporodtak a kis házak. Most mit csináljunk velük?”

A Pastunisztán teréről az Aramai-hegy északi lábánál haladva a Hotel Intercontinentalhoz visz az út. Olyan, mint minden más Intercontinental szálló a földön; teljesen mindegy, hol az idegen, felejtse el, ez külön világ. S hogy itt is így legyen, a kabuli tulajdonképpen a város legszélén áll egy dombon. Külön úton lehet csak feljutni a süppedő szőnyegek, zajtalan liftek világába. Az amerikai laptudósítók általában itt szállnak meg, míg a szocialista országokból érkezők a Kabul szállót szeretik, amelyhez a 25 évvel ezelőtt kiadott bédekker — ki tudja miért — a modern jelzőt illesztette. Kényelmével viszont, a krónikus melegvízhiányt leszámítva, különösebb baj nincs, és az ára fele az Intercontinentalénak. Étlapján általában hatféle étel szerepel, több nem. Két nap után természetesen mindenki betéve tudja a menüt, de a pincér a világ minden kincséért sem mulasztaná el, hogy szertartásos mozdulattal átnyújtsa a vaskos, kék műbőrbe helyezett lapot. Visszautasítani kegyetlenség: arca csalódottságot tükröz, elvégre az evés ceremóniájához ez is hozzátartozik.

Az Aramai-hegy déli lábánál az út az egyetem felé visz. 1946-ban alapították, mintegy 2000 diákja van.

S még egy kabuli nevezetesség: távol innen, a főváros keleti részén a „mikrorajon”, vagy ahogy régen nevezték, a Nadir sah Mina lakótelep; szovjet segítséggel épült 60 nagy épülettömb, a cementpadlót, azaz a padlószőnyeg hiányát leszámítva korszerű, kellemes, két-háromszobás lakásokkal. Errefelé visz az út a fővárostól 170 kilométerre fekvő Dzsallalabadba, amely már elég meleg ahhoz, hogy a citrusok és a pálmák megéljenek. Kabult télen hatalmas hó borítja, a bazárokbán mégis narancshegyek állnak, reggel indulnak az áruval Dzsallaladból és délre ideérnek. Békeidőben persze...

A Kabul folyó völgyétől délre húzódik Afganisztán harmadik „sűrűn” lakott vidéke, a Hilmend völgye. Ennek a folyónak a hossza meghaladja az 1000 kilométert is. Két nagy város található erre, Kandahar és Ghazni. Utóbbinak a múltja nagyobb és érdekesebb, mint jelene, romok idézik csak a Nagy Mahmud fővárosát, azt a várost, amelyben Firdauszi, a halhatatlan költő a történelmi mesevilágot felvillantó Királyok Könyvét alkotta.

Gyümölcsterhű fán fönt, ha nincs is helyem,
a csúcsát talán meg sem érinthetem...

E híres Király Könyvet írván lehet,
megéltetem itt lenn az emlékemet.

(Devecseri Gábor fordítása)

Firdauszi emléke él, de hová tűnt a hajdani sok szépség? Kandahar szintén jobb napokat látott, valaha ugyancsak főváros volt. Itt van eltemetve az első szuverén afgán uralkodó is, Ahmed Durrani sah. A város környékén a földek rendkívül termékenyek — ha öntözik őket. De mióta Timur Lenk hordái a XIV. században szétdúlták az öntözőrendszert, a sivatag egyre nagyobb területeket hódított el. Az amerikaiak által (a Tennessee völgy fejlesztésének mintájára) az 1940-es évek második felében és az 1950-es években készített Hilmend völgyterv pedig kevés eredményt hozott a rengeteg kiadott pénzhez képest.

A Heri Rud — a negyedik nagy folyó — ugyancsak az ország középső részének hegyvidékén ered és hömpölyög ezután 600 kilométert nyugatra. Itt, ebben a folyó völgyben található Herat, talán a legjobb állapotban fennmaradt ősi város, a szőnyegszövő ipar legnagyobb központja. Síremlékek, mecsetek, négy karcsú minaret, medreszek őrzik a XV. és XVI. századbeli perzsa művészet csodálatos alkotásait, a nagy citadella pedig a rég volt uralkodók hatalmát idézi.

Milyenek az afgánok?

Mohammad Ali kabuli történész az ország lakóiról ezt mondja: „Afganisztánban hatalmasak a kontrasztok, az ország egyik fele hegyes, a másik lapos és sivatagos, gyönyörű völgyek és félelmetes csúcsok váltják egymást. Ugyanilyen szélsőséges az időjárás is, a tél hideg és nedves, a nyár forró, az éjszakák hűvösek, a nappalok melegek. Az afgánok temperamentuma, öltözködése és életszemlélete sem kivétel a szélsőségek alól. Csakúgy, mint az időjárás és az ország domborzati viszonyai, az afgánok is szélsőségesek.” Tegyük rögtön hozzá, hogy az afgánokról alkotott vélemények is legalább ilyen szélsőségesek.

Milyenek az afgánok? Ki mit és mikor tapasztalt — eszerint változnak a megítélések. A múlt századi irodalomban, főként a brit irodalomban, az afgánokat vérszomjasnak, rettenthetetlennek, bábornak ábrázolták — ha már a gyarmatosítók megtámadtak egy népet és többször is csúfos vereséget szenvedtek, akkor legalább magasztalják fel ezt az ellenséget, máris könnyebb elviselni a kudarcot... „Olyan a szemük, mint a sólyomé, szájuk mint a cápáé” — állította például az amerikai Charles Miller. A fiatal haditudósító Winston Churchill,

aki meg is sebesült itt, ezt írta a *Daily Telegraph*-nak: „A vadságuk olyan, mint a zuluké, a furfangosságuk, mint az indiánoké, a lövésművészetük, mint a búroké.” Ám amikor a legendák nyomában nemrég egy amerikai laptudósító afgán ellenforradalmárok lövésgyakorlatát figyelte „valahol Peshawar környékén”, csalódottan jelentette ki: életében nem látott ennyire ügyetlen embereket.

Ki tesz itt igazságot?

Egyébként akad régi és érdekes magyar beszámoló is. Vámbéry Ármin nagyszerű önéletrajzában, a „Küzdelmeim”-ben így emlékezett: „A nép, amely az Oxustól Heratig vivő út környékét lakja [...] harcias, rabló természetű és fanatikus. A nyomasztó nagy szegénység és a nyomorúság minden változata kiirtotta e népből az embericsség és a vallás minden érzelmét, és ha itt-ott vet is egy obulust az átvonuló zarándoknak, nem jámborságból teszi, hanem inkább csak a vendégszeretet ősi szokásából. Semmire sem mehettem itt üveggyöngyeimmel, talizmánjaimmal, áldásaimmal és egyéb szemfényvesztéseimmal. Meglátszott ez embereken, hogy szívesen lettek volna jó emberek, de nem lehettek azzá, és helyzetem, teljes pénztelenségemben, szinte a kétségbeesés karjaiba döntött. Pozsonyi koplalásaim órái és üres gyomrom szenvedései a Háromdob utcai szegényes lakásban mivé is törpültek szemben azzal a nyomorúsággal és elhagyatottsággal, amelyet az Oxustól délre vivő utaimon éreztem?”

Hogy milyenek az afgánok? Annak a két tucat amerikai újságírónak, aki 1980 januárjában órákig alkudozott és káromkodott a Hotel Intercontinental halljában, míg megértette, hogy visszavonhatatlan a kiutasítási döntés: lelketlenek, bürokraták, ostobák. Annak a francia turistacsoportnak, amely 1978 őszén a Hotel Kabul éttermében áradozott: vendégszeretőek, lovagiasak, kedvesek. Egyszóval nagyon nehéz itt dűlőre jutni.

Két dolgot azonban látni kell. Az egyik, hogy valóban

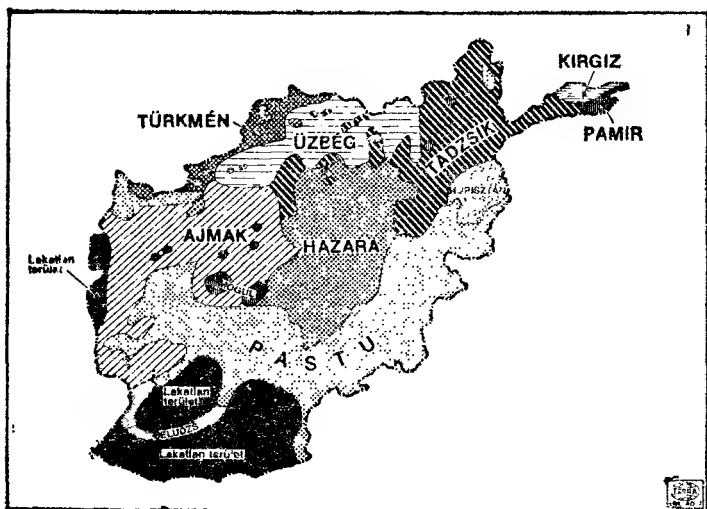
vannak bizonyos ősi szokások, a másik pedig, hogy az afgán ember legfeljebb a külföldi számára vagy a határon túl nevezi magát afgánnak; egyébként pastut, üzbeget, hazarát, nurisztánit vagy mást mond. Az országban nem kevesebb, mint 21 olyan nagyobb etnikai csoportot lehet megkülönböztetni, amelyek más nyelvet vagy legalábbis más dialektust beszélnek, eltérnek a szokásaik.

Leegyszerűsítve Afganisztán négy nemzetiségi részre osztható. Délen és délkeleten élnek a pastuk, mintegy hat és fél millióan, és körülbelül ugyanannyi pastu lakik a szomszédos Pakisztánban is. A pastuk azt tartják, hogy ők az „igazi afgánok”, az ország őslakói. Ebben nyilván van igazság, hiszen már Herodotos is említést tett egy paktuie nevű népcsoportról, amely a leírás szerint a mai Peshawar környékén élt. A pastuknak két nagy törzse van, a durrani (őket eredetileg abdalinak nevezték) és a ghilzai. Az utóbbiak vannak többségben, viszont — a monarchia 1973-ban történt megdöntéséig — az előbbiekből származott az uralkodó család. A durrani pastuk Afganisztán déli és délnyugati részén élnek, míg a ghilzai pastuk a Ghazni—Kandahar vonal és a pakisztáni—afgán határ közötti területen találhatók.

A pastu nyelv — akárcsak a dári és a beludzsi — az indoeurópai nyelvcsalád indoiráni ágába tartozik. Az alkotmány szerint az országnak két hivatalos nyelve van, a dári és a pastu, de valójában mindig is a dári volt az összekötő kapocs. Egyébként téves az a sokfelé olvasható állítás, hogy például a darit beszélő kabuli és a kandahari pastu megértik egymást saját nyelvükön. Legfeljebb annyira, mint egy német és egy angol, vagy egy francia és egy spanyol...

Az ország északkeleti részén tadzsikok élnek, számuk három és fél millióra tehető, dári nyelven beszélnek, de — akárcsak a pastukat — általában a kaukázusi népek közé sorolják őket. Tőlük nyugatra találhatók a hazarák: csaknem egymillióan vannak, mongol eredetűek, de dá-

riul beszélnek. Csakúgy, mint nyelvük, szakadár vallásuk is Perzsiából származik: nem szunnita, hanem síita mohamedánok. Északon különböző török népek élnek: üzbégek (körülbelül egymillióan), kirgizek (néhány tízezren) és türkmének (mintegy 150 000-en).



Ez a felsorolás rendkívül sematikus, hiszen élnek még Afganisztánban nurisztániak, hinduk, zsidók, szikhek, beludzok és még sok más etnikai csoport. Afganisztán évezredek óta a népek különös — hideg — kohója volt. Annyi népcsoport jött ide, hogy az ország etnikai térképe még ázsiai szemmel nézve is igen tarka, de az „összeolvasztás” nem ment végbe, a földrajzi környezet, az elszigeteltség biztosította, hogy egymástól csaknem érintetlenül éljenek. A törzsek, a népcsoportok egyesítését, az érintkezést akadályozta a nehéz terep.

Ennek a fejlődésnek vannak igen érdekes következményei manapság is, például Nurisztánban, az ország keleti részén. A fény országát (ezt jelenti a név) régebben Kafirisztánnak, a hitetlenek földjének hívták. Sajátos világa ez Afganisztánnak, itt fát használnak az épít-

kezéshez, a sírokra isteneket, faragott lovasszobrokat helyeznek, néhányat közülük még időben átmentettek a kabuli múzeumba. Nurisztánt 80 000—100 000-en lakják, kevés a művelésre alkalmas föld. A szegény vidéket hegyek zárják el, és az itt élők e megközelíthetlenség eredményeként egészen a XX. század elejéig nem is lettek mohamedánok. Abdur Rahman térítette meg őket, tűzzel-vassal. Majdnem teljes épségben konzerválódott itt az ősi vadász társadalom szerkezete, amelyben a férfiak vadásztak és harcoltak, az asszonyok pedig a földet művelték — és így ők rendelkeztek nagyobb hatalommal. A férfiak között ma is sok a viking típus, a kabuli pénzügyminisztériumban a testes, hatalmas, vörös szakállt viselő, vörös hajú tisztviselő természetesen nurisztáni. Afganisztánban úgy tartják, hogy a nurisztániak a hódító Nagy Sándor katonáinak leszármazottai. Vagy — egy másik változat szerint — a Lengyelországtól Közép-Ázsiáig húzódó sztyeppéket 4000 évvel ezelőtt benépesítő barbár törzsek maradványai lennének? Ez a „csábító” lehetőség ösztönzött 1935-ben egy német antropológiai kutatócsoportot arra, hogy itt keresse az árjak őseit. A „tudományos eredmények” azután elvesztek a második világháború vérzivatarában, a csoportból állítólag már csak egy fogorvos él, valahol Hamburg környékén. A nurisztániak titka még megfejtésre vár.

Külön említést érdemelnek a nomádok, akiknek száma kétmillióra tehető és szinte kizárólag a ghilzai pastuk közül kerülnek ki. Afganisztánban *kocsíknak* nevezik őket, vidéki utak során gyakran találkozni velük: feltűnik egy-egy fekete, foltozott sátor, körülötte játszadozó gyerekek, néhány teve vagy éppen egy egész karaván, birkák, tevék, a teve oldalán színes szőnyeg (eladó), hátán a percek alatt szétszedhető sátor, a *ghizdi*, a borító nemez, a málha, és mindennek tetejébe odakötte a gyerek. Mellette ballag az apa, vállán az elmaradhatatlan puska, övében kés. Mint valami különös szürrealista kép — a XX. század végén.

Afganisztánban sokan kicsit irigylük a nomádokat (akárcsak itt nálunk a juhászt), mondván, hogy jó a dolga, könnyű a sora. Dehogy az! Igaz, hogy van egyfajta szabadsága és eggyé forrott a természettel, de ebben a természeté a parancsoló szó: a nomád nem oda megy, ahová kénye-kedve szabja. Évszázadok alatt kialakult menetrend és útvonalak szerint vándorolnak, nem könnyű az életük a hóban, fagyban, esőben. Áprilisban, májusban kerekednek fel és mennek északra, majd ősszel vissza, a melegebb vidékre. A nők dolga a sátor felállítása és szétszerelése, és a háztartás, a vajkészítéstől a csomagoláson át a varrásig. Természetes hát, hogy fátyolt nem hordanak, miként is viselhetnék ilyen munkák közben? Fekete sálat terítenek magukra, a nadrágjuk gyakran rikitóan színes (a hagyomány szerint azért, nehogy férfinak nézzék és esetleg lelőjék őket), csuklójukra nehéz ezüst karkötő simul. A férfiak az állatokkal bajlódnak és kereskednek is. A teát, a cukrot, a puskát, a gyufát ma is a kocsik viszik el a távoli falvakba. Végül is nem ritka köztük a gazdag, aki vagyonát pénzkölcsönzéssel gyarapítja és földbirtokra tesz szert, de van olyan is, aki elszegényedik; különösen most, hogy újból akadozik a forgalom a pakisztáni—afgán határon és fegyveresek állítják meg a vándorokat. A gazdag nomád végül esetleg kereskedő lesz, letelepszik, a nincstelenné vált a városban próbál valami munkát találni. Nomádokat ma még mindenütt látni Afganisztánban — számuk azonban lassan, de biztosan fogy.

Bizonyos magatartásformák mégis tovább élnek. Az ősi szokásokat a hegyek íratlan kódexe, a *pastunvali* rögzíti. Az előírások helyenként változhatnak, de azért vannak általánosan elfogadott szabályok, mint például a becsület, a *ghayrat*, amely kötelezővé teszi az adott szó megtartását is; a vérbosszú, a *badal*, amely látszólag mintha szemben állna a *nanavativ*al, vagyis a menedéknyújtás kötelezettségével. De ezt az ellentmondást feloldják. Az afgán népmesékben — rengeteg van belőlük

— gyakran és különböző formában visszatér a hercegnek (vagy csak egyszerű fiúnak) a története, akinek az apja befogadja azt az embert, aki korábban megölte a herceg testvérét, tehát a király másik fiát, de akit most üldöznek. Éjjel a herceg leszúrja a gyilkost, mire reggel az apa sajnálkozik és végez a fiával. A zárómondat (sírva természetesen): a herceg megsértette a nanavatit, a gyilkosságot később kellett volna csak megboszoszulni. Parancs még: gyilkosságot kivéve mindent meg kell bocsátani, ha a bűnös nőrokona vagy egy mullah jön közvetíteni, bocsánatot kérni; a csábítónak halállal kell lakolnia; meg kell védeni a nő becsületét; nem szabad nőt, hindut vagy még körülmételetlen fiút megölni. Fontos elv még a *mermapalineh*, az általános vendégszeretet és a *melmastia*, amely a vendég bőséges megvendégelését írja elő.

Nem lehet persze azt mondani, hogy a pastunvali manapság szabályozná az afgánok életét, de azt sem lehet állítani, hogy feledésbe merült. A kabuli iparost hiába emlékeztetik a ghayratra, ha esetleg nem készül el valamivel határidőre; rendíthetetlenül közli, hogy „ez” régen volt és a hegyi törzseknél. A tolvajnak is hiába megy el a nővére a sértetthez; ettől rács mögé kerülhet. De mégsem lehet azt mondani, hogy a pastunvali holt betű. Távolról sem az. Dr. Basir Randzsar, a mackós külsejű, szakállas, Szovjetunióban tanult közgazdász is erre figyelmeztetett.

— Mi történik, ha például egy asszony megcsalja a férjét?

— Itt a városban valószínűleg semmi. Veszekednek egy nagyot, ha kiderül.

— És vidéken?

— Vidéken a férj megölheti az asszonyt és nem lesz bántódása.

— Hogyan lehetséges ez?

— A pastunvali megengedi és nincs az a bíróság,

amely elítélné a férfit. Vagy ha esetleg kap is valami jelképes büntetést, igazi hőssé lesz utána.

— Tud ilyen esetről?

— Tulajdonképpen nem. Az asszonyok ismerik a törvényt és nem csalják meg a férjüket.

A melmastiából is maradt valami. A hosszú útra induló vándor — úgy látszik, Vámbéry óta mégiscsak javultak az általános viszonyok — soha nem maradhat élelem, fedél nélkül. Amiben közrejátszik a régi elv, de az afgánokra jellemző udvarias kíváncsiszkodás is.

Az üzletbe betérőt ma is rögtön teával kínálják és ezt már csak azért is el kell fogadni, mert az, aki siet, könnyen ráfizet. A kereskedő szívesen mutogat fényképalbumot (a családról vagy más vásárlókról — lám, mennyi jól szituált és visszatérő ügyfél, ő aztán megbízható), vagy csak mesél és kérdez. A vásárlási szándék csak úgy közbevetőleg tér vissza néha, mint valami melléktéma. Közben, mondjuk, egy rézváza ára az eredeti négyszáz afgániról, vagyis tíz dollárról szép lassan lemegy kétszázra. A végjátékban, amikor a potenciális vevő százat kínál, a kereskedő kész megesküdni arra, hogy neki is többbe van, majd komor, de ünnepélyes arccal közli: új barátja adjon, amennyit akar és vigye az árut. (Egyszer egyébként feltámadt bennem az incselkedő ördög, éppen a fenti esetben. Elővettem száz afgánit, fogtam a vázát, megköszöntem és vártam, mi lesz. A kereskedő csak egy pillanatig jött zavarba, elvette a pénzt, megköszönte, majd ő is a kis vázára tette a kezét: „Uram, adjon még 60 afgánit, baksist az ön új barátjának.” Szó szót követett — jómódú kereskedőnek minek a baksis? —, végül kiegyeztünk még 30 afgániban. Mindketten elégedettek voltunk, legalábbis egy darabig. Mert jött az epilógus: egy szomszédos kereskedőt megkérdeztem, mit gondol, mennyit ér a váza. Nézegette, majd közölte: legfeljebb 90 afgánit.)

Hogy miért lehet itt és most mégis felemlíteni a melmastiát? Mert minden keleti kereskedői furfang mellett

érezhető valamiféle tartással teli tisztelet, udvariasság; mert gyakran valóban csak egy teára invitálnak és ha nincs vásárlás, akkor sincs harag; mert nem lehet úgy betoppanni a régi ismerőshöz, hogy az ne éreztesse, mennyire örül; mert a vendégre mindig van idő.

Ezúttal is sok apró eseményből áll össze az élmény. A kis piszkos sasliksütőben — amely tömve van, mert a Kék mecset egész környékén híres jó és friss árujáról — az idegennek pillanatok alatt kerül hely. A tiltakozásra pedig elhárító kézfelemelés és mosoly a válasz: „Ön vendég az én országomban”. Milyen különös, sajátos zamatú kifejezés: „az én országomban”. És máshol is gyakran lehet hallani.

Ebben az országban nem várhatja el senki, hogy a pénzéért hajbókoljanak előtte, mint például bármerre a Khybertől délre. Nem rángatnak koldusok az utcán, a kereskedő sem fut ki minduntalan az üzletéből, nem erőszakoskodik, a minisztériumban a hivatalsegéd is magától értetődő természetességgel nyújt kezét üdvözlésképp. Büszkeség? Az, igazi és emberi, és nagyon figyelemreméltó, mert ritka egy olyan szegény ázsiai országban, mint Afganisztán.

De itt álljunk meg egy kicsit. Szegény ország-e Afganisztán? Mennyire szegény? És valóban szegény?

Szegénység, gazdagság

Tulajdonképpen nem kell különösebb elemzést végezni a megállapításhoz, hogy Afganisztán nem gazdag: mutatják ezt a kabuli séták, a vidéki utak, és természetesen alátámasztják a statisztikák is. A jelzők használatával mégis vigyázni kell. A számok bűvkörébe könnyű bekerülni, kijutni annál nehezebb. Miről árulkodnak a számok? Az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem afganisztáni mutatója a legutóbbi — és csaknem évtizedes

— ENSZ-adatok szerint 83 dollár, és ha a trendet meg-
rajzoljuk, a mostani adat olyan 140 dollár körüli lehetne.
Ez megegyezik egyébként a londoni Stratégiai Tanulmányok
Nemzetközi Intézete által készített becsléssel.
Csakhogy a trendet nem lehet mechanikusan meg-
alkotni, mivel az elmúlt tíz év nagyobbik részében az
egy főre jutó nemzeti jövedelem nemhogy stagnált,
csökkent is. A különböző értékelések a jelenlegi muta-
tót 90 és 120 dollár között említik. Ezt aligha érdemes
egybevetni az Egyesült Államok vagy a fejlett nyugat-
európai országok mutatóival, hiszen a különbség legke-
vesebb hatvanszoros, jobb a környező országokhoz vi-
szonyítani.

A kép így sem valami kedvező. Az egy főre jutó nem-
zeti jövedelem afganisztáni mutatója megegyezhet a 100
dolláros bangladesivel, a 110 dollár nepálival, kicsit
alacsonyabb, mint a 120 dolláros burmai adat; hetven
százalékkal kisebb az indiai életszínvonal-mutatónál és
fele a pakisztáninak.

Ugyancsak a nagyfokú elmaradottságról árulkodik
egy sor más tény. Hatalmas az írástudatlanság, egy
1960—61-es felmérés szerint 97 százalékos, azóta —
becslések szerint — három-négy százalékos volt a javu-
lás. Kabulban valamivel jobb a helyzet, az írástudók
aránya már két évtizeddel ezelőtt is hat százalék volt, de
Kandaharban vagy Paktiában nem érte el az egy száza-
lékot sem. Az egészségügyi létesítmények száma össze-
sen 75, az orvosoké 800, egy orvosra tehát csaknem
20 000 ember jut. A lakosság több mint 90 százalékát
foglalkoztatja a mezőgazdaság (Iránban és Pakisztánban
15 százalékkal kevesebbet), a termés mégsem elegendő,
gabonából az ország jelenleg is nagyarányú behozatalra
szorul. 1976-ban — amikor utoljára felmérték — két-
száznál valamivel kevesebb gyárat számláltak össze, ezek
is főként a textil- és az élelmiszeripar területén működ-
tek, és összesen 50 000 munkást foglalkoztattak, vagyis
a lakosság 0,3 százalékát.

A szegénységről árulkodnak a falvak, a házak, az emberek élete, ruhája. Az afgán falu általában sivár: a hegyoldalba ragasztott sárgásbarna kunyhók sora. Eltérően más ázsiai országoktól, errefelé nincsenek üzletek, bazárok, a vidék — néhány olyan terméket leszámítva, mint például a só, cukor, tea, szerszám, gyufa, tükör stb. — önellátó, s a cipész, a mészáros, a mullah, az építész munkáját és a többi nélkülözhetetlen tevékenységet a parasztok a földeken végzett szorgos munka mellett maguk végzik. Legfeljebb télidőben, a mezőgazdasági munkák szünetében akad változatosság. Ilyenkor például a wardaki pastuk felkerekednek, hogy másfelé is megépítsék specialitásukat, a kalahakot, ezt az erődszerű, figyelőtornyokkal ellátott házat. Az építkezés mindenhol gyors és egyszerű. Az alapanyag az agyag, ehhez szalmát kevernek majd faformákba préselik. A száradással nincs gond, a levegő ritka, tűz a nap, hamar kész a vályogtéglá. A ház doboz formájú, a teteje is vályog (bár Kabulban már gyakran használnak fedőanyagként bádogot), ezért mindig le kell söpörni róla a havat és minden ősszel újra meg kell erősíteni, különben átereszti a nedvességet. Nagy hóesés után a kabuli régi negyedekben sétálva nem árt figyelni, hiszen majd mindegyik tetőn ott szorgoskodnak, és előfordulhat, hogy valóságos lavina zúdul a vigyázatlan szemlélődő nyakába. Vidéken a vályogházak magas, ugyancsak vályogtéglából készült kerítéssel veszik körül. Az ajtók, az ablakok délre néznek, a bejárat elé hánesszőnyeg kerül, amit azután nyáron — ha közel a víz — a ház belsejével együtt gyakorta megöntöznek. A legegyszerűbb és legolcsóbb klimatizáló berendezés. Az afgánok szerint nem haszontalan ez az építkezési módszer, de azért messziről nézve — sőt még közélről is — a sivár környezetben még nyomorúságosabbnak hatnak a kunyhók. Belülről szemlélődve sem változik a benyomás. Egy hatalmas roskatag ágy, egy toldozott-foldozott szőnyeg, egy tükör, néhány

edény — jószerével ez volt minden egy „jó módú” házbán. A kísérő, egy kabuli lapszerkesztő, megjegyezte: — Nálunk is éppen ilyen volt... Nyolcan voltunk testvérek és apánk már hajnaltól kint dolgozott a földéken, soha nem reggelizett. Amikor már magasan járt a nap, úgy tizenegy óra felé, ivott egy kis vizet, összehúzta nadrágján a madzagot. Az ebéd sokszor a vacsoráját is jelentette. Panaszkodni mégse hallottuk soha, büszkén viselte szegénységét.

Kazem Ahang, a szerkesztő, a különlegesen szerencsés gyerekek közé tartozott. A mullah kérlelte az analfabéta apát, engedje továbbtanulni a tehetséges fiút, és a minden évben megvívott csata igazi diadalt hozott: középiskolát, egyetemet. Nem kis küzdelem és nem kis áldozat lehetett: két izmos fiúkart kellett nélkülözni.

Az öltözködés Afganisztánban — csakúgy, mint a házak, a berendezés — nagyon egyszerű, szegényes. A ruha viszont legalább olyan sokféle, mint az afganisztáni ember. Ami általánosan elmondható: a férfiak nagy része *lungit*, turbánt hord (a fiúk rendszerint a körülméletlési szertartás után kapják meg ezt az ily módon szimbolikussá avatott ruhadarabot), míg a türkmének a trapéz formájú és drága karakülsapkát viselik. Egy *lungi* két méter anyagból készül, télen a szabad végét olykor az arc elé húzzák, hogy óvjon a hótól, és ezt teszik nyáron is homokviharban. Gyakran csomagolnak ebbe a *lungi*-végbe uzsonnát. Feltekerése a kívülálló számára döbbenetesen gyors, begyakorlott mozdulatokkal történik, alá egyébként gyakran tesznek kis gyapjúsapkát. De rengeteg a másfajta fejdísz is.

A férfiak inge bebújós, a vállnál gombolódik, hosszú, térdig ér; a nadrág, a *shalvar* löbögős és madzaggal erősítik a derékra, a zokni télen sem mindig jellemző. Az ingre kis ujjatlan (olykor hímzett) mellény, *vaszkat* kerül, hidegben pedig minderre nagy kabátot vagy még inkább *pajszavalt* terítenek, amely inkább hasonlít egy jól elrendezett pokróchoz, semmint ruhadarabhoz.

Hangsúlyozni kell viszont, hogy ez az öltözködési forma csak nagy vonalakban általános, hiszen a variációs lehetőségek végtelenek. A példa okáért nem ritka a bő ing európai zakóval vagy tübetejka a fejen, európai nadrág, bő inggel és vaszkattal.

A nők tradicionális viselete egyszerűbb: a hosszú ruha egészen a cipőig ér, ezen van a *csador*, amely a fejbűbtől a térd alá, olykor a földig lóg, mindent elborít, a szem előtt sűrű szövetrács teszi lehetővé a kilátást — és lehetetlenné a női szemek megfigyelését. Persze távolról sem mindenki hordja, az Amanullah király óta a csador ellen viselt zajos és csendesebb hadjáratok már sok eredményt hoztak. A fátyol lassan eltűnik, mint ahogy a régmúltban sem volt szokás, csak a középkorban vált bevett viseletté, amikor az elharapózó asszonylopások következtében felszokott a feleségek ára. A Kék mecset tövében ma már békésen megfér egymás mellett a nevető arcú kabuli diáklány miniszoknyája és fehér blúza, vagy farmernadrágja, és a csador, az európai öltöny pedig éppoly kevésbé kelt feltűnést, mint a hátán birkabőrben vizet cipelő, rogyadozó térdekkel botladozó férfi különlegesen nagy zöld turbánja.

De térjünk vissza a szegénység témájához. Szegény-e végül is Afganisztán? Igen, az. Mégsem lehet ellenérzés nélkül olvasni a túlzó kommentárokat, így — tényleg csak a példa kedvéért — a bécsi *Die Presse* írását, amely a világ szegényházának nevezi az országot. El kell egy kicsit rugaszkodni a statisztikától. Több okból. Az itteni nincstelenség ugyanis valahogy más, mint sok, jobb életszínvonal-mutatót produkáló ázsiai országban. Nemcsak a ghayratért, a kötelező becsületért, a tartással túrt nélkülözésekért — bár kétségkívül ez is számít. Az egy főre jutó javakat vizsgáló adatok mindig tartalmaznak szélsőségeket, itt viszont kevés a szélsőség, a legtöbb gazdag is szegény.

— Hol van az az európai törpebirtokos, aki cserélne az afganisztáni nagygazdával? — kérdezte a kabuli me-

zögazdasági minisztériumban dr. Száleh Mohammad Zeary miniszter, aki most az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja, a KB titkára. — A nagy föld itt nem tesz boldoggá. Mije van a gazdagnak? Egy nagyobb vályogháza, egy lova, négy felesége és ötven gyereke. Villany, komfort — sehol. Milyen élet ez?

Az egykori Kelet-Pakisztánban, a mai Bangladesben például megszokott látvány még a fővárosban, Daccában is a csontvázra soványodott gyerekét a járdán dajkáló anyja, a kétségbeesés barna guggoló szobra, miközben a háta mögötti villa sokajtós, nagy garázsából hófehér Mercedessel távozik a büszke lakó, egy nagy jutagyár tulajdonosa. A szomszédos Pakisztánban is döbbenetek olykor a kontrasztok. Itt, Afganisztánban viszont éhezést, kiáltó nyomort, elesett gyereket nem látni. Szépíteni persze kár volna a helyzetet: a csecsemőhalandóság hatalmas, 1000 gyerek közül ötéves kora előtt 200 meghal. De ezért nem — legalábbis elsősorban nem — az alultápláltság okolható.

Viszont a naturálgazdálkodás még mindig elterjedt, és ilyen körülmények között a nemzeti jövedelem mutatója sokat veszít értelméből. Találkoztam olyan ötven év körüli paraszttal, aki élete legnagyobb vágyának kétezzer afgánit — 50 dollárt — mondott, ennyit egyben még soha nem látott. Ő maga gyárt évente huszonvalahány nagy kerek sajtot, azt viszi a közeli városka piacára — cserélni.

És még egy fontos adalék a szegénység témájához. „Úgy hisszük, nagyon gazdag ország a miénk”. Ezt Abdul Kafi Raszuli ipar- és bányaugyi miniszterhelyettes mondotta a minisztérium hatalmas épületében, Jevgenyij Ahrimjuk, a geológiai feltárást végző 120 fős szovjet kutatócsoport vezetője pedig rábólintott. Az idős szovjet szakember, amikor arról kérdeztem, mi található Afganisztánban, meghökkenő tömörséggel felelt: „Az egész Mengyelejev-táblázat.”

— Afganisztán — folytatta — valóban kivételesen gazdag ország, a földképződés, a szeizmikus mozgások és egy sor más tényező credményeképpen a kopár hegy-csúcsok fantasztikus kincseket rejtene. Három évvel ezelőtt elkészültünk már az ország geológiai térképével, a konkrét felderítési, feltárási munka azonban a kezdet kezdetén van.

Az egyik legnagyobb ígéret az Ainak környékén felfedezett réz. A felszín alatt hat méterrel kezdődik a 2—2,5 százalék tisztaságú érc. Amikor ott jártunk, 1200 méter mélyen tartottak a fúrással, de még ekkor sem apadt. Egyedül az itteni három nagy lelőhely a világ első tíz „rézországa” közé helyezi Afganisztánt. Ami az érc tisztaságát illeti, még jobb a helyzet. „Ainak kincsének nincsen párja egész Ázsiában” — mondotta Jevgenyij Ahrimjuk. De most még csak dzsippel lehet odajutni Kabulból és azzal sem könnyen. A 40 kilométeres kényelmes utazás után lekanyarodtunk a por- és kőszivattyúba és a szó szoros értelmében úttalan utakon zötykölődtünk még végtelen időnek tűnő jó fél órát a 2400 méter magas hegyek között. Nagy ritkán tűnt csak fel közben egy-egy nomád sátra, egy tevé; növénnel vagy az életnek más nyomával errefelé nem lehet találkozni. Nyeltük a port és kerülgettük a nagyobb szikladarabokat. Raszuli miniszterhelyettes azt mondotta, hogy évente 140 000 tonna réz finomítására alkalmas kombinátot akarnak majd felépíteni. Az érc meg is van hozzá — de honnan veszik az energiát?

— Ez a mi nagy gondunk itt — sóhajtott Jevgenyij Ahrimjuk. — Eredetileg úgy számoltunk, hogy a hatalmas beruházás 12 év alatt térülne meg, ám amilyen meredeken emelkedik most ennek a semmi mással nem helyettesíthető fontos nyersanyagnak az ára, lehetséges, hogy még kedvezőbb lesz a helyzet. Csak hát az energia... El kell gondolkodnunk azon is, hogy nukleáris energiát alkalmazzunk-e. Vagy inkább a Szovjetunióból hozunk áramot? Nem tudjuk még.

Ainakban a nehéz és bonyolult belpolitikai helyzetben leálltak a gépek. Vajon már működnek-e újra? Hiszen az új életet itt és így lehet megalapozni.

És nemcsak Ainakja van Afganisztánnak. Kabul közelében, Hajigakban például hatalmas vasérclelőhelyre bukkantak, az érc vastartalma több mint 60 százalék. Ezt a kincset a korántsem teljes feltérképezés alapján kétmilliárd tonnára becsülik. Jelentős még a földgázvagyon. Évente hárommilliárd köbmétert termelnek, nagyjából exportálják a Szovjetunióba. A gáz jelenti — a szárított gyümölcs és a gyapot után — a harmadik legnagyobb exportbevételi forrást. Olajból csak 12 000 tonna az évi termelés, de sokszorosára növelhető. Számmottevő a szénkincs, a lazurit, a krómérc, az ólom, a cink, a nemesfémek és valószínűleg az urán is. Egy szegény ország nagy ígéretei.

Hódítók a selyemúton

Igaz, manapság távolról sem a potenciális gazdagság okozza a kabuli szállodák szokatlanul megnőtt forgalmát. Még csak turisták sem nagyon érkeznek, pedig számukra bőségesen akadna látnivaló Afganisztánban.

Az afgánok joggal büszkéek történelmükre. Az írásos emlékek egészen az időszámítás előtti VI. századig visznek vissza, és az ország 1747-ben lett (legalábbis papíron) önálló állam. A gyarmatosítók által felszabdalt Ázsiában nagyon kevés olyan ország van, amely hasonlóan hosszú önálló múlttal dicsekedhet.

Baktriai otthonában Zarathusztra a tanításait összegző Avesztában a magasan lengő zászlók országáról tett említést, de ezeket a lobogókat nem sokáig mozgathatták szabadon a Hindukusból aláereszkedő szelek. Kyros perzsa uralkodó az időszámítás előtt 540 körül meghódította Baktriát, amit utóda, Dareiosz, a birodalom fontos határvidékének tekintett. A perzsa uralom a IV. században hanyatlásnak indult. Nagy Sándor i. e. 331-ben a mai Irak területén legyőzte a perzsákat, bevette Persepolist, majd a Baktriába menekülő III. Darciosz üldözésére indult. A perzsa királyt itt érte utol végzete: elfogták és megölték. Nagy Sándor i. e. 329-ben érkezett az országba, melyet történészei Parapomisesnek hívtak. A nevet ma a Hindukus egyik nyugati lánc őrzi, Nagy Sándor nevét pedig Kandahar. Ez a város állítólag egyike volt az alexandriáknak, Szekandaharnak hívták, és az erre

élők ma is felemlítik, hogy hajdan „erre járt Szekandar”. A bazárookban pedig hellenisztikus szobrokat is árulnak és az árus olykor azt súgja, hogy nemrég ásták csak ki őket valahol Herat környékén. Ami nem elképzelhetetlen — csak éppen szinte biztos, hogy néhány éve rakták be őket a gödörbe, hadd kapjanak némi patinát.

Nagy Sándor hátrahagyott tisztjei soha nem tudták uralmuk alá hajtani ezt a vidéket, a gyors rajtaütéseket végrehajtó nomád lovasokkal szemben tehetetlenek voltak. A makedóniai sereg India felé fordult.

A nagy hódító halála után megkezdődött a birodalom eróziója. Baktria önálló királyság maradt, de a keleti részre az észak-indiai népek tették rá kezüket Csandraguptának, a Maurja-dinasztia megalapítójának vezetésével. Elfoglalták a Peshawar völgyet és a Hindukustól délre eső területeket. Ennek az uralomnak csúcspontja Asoka idején volt (i. e. 264 és 227 között), ekkor hódított teret a buddhizmus, amelynek az időszámítás utáni II.—III. századból, a Baktriát elfoglaló kusan törzs idejéből monumentális emlékei maradtak fenn. A bamijani völgyben, Kabultól északnyugatra a hegy homokkövébe vájva két hatalmas, ősnnyugalmat árasztó Buddha-szobor áll, az egyik 56 méter magas, a másik 33. Körülöttük a hegyoldalban ezernyi apró lyuk látható, a szerzetesek cellái.

Virágzott a kultúra, a kereskedelem. Ugyan hol volt az a szorító elszigeteltség, amelybe Afganisztán a tengerhajózás fellendülése után került? A legendás selyemút kapcsolta össze a nagy civilizációs területeket, a termékeny folyóvölgyeket. Kínából erre ment a selyem és a papír a régi római birodalomba, onnan pedig az üveg Kínába. Vándoroltak az istenek, a hadvezérek, a történészek, sőt az állatok is. A patkányok például a Hindukuson át érkező karavánokkal jutottak el Európába.

Az V. század elején az úgynevezett fehér hunok foglalták el Baktriát, majd a VII. században megkezdődött

az arab hódítás. A VIII. század közepén azután egy új mohamedán dinasztia, az iráni Abbaszidák foglalták el a területet (ennek a családnak volt tagja a híres Harun al Rasid kalifa). Újabb száz év múltán három rövid éltű helyi dinasztia következett: a Tahirida, a Szaffarida és a Szamanida.

Ekkor már emelkedőben volt az itt hatalomhoz jutott török rabszolgák csillaga. 943-ban egy Alptigin nevű lázadást szervezett királya ellen és győzött. Uralkodónak nyilvánította magát és Ghazni székhellyel kormányzott, ő lett az iszlám végső térhódítását megvalósító Ghaznavida dinasztia megalapítója. A harmadik utód, Mahmud, addig soha nem látott, soha nem érzett dicsőségre tett szert. Sorozatos hódításainak eredményeképpen birodalmának nyugati része magában foglalta Perzsia nagyobbik felét, keleten pedig Indiát, egészen a Gangeszig. Mahmudé volt egész Pandzsáb, s a gazdag hindu templomok kifosztásával, India kincseivel Ghazni városát ékesítették. Egyetemeket hoztak létre, az irodalom és a művészet csodálatos alkotásai születtek. Míg a másik oldalon: „Ha Mahmudnak újabb pénzre volt szüksége valamelyik hadjáratához — írta Utbi, az udvari krónikás —, néhány nap leforgása alatt előteremtették az összeget. A népet megkopasztották, akár a birkát.” A termőföldek pusztasággá váltak, az öntözőművek tönkrementek. Éhhalál, csupán Nishafor környékén 100 000 áldozattal, pusztulás és pusztítás — és dicsőség, nagyszerű síremlék az apának Rauza-i Szultan faluban, 35 méter magas díszes minaretek az odavezető úton és még ki tudja mi minden. Bár a második világháború óta volt két komoly eredményeket felmutató expedíció errefelé, az archeológusokra még hatalmas munka vár.

Mahmud 1030-ban halt meg. Mint mindig, amikor egy birodalom egyetlen katonai géniusznak köszönheti létét, ezúttal is a fájdalmas hanyatlás következett. Folytak a véres utódlási harcok, uralkodók, hódítók váltogatták egymást, szabták és átszabták a határokat, egészen

1220-ig. Ekkor lépte át az Amudarját Dzsingisz kán serege. Egy kabuli történész szóképe szerint a tatárok voltak az akkori idők atombombája. Ez nyilván így is lehetett. Ázsia mindmáig viseli az akkori félelmetes pusztítások nyomait. Hiroshima és Nagaszaki újjáépült, de Balkh vagy Herat soha többé nem tért magához. Nyugat-Ázsia elpusztított városai, Shar Kosak, Shar-i Zohak, Shar-i Gholghola csöndes, szomorú romjai mindmind Dzsingisz kán élő „emlékművei”.

Két híres utazó is járt ezen a vidéken a kilencfarkú lobogó uralma idején. Ibn Battuta, a mór így írt: „Balkh romokban áll és lakatlan, Dzsingisz kán elpusztította a várost... Ghazni valaha jelentős város lehetett, most nagyobbik része rom. Kabul hajdan nagy város volt, a helyén most falu van, egy perzsa törzs lakja, amelyet afgánnak neveznek.” Marco Polo, aki Pekingbe igyekezett Kublaj kánhoz, szintén megemlítette Balkh pusztulását, majd így írt: „Utatok szép síkságon, gyönyörű völgyeken és kellemes domboldalakon visz keresztül, melyeken friss zöld legelő, dús gyümölcskertek és mindenféle más termények található. Ezen a vidéken minden bőségesen akad, de mindenekelőtt itt terem a világ legjobb dinnyéje, óriási mennyiségben. A síkságok falvainak és városainak népei Mohamedet imádják. Néhol 50—60 mérföld kiterjedésű sivatagos területre bukkantok, ahol nincs víz, tehát vigyetek magatokkal.”

A ma utazója is alig figyelhet meg mást. S hogy az itteni dinnye valóban kiváló, ez is tény.

A tatár vezér halála után rövid viharszünet következett, majd Timur Lenk, Dzsingisz kán egyik állítólagos utódja kerekedett felül. Szamarkand városából indulva átkelt a hegyeken, megszállta és szétdőlt a Delhit és hasonló sorsra jutott a Hindukus vidékén újjászerveződő élet, elpusztultak a Hilmend völgy öntözőberendezései. De Timur pusztításai mégsem érték el a korábbi szintet, az energiából futott az építkezésre is. 1405-ben bekövetkezett halála után negyedik fia, Rukh sah a családi vi-

szályok nyomán Heratban uralkodhatott. A város falait újjáépíttette, gyönyörű házakat emeltetett, festőket, költőket, zenészeket hívott az udvarhoz. A perzsa miniatúrafestészet legcsodálatosabb emlékei ekkorról és innen valók. Itt született a nagyok között is a legnagyobb festő: Kamal ad-din Bihzad.

A nyugalom rövid időszakát azonban ismét a nyugtalanságé követte. Afganisztán ellenőrzéséért két évszázadon át küzdöltek a mogulok és a perzsa Szezasida dinasztia. A siker kezdetben az előbbiekhöz szegődött. Babur, a mogul dinasztia megalapítója (Dzsingisz kántól származtatta magát, innen — a mongolból — a mogul szó) Farghanából kiszorulva újjászervezett, rendkívül mozgékony seregeivel meghódította Balkhot, Ghaznit, Kabult. Ez utóbbit fővárosának tette meg és emlékirataiban gyakran szólt róla. „Éghajlata különösen csodálatos és nincs hozzá fogható hely az egész világon.” Innen délnek tartott seregeivel, 1526-ban elfoglalta Delhit is. Éltében soha többé nem tért vissza Kabulba, viszont utolsó kívánsága az volt, hogy itt temessék el.

A mogul birodalom léte ezután 20 évig kétségesnek látszott, de ekkor rövid megszakításokkal, erőskezdő uralkodók sora jött: Akbar, Dzsahangir, Dzsahan sah (aki kedvenc feleségének sírmlékül megépíttette a Tadzs Mahalt Agrában), majd Aurangzeb. A szünetekben pedig Afganisztánra a Szezasidák tették a kezüket, Kabul, Herat, Kandahar sűrűn cserélt gazdát.

Az afgán törzsek sem maradtak tétlenek. 1708-ban a ghilzai pastuk megdöntötték a perzsa uralmat, Heratot pedig az abdali pastuk vették be. A törzsek rövidesen a perzsa birodalom nagy részét ellenőrzésük alá vonták, vezetőik között azonban ellentétek feszültek. Ezt használta ki egy türkmén nomád, Nadir Kuli kán (vagy ahogy később ismertté vált: Nadir sah), aki megtörte a ghilzai-ok hatalmát, elfoglalta Perzsiát, bevette Kabult, majd abdali pastu és perzsa csapataival kirabolta Delhit, megszerezve a Koh-i-noor gyémántot és a pávatrönt.

Nadir Kuli tisztjei között volt egy abdali pastu főnök, a Szaddozaj család 25 esztendőös Ahmed sahja, a 4000 fős afgán testőrség vezetője. Amikor Nadirt 1747-ben a perzsa tisztek meggyilkolták, Ahmed híveivel együtt Kandaharba vonult. Ott nehéz küzdelem után (a Mohammadzaj családdal vívta) emírré, a főnökök főnökévé, Afganisztán uralkodójává választották, és egy álom alapján felvette a Durrani, a Gyöngy nevet. Ekkorra teszik egy új állam megszületését Ázsiában.

A nagy játék

Az Afgán Királyság története mindennek volt nevezhető, csak nyugodtnak nem. Két fő tényező játszott közre ebben, az egyik a rengeteg belviszály, a másik pedig a brit hódító szándék, a brit—orosz hatalmi rivalizálás, vagy ahogy Rudyard Kipling, A dzsungel könyve írója (mellesleg a brit gyarmatosítás nagy apologétája) nevezte, a nagy játék. „Afganisztán olyan, mint egy kecske két oroszlán között, vagy mint egy búzaszem két erős malomkő között” — írta a 80 évvel ezelőtti uralkodó, Abdur Rahman kán. De ez az eseménysorozat csak később, a XIX. században kezdődött.

Ahmed Durrani nagy hadisikereket aratott, elfoglalta Kabult, Heratot, meghódította a mogulok majdnem egész birodalmát. 1756-ban bevonult Delhibe, és akár-csak elődei, ő is kifosztotta a várost. A hadvezér — mint ebben a korban oly sok európai uralkodó — verseléssel is foglalkozott. Ez az esemény és az afgán táj dicsérete ugyancsak visszatér az egyik pastu nyelven írt költeményében. (A versek, ha külön nem jelezzük, a szerző, *Halász György* fordításai. — *A szerk.*)

Szerelmünk irántad végtelen.
Az ifjú érted veszíti el fejét,
Hozzád jövök, hogy szívem megpihenjen,
Távol tőled mindig oly nehéz.
Ha pastu földem hegyeit látom,
Feledem én Delhi trónját,
S ha választani a világ és tüközted,
Csupasz tájaid kellenek nékem.

A kormányzás dolgát Ahmed Durrani a főnökök tanácsával osztotta meg, figyelembe véve a hagyományos elvet, hogy a törzsfőnök első az egyenlők között. A központi hatalom gyeplőjét nem vonta szorosra. Valamennyi törzsfőnök saját maga felelt területének népéért, de köteles volt meghatározott számú katonát kiállítani, amiért egyébként pénzt kapott.

Ahmed sah halála, 1773 után csaknem bezárult a bűvös történelmi kör. Dúlt a féltékenység és a hatalmi harc az utódok között és a rivális Mohammadzajokkal, és mivel az afgánok jobbak voltak katonának, mint hivatalnoknak, az ország a teljes széttűllés peremére került. Ahmed fia, Timur sah 23 fiút nemzett, de egyetlenegy sem tett meg örökösnek. A Durrani hercegek minden energiáját lekötötte a vetélkedés, a hatalmi harc. Amikor megölték a Mohammadzaj törzsfőnököt, legidősebb fiát pedig megvakították, a rivális családnak betelt a pohár. Fellázadtak, és Doszt Mohammad, a fiatalabbik fiú legyőzte a Szaddozaj uralkodót.

Ahmed sah birodalmából ekkorra kevés maradt. Északon Balkh függetlenné nyilvánította magát, Mervet és Kuskot elfoglalta a cári Oroszország, keleten pedig Randzsit Szingh, Pandzsáb szikh nemzetiségű uralkodója követelte vissza az ellenőrzést. A britek megszállták Beludzsisztánt, Szind tartomány elutasította az afgán hatalmat. Az ország nyugati részébe, Heratba az odame nekült Szaddozajok fészkeltek be magukat, más Mohammadzaj testvérek pedig Ghaznitól délre léptek fel igé-

nyekkel. Mivel a szikhek a britek hallgatólagos támogatását élvezték, Doszt Mohammad az indiai brit főkormányzót kérte közvetítésre. Udvarias elzárkózás volt a válasz.

Ekkor történt, hogy Heratot — orosz támogatással — megostromolták a perzsa sah csapatai. Az afgán emír is a cárhoz fordult: segítsen neki visszaszerezni Peshawart. A brit főkormányzó ekkor megriadt. Brit-India érdekei úgy diktálják, szólt a döntés, hogy Kabulban „baráti kormány” legyen, az ő emberük legyen az uralkodó. Követet és némi segítséget küldtek Heratba, és a korábban elmozdított Szaddozaj, Sudzsa sah késznek is bizonyult arra, hogy a szikheknek hagyja Peshawart, ha a britek visszasegítik az afgán trónra.

A perzsák elvonultak Herattól, de a britek 1838-ban mégis ultimátumot küldtek Doszt Mohammadnak. „Tartózkodnia kell minden kapcsolattól Perzsiával és Oroszországgal, máskülönben számolnia kell szankcióinkkal. Fel kell adnia a Peshawarra vonatkozó valamennyi követelést. Cserébe megígérem — írta a főkormányzó —, javaslom a kormánynak, hogy járjon el szövetségesünk-nél, Randzsit Szinghnél, és segítsen elsimítani a szikhek és az afgánok közötti nézeteltérést.” Az emír belement (!) ezekbe a feltételekbe, csak azt kérte, hogy rögzítsék írásban a Peshawarra vonatkozó megállapodást. A britek ezt elutasították, és a Hilmend völgy felé megindultak a csapatok. Az egykori feljegyzések szerint 9500-an voltak a bengáli regimentből, 5600-an a bombayiból, ehhez jött még Sudzsa sah 6000 embere, 38 000 családtag és egyéb kísérő, 30 000 teve. Csakhamar bevetették Kandahart és Ghaznit. Kabulban a hírre összeesküvési kísérleteket szőttek Doszt Mohammad ellen és az uralkodó elmenekült: a félelem, a halál helyett inkább az indiai száműzetést választotta.

Sudzsa sah elfoglalhatta a trónt, de a törzsfőnökök nem tekintették vezetőjüknek, egymást követték a véres lázadások, felkelések. A britek 1842-ben ezért úgy dön-

töttek, visszavonják erőiket. A kabuli vezetők biztosították őket, zavartalan lesz a visszatérés, csak hogy a törzsfőnökök — mivel nem ismerték el az emírt — nem tartották kötelezőnek az ígéretet. 16 500-an, köztük 4500 katona, ebből 690 brit, indultak el a 65 napos halálmenetre, amelynek végén alig harmincan érték el Dzsallabadot. A többiekkel végeztek a törzsek szüntelen támadásai, a kegyetlen tél, a fagy, a hó. A ma is elterjedt és „népszerű” változat szerint egyébként csak egyetlen túlélő volt: dr. William Brydon segédsebész. Ez olvasható mostanság is egy sor nyugati kommentárban, amolyan „igazi érdekességként”. Úgy látszik, Lady Butler híres festménye az elcsigázott, lerongyolódott Brydonról legendát teremtet.

Kabulba egy éven belül, 1842 szeptembérében brit büntetőexpedíció tért vissza. Felógették az erődöt, a bázárt, összegyűjtötték a hátramaradottakat, a mintegy 2000 szipoj katonát és kíséretét, majd távoztak. A sok pénz, cselszövés, a rengeteg áldozat nem hozta meg a briteknek a kívánt eredményt, nem maradt más utánuk, mint ellenségesség és keserűség. Sudzsza sahot is elérte végzete: saját „hívei” gyilkolták meg. Doszt Mohammad visszatért, és 1863-ban, halálakor Afganisztán körülbelül a jelenlegi határok között létezett.

Az utódok közti hatalmi harcban Ser Ali győzött. A béke azonban ezúttal sem volt hosszú életű. 1876-ban új alkirály érkezett Indiába azzal az utasítással, hogy erősítse a gyarmat és az anyaország kapcsolatait (ezzel együtt járt Viktória királynő India császárnőjévé való kikiáltása). Az alkirály titkos parancsot is hozott a tarsolyában, amelynek értelmében szembe kellett szegülnie bármilyen orosz lépéssel az északnyugati határon.

Lord Lytton alkirályi tevékenységét unokája egy nemrégiben megjelent könyvben ismertette. Lytton — ahogy írja az unoka — költő volt, igen különös ember. A „nagy játszmába” való bekapcsolódása eszményi alkalmat nyújtott neki ahhoz, hogy hivatali munkájában

kamatoztassa „drámái” hajlamait. Nyomban levelet írt Ser Alinak. Figyelméztette, ha nem járul hozzá brit misszió létesítéséhez Kabulban, akkor elidegenít magától egy baráti hatalmat, „egy olyan hatalmat, amelynek hadserege arra is képes, hogy védelmező gyűrűbe fogja Afganisztánt, ám arra is, hogy a netán barátságtalannak mutatkozó emírt kettőtörje, mint egy nádszálat”. Ser Ali késcdelem nélkül az orosz követhoz, Sztolotovhoz fordult, anyagi segítséget, tanácsadókat kért és kapott.

Közben a brit misszió személyzete, Pierre Louis Napoleon Cavagnari őrnaggyal az élen 1878 őszén kísérletet tett, hogy Dzsamrud határátkelőhelyen belépjen Afganisztánba. Udvarias visszautasításban részesült: az emír fia meghalt, az uralkodó gyászol, most nem fogadhatja. Ám Lytton megkapta, amit akart, a casus bellit. Balszerencséjére... Pedig az afgánoknak a jól képzett és felszerelt brit hadsereggel vívott háborúhoz csupán jó tanácsok érkeztek Szentpétervárról: kössenek békét a britekkel.

A feladat nehézségeinek felmérésében azonban Lytton durva hibát követett el. Szó sem volt rövid, határozott rajtaütésről a „bennszülöttekkel” szemben. Lassú, költéséges hódító hadjárat vette kezdetét. Az alkirálynak sikerült az afgánokra kényszeríteni a brit missziót, de négy hónappal később Ramadán ünnepén az összes brit állampolgárt meggyilkolták.

Száz év múltán a londoni *The Times* így emlékezett: „Az ezt követő nagyarányú katonai beavatkozás, melynek célja közvetlen brit kormányzás biztosítása volt, az egyik legmegalázóbb vereséghez vezetett, melyet európai hadsereg az imperializmus egész története során valaha is elszenvedett. A válság nyomában szerencsére megjelent a megfelelő parancsnok is: az előző expedíció során csúfos kudarcot vallott fajankók helyébe olyan képzett, hivatásos katonák kerültek, mint Sir Donald Stewart, a világhírű Sam Browne és Frederick Roberts.” De csak egy presztízsmentő hadműveletre futotta. Kan-

daharnál legyőzték az afgán sereget, London örömmá-morban úszott, Robertsból Lord Roberts of Kandahar lett.

A „hősök” maguk is ünnepeltek. Ófelsége bombayi ezredének őrnagya, bizonyos C. E. Yates valósággal beleszeretett Heratba. „Bár most vagyunk az év legforróbb hónapjában — írta —, egész Indiában nincs a heratihoz fogható éghajlat. És ha egyszer majd a város brit állomássá alakul, ez lesz a legkellemesebb és leg-egészségesebb birtokunk. Ez a vidék tökéletes szanató-rium volna csapataink számára... Mi majd hamarosan gondoskodunk arról, hogy Afganisztánt bevonjuk a brit érdekszférába sőt, hogy az országot a brit-indiai birodalom szerves részévé tegyük.” Katonai álmok... De hát a folytatás távolról sem volt ilyen ódaszerű, pró-zaibbnak, sokkal szürkébbnek bizonyult. Nagy-Britanniában Disraeli konzervatívjai helyére Gladstone liberálisai léptek, akiknek az előző tapasztalatokból okulva kevésbé volt ínyükre Afganisztán tartós megszállása. Elég gondjuk volt Indiával is.

Lord Hartington, a Gladstone-kormány minisztere ezt vetette papírra Afganisztánról: „Két eredményes háborúval és hatalmas fegyveres erők bevetésével mindössze azt értük el, hogy széthullt egy állam, amelyet tulajdon-pen erős, független és irántunk jóindulatú államként akartunk megtartani. Súlyos terhet vettünk magunkra és anarchiát teremtettünk a meg nem szállt tartományokban is.” Lyttont leváltották és 1881 áprilisában visszavonták a brit haderőket Kandaharból. Kilenc hónap múltán Kabulból is távoztak a brit katonák. Utolsó ténykedésük az volt, hogy egy „ha nem is baráti, de legalább semleges” emírt segítsenek hatalomra, olyasvalakit, aki számukra és az afgán törzseknek egyaránt elfogadható: Abdur Rahmant, az időközben elhunyt Ser Ali unoka-öccsét, Doszt Mohammad unokáját, aki 12 évet töltött orosz száműzetésben.

A „függetlenség” ára még így is nagy volt. A külügyek intézése a britek kezében maradt, és amikor 1885-ben a Pandzsdeh oázisban incidensre került sor a farkasszemet néző afgán egységek és az orosz cári csapatok között, Nagy-Britannia — mint a külügyek felelőse — rögtön beavatkozott. A küszöbönálló háború előszelétől azonban mindkét hatalom megriadt és a harcot a tárgyalóasztalnál folytatták. Az elkövetkező években megvonták a pontos határokat a Pamírtól az iráni medencéig. Nagy-Britannia és Oroszország végül egyetértett abban, hogy az Amudarjától északra fekvő terület Szentpéterváré legyen, míg a folyótól délre eső vidék Afganisztánhoz tartozzék.

Később, 1893-ban a britek kijelölték a délkeleti határt: az úgynevezett Durand-vonal a gyarmatosítók által kreált mesterséges politikai határok tipikus példája lett.

A brit-indiai adminisztráció szeme előtt két cél lebegett, az egyik, hogy ütközőállamot teremtsenek maguk és a cári ambíciók között, a másik pedig, hogy megosszák a harcos pastukat. Sir Mortimer Durand indiai külügyi államtitkár küldöttségének feladata nem volt kellemes. A vonalat viszonylag hamar meghúzták a kabuli tárgyalásokon, de a helyszínen a küldöttséget időről időre megtámadták a törzsek. Így hát igyekeztek valamelyest szebbé varázsolni a missziót, amolyan vadászkirándulássá alakítani. Ha egy faluban például nem tudtak dönteni a hovatartozásról, vették a Wesley-Richards puszkákat, közölték a főnökkel, hogy gondolkodjon és elmentek vadászni. És ha nem járt eredménnyel ez a két-három órás gondolkodás? Akkor „gondolkodtak” a visszatérő britek, meghúzták a határvonalat a falu közepén vagy pedig a falu szélén, gyakorta úgy, hogy a település afgán oldalon maradt, de a hozzá tartozó földek a brit részen. Ekkor és így került földbe a viszály magva, amely azóta erős, terebélyes fát hajtott. Ma is látható, érezhető.

De — sajátos módon — Abdur Rahmannak akkoriban nem volt ellenére ez a megosztás. Félt. Egyformán tartott a pastuk meg-megújuló törzsi felkeléseitől és a britek terjeszkedésétől. A Kandahar és Kabul felé mutató vasúti sínekről ezt jegyezte fel emlékirataiban: „Mintha a létfontosságú szerveimnek szegezett kések lennének...”

Abdur Rahman keménykezű uralkodó volt. Dzsallalabadban tornyot emeltetett a tetten ért útonállók koponyáiból, Latabandban pedig néhány banditát vaskalitkában akasztatott fel, testük 20 éven át himbálódzott a magasban. A karavánutak viszont biztonságossá váltak. Az emír ellenfeleit, az igaziakat és a potenciálisakat is, megölte vagy száműzte, megerősítette a hadsereget, megszilárdította a központi irányítást, minisztériumokat és (tanácsadói jogkörrel) minisztertanácsot hozott létre, a hatalom nélküli nemzetgyűlés, a Loja Dzsirga felállításaival párhuzamosan pedig megnyirbálta a törzsek kiváltságait, megtiltotta az országon belüli szabad utazásokat is. A külföldi szakemberek addig nem hagyhatták el az országot, amíg tudásukat nem adták át, az afgán tanítványt viszont megbüntették, ha lusta volt. Kemény módszer, nem vitás, de mint Abdur Rahman írta, alkalmasnak bizonyult a munkakedv fokozására. „Számptalan rablót, tolvajt, hamis prófétát és kiskirályt kellett megfékezniem — írta emlékirataiban. — Ellenfeleim csak 15 éves harc után vetették alá magukat akaratomnak, vagy pedig elhagyták az országot. Ki száműzetésbe ment, ki a másvilágra.”

Amikor az emír követte őket — 1901-ben halt meg —, Afganisztán egységes, erős ország volt. És ekkor az afgán történelemben szokatlan esemény történt: Abdur Rahman legidősebb fia, Habibullah mindenfajta vérontás nélkül követte apját a trónon. De a „nagy játszma-ból” még hátravolt egy forduló: a harmadik és utolsó brit—afgán háború.

Ami az orosz—brit viszályt illeti, az 1907-es szentpétervári szerződés szélcsendet teremtett. Perzsiát ebben két befolyási övezetre osztották, leszögezve, hogy harmadik fél fenyegetése esetén joguk van katonailag megszállni a zónákat. (Még három és fél évtized múlva is erre a passzusra hivatkozva cselekedtek.) Oroszország kinyilvánította, hogy Afganisztán kívül esik befolyási területén, és beleegyezett, hogy az orosz—afgán kapcsolatok ügyeit közvetlenül a britekkel vitatja meg. Ugyanakkor Nagy-Britannia kijelentette, hogy nem foglalja el és nem annektálja Afganisztán egyetlen részét sem, és nem avatkozik az ország belügyeibe.

Afganisztán az első világháború alatt is megőrizte semlegességét, noha a központi hatalmak nemegyszer elhúzták az emír orra előtt a mézesmadzagot. 1915 őszén német—török küldöttség érkezett Kabulba, 20 millió angol fontnyi aranyat, 100 000 puskát és 300 000 pisztolyt ígérve a Brit-India elleni támadáshoz. Habibullah „igent” mondott, feltétele „csupán” az volt, hogy majd a győztes német—török seregek lépjenek afgán területre és ők vezessék ezt a harcot. Később, 1919 elején, a semlegesség fejében Habibullah teljes függetlenséget követelt Nagy-Britanniától. De a választ már nem érte meg: február 20-án egy vadászaton megölték. A Musztafa Sagar nevű gyilkost állítólag a britek bérelték fel, a férfi legalábbis ezt vallotta, amikor később a törökországi Ankarában egy Atatürk elleni (ugyancsak a britek által kigondolt) merényletkísérletért vonták felelősségre.

Habibullah fivére, Naszrullah rögtön emírré nyilvánította magát Dzsallalabadban, de a hadsereg vezetői nem fogadták el. Láncra verve vitték Kabulba, ahol az erőd pincebörtöne lett utolsó lakóhelye. A trónra Habibullah fia, Amanullah került, mögé pedig apósa, a nagy nacionalista költő, Mahmud Tarzi állt. Egyik verse —

nyilvánvaló célzasként Habibullah kedvenc sportjára — így szólt: „Az idő és a tudás megváltoztatja a világot / mégis sok ország szenved a tunyáktól. / Hagyjuk immár abba a fürjek kergetését, / és fogjuk meg a munka nehezebbik végét.”

Amanullah májusban a kabuli Idgah mecsetben meghirdette a britek elleni függetlenségi háborút. „Halál vagy szabadság” — kiáltotta. De először a halál jött. A Royal Air Force pilótái átrepültek Kelet-Afganisztán magas hegyei fölött és barbár kegyetlenséggel bombázni kezdték Kabul és Dzsallalabad városát.

Néhány nap múltán mindkét fél egyszerre kezdte a béke keresését. Az afgánok a teljes katonai vereségtől tartottak, a briteket viszont kimerítette az első világháború, és a múlt leckéiből jól tudták, hogy mit sem tudnának kezdeni Afganisztánnal. Így vált végül az afgánok számára győztes háborúvá a vesztes csata: az 1919 augusztusában aláírt rawalpindi szerződés rögzítette, hogy Afganisztán a gazdája a külügyeknek is. (Egyébként manapság Afganisztánban elterjedt az a népszerű változat, hogy a briteket három ízben győzték le. Paghmanban egy csodálatosan szép parkban áll a Taki Zafar, a diadalív, amelyet a függetlenség visszanyerésének emlékére emeltek. „Íme, ez a mi győzelmünk méltó jelképe” — ekképp mutatta be egy helyi notabilitás. Maga Taraki elnök is így beszélt 1978-ban, a függetlenség ünnepén: „1919-ben öfelsége, Amanullah kán függetlenségi háborút indított a britek ellen, aminek eredményeként Nagy-Britannia hivatalosan elismerte Afganisztán függetlenségét, és országunk elfoglalta helyét a világ szabad államainak sorában.”)

A függetlenséget már nem fenyegette veszély. Oroszországban diadalmaskodott a proletárforradalom, és az afgán nép hű barátra lelt. Amanullah 1919. április 7-én Leninnek és Kalinyinnak küldött levelében „halaszthatatlan szükségszerűségnek” nevezte a két ország közötti barátsági szerződést. „Afganisztán emírje baráti üdvöz-

letét küldi... Ahogy Ön, excellenciás uram, az én nagy és kedves barátom, a nagy orosz állam elnöke, és elvtársai, az emberiség barátai, vállukra vették a békéről és az emberek jólétéről való gondoskodás nemes feladatát, és hangoztatták a világ népei és országai szabadságának elvét és egyenjogúságát, úgy én boldog vagyok, hogy a haladásra törekvő afgán nép nevében a független és szabad Afganisztán őszinte baráti üdvözetét küldhetem." Az aláírás: „Az Ön barátja, Amanullah.” Lenin válaszában készségét fejezte ki a követecserére, és 1921. február 28-án aláírták a barátsági szerződést. Ez volt az első nemzetközi egyezmény, amelyet Afganisztán a függetlenség elnyerése után írt alá.

A béke nem csupán szándéknak bizonyult. 1925-ben, amikor az Amudarja egyik apró szigete körül vita támadt, szovjet javaslatra a két ország vegyesbizottsága elé terjesztették a kérdést, amelyet végül Afganisztán javára döntöttek el. (Mint kiderítették, az Amudarja kicsit megváltoztatta folyásirányát és a vitatott szigetecske, a Dzsangikala a középvonaltól délre került.) Ezt követően a két ország 1926-ban megnemtámadási és semlegességi szerződést is kötött, majd ennek lejártával, 1931-ben kibővített formában újították meg a megállapodást.

Amanullahról legendák százai, ezrei maradtak fenn, a történetekben ő a jóságos, az igazságtevő, a néppel egyé forrott, a felvilágosult uralkodó. Mint a legtöbb legenda, ezek sem nélkülözték teljesen a valóságos alapot.

A király — mert Amanullah ezt a címet vette fel — keménykezűnek bizonyult, német zsoldosok segítségével könyörtelenül leverte a keleti hegyvidék törzseinek lázadását, megszilárdította az ország egységét, megreformálta az oktatási rendszert, nyugat-európai szakértőket és szovjet szakembereket hívott az országba, Atatürk ismételt tanácsára (és segítségével) megkezdte a hadsereg újjászervezését, utakat építtetett; Kabultól hat kilométerre új fővárost álmodott meg, és 1927-ben hosz-

szű külföldi útra indult. Egyiptom után ellátogatott Európába és felkereste a Szovjetuniót is. Amanullah terveket szőtt a nők egyenjogúsítására és az afgán vallási vezetők legnagyobb megbotránkozására az európai fogadásokról érkező képek Szoraja királynőt fedetlen arccal, fátyol nélkül ábrázolták.

Milyen ember volt valójában a király? Látogassunk el rövid időre az udvarba, egy képzeletbeli, pontosabban egy félig képzeletbeli párbeszéd segítségével. A válaszok egy érzékeny szemű tanú, Larissza Reissner lüktető, szép könyvében, a Holdfényes Afganisztánban olvashatók. Reissner — akiről Visnyevszkij az „Optimista tragédia” felejthetetlen komisszárnőjét mintázta — 1921-ben került Afganisztánba mint feleség; a férj, F. F. Raskolnyikov, a Szovjetunió követeként érkezett ide két esztendőre.

— Milyen embernek ismerte meg Amanullahot? Mit akart az uralkodó?

— Amanullahnak igen éles, természetes esze, erős akarata és jó politikai érzéke volt. Néhány száz esztendővel ezelőtt alighanem kalifa lett volna belőle, szétverte volna Palesztinában a keresztes hadakat, kereskedett volna a pápával és Velencével, tömérdek várost perzselt volna fel, hogy romjaikon újat építtessen. A mi korunkban azonban, amikor a roppant akarátú Amanullah Anglia és Oroszország közé szorult, persze hogy reformátor lett belőle, aki országa átalakításával és békés fejlődésével foglalkozik. A civilizációt és a haladást eszközként használja, s ezt az eszközt éppen az ellenséges európai kultúra és civilizáció ellen szándékszik majd fordítani. Íjakkal, nyilakkal és kardokkal nemigen lehet Winchester- és Krupp-féle fegyverek ellen harcolni. Ezért kell beoltani ebbe a keleti országba nemcsak bizonyos technikai jártasságot, de műveltséget is.

— Ha már a műveltségről szólunk; miből állott a sokat emlegetett oktatási reform?

— Sajnos az emír, veleszületett okossága és óriási képességei ellenére, amelyek révén magasan kiemelkedett a Kelet többi, hanyatló, ernyedő uralkodója közül, maga sem részesült helyes oktatásban és nevelésben, s így nem volt világos képe az európai pedagógiai módszerekről és általában az iskolákban használható eszközökről és emberekről. A katonaiskola élén egy török tiszt állt, tábornoki rangban, aki tivornyáiról és vad csínyjeiről volt ismert Kabulban. A parancs az volt, hogy tessék huszonnégy órán belül felvilágosodást teremteni, s minden tudományt beleverni száz olyan kamasz fejébe, aki minden gyökérszálával hozzánőtt a gazdag kereskedő- és nemesi réteghez. A gyerekeket összeszedték, berakták az intézetbe, utána pedig verték, verték, s megint csak verték őket. Így csinálta ezt valamikor Oroszországban Péter cár is; ő azonban nemcsak a növendékeket tudta összeszedni, hanem a tanítókat is.

— És mit tudtak így „beleverni” a tanulóba?

— A vizsgát az egyik kertben rendezték, egy sátor árnyékában. Ide kocsizott az egész udvar, eljöttek az angolok is, s a lehető legfőlényesebb módon foglaltak helyét. Ijedten vonultak fel a zenészek, sapkájukon fekete lófarokforgó lobogott. Azután elnémult a zene, s hallani lehetett a méhek zümmögését, amelyek felé minden oldalról fehér ruhás almafák integettek.

— A csöndben egyszerre felhangzott az „egy-kettő, egy-kettő”. Talán tizennégy esztendő, szoros és meleg egyenruhába bújtatott fiú tartott a bódé felé díszlépésben, mereven rángatózva... Áhítatos rémületében bele sem tudott kezdeni... Hosszú, bemagolt beszéd következett (körülbelül egy óra hosszat) a felvilágosodásról, az iszlám utolérhetetlen nagyságáról, az ártatlanul kiontott, s bosszúért kiáltó muzulmán vérről. Az egészet harsányan és egyhangúan darálta le, értelmetlenül és kifejezéstartóan, szünet nélkül, arra sem hagyva lehetőséget, hogy az ember egy pillanatra visszaidézzék a füle

mellett elrohanó szavakat. Kívülről megtanult, hosszú, hazafias üvöltés.

— Aztán más tanítványok következtek, más beszédek, más tartalommal. De az ordítózás ugyanaz. Az udvar tapsolt. Az emír úgy örült az ifjak nagyszerű eredményeinek, mint a gyerek. Az angol követ a műsorlap mögé rejtette kélértelmű mosolyát, és érthető felszabadsággal tapsolta meg a bemutatott tudást, amely reményei szerint további ötven esztendőre biztosítja Brit-India zavartalan birtoklását.

Annyi azért nem lett, zavartalan meg különösen nem, de Amanullahnak még öt esztendeje sem maradt a trónon. „A király nagyszerű emlékművet emelt, alap nélkül — írta Mahmud Tarzi. — Végy ki egyetlen téglát és az egész leomlik.” Ezt az egyetlen téglát azok a pastuk távolították el, akik 1928-ban Dzsallalabadban lázadást szerveztek. A sértett mullahok olajjal „oltották” a felkelés tüzét. Amanullah útnak indította seregét, ám a katonák többsége átállt a lázadók oldalára. Kabul védtelenül állt — de az invázió mégis váratlan irányból jött, északról. Egy Bacsza Szakko (a vízhordó fia) nevű tadzsik kalandor csapataival bevette a fővárost, amelyet az elkövetkező kilenc hónapon át vérbe borított. Amanullah Európába, Olaszországba menekült, itt élt még 30 évig, Mahmud Tarzi pedig Konstantinápolyba ment és csakhamar meghalt.

A lefátyolozott ország

A kabuli rémuralomnak Nadir kán, Amanullah hadseregének egykori főparancsnoka, Doszt Mohammad fivérének dédunokája vetett véget. Nadir kán évek óta Párizsban élt önkéntes száműzetésben, tiltakozásként

Amanullah „túl gyors” modernizálási programja ellen. A fejlemények hírére Nadir Indiába hajózott, majd onnan az afgán határra ment. A britek csöndben támogatták, mert tartottak a vízhordó fiának kiszámíthatatlanságától. Több pastu vezető is Nadir mellé állt, és így sikerült *laskart*, törzsi sereget gyűjtenie. A kezdeti és főként a belső viszályokból táplálkozó vereségek után végül mellészegődött a hadiszerencse: 1929 októberében elfoglalta Kabult, és Szakkót — a korábbi hangzatos megbocsátási ígéretek ellenére — tizenhét hadnagyával együtt kivégeztette.

Amanullah a hívó szót várta, de a törzsi sereg gyűlése, *dzsirgája* Nadirt választotta királynak. Rögtön másnap ugyanez a sereg gazdagon megjutalmazta magát. A kincstár kongott az ürességtől (Szakkókók alaposak voltak), ezért kifosztották a kormányhivatalokat és a vagyonosabb emberek házeit. Afgán vámtisztviselők szerint olykor még ma is felbukkan az akkori rablásokból származó egy-egy értékesebb darab a kabuli bazárban.

Amanullah reformkísérletei a feledés homályába merültek; eltűntek a kérdőjelek a csadorviselés szükségességéről, a *purdahról*, a férfiak és a nők szigorú elkülönüléséről, ennek jogosultságáról, az életet az ortodox iszlám törvények szabályozták. A lassú „nyitásra” Nadirnak már nem is maradt ideje: 1933 júniusában egy diák lelőtte az angolbarátsággal megvádolt uralkodót.

A király fivére ekkor vidéken volt, öccse, Mahmud Kabulban a hadseregnek parancsolt, míg a 19 éves trónörökös épp hogy visszatért a franciaországi kollégiumból. Az utódlás Afganisztánban bevett „rendje” szerint Mahmudnak rögtön magához kellett volna ragadnia a hatalmat. Ez egyszer azonban a családi szolidaritás kerekedett felül és a trónörökösből Mohammad Zahir sah király lett 1933. november 3-án. Kerek 40 esztendeig uralkodott. Négy évtizedes nyugalom és gazdagság következett a királyi családnak — és négy évtized lemara-

dás, nélkülözés az afgánoknak. Ezt a korszakot így jellemezte dr. Száleh Mohammad Zeary, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja: „Volt természetesen állami zászló, rendszeresen megültük a nemzeti ünnepeket, függetlenségünket nemzetközileg elismerték. Az ország mégsem volt szabad, még politikai függetlenségünk is korlátozottnak bizonyult a gyakorlatban. Afganisztán a közvetett gyarmatosítás jármát nyögte. Nem kötelekkel fojtogattak, hanem selyemkendővel, de ettől aligha változott meg az elnyomó politika lényege. E politikának ijesztő következményei voltak: az egy főre jutó nemzeti jövedelem az egyik legalacsonyabb volt a világon.”

De nem mindenki maradt koldusszegény. Ebben az időszakban jelentek meg az országban a nagytőkések, és közülük három, a herati Abdul Madzsid Zabuli, a ghilzai pastu Loe Ser kán és Abdul Aziz Londoni csakhamar szinte egész Afganisztánra rátette a kezét. Abdul Aziz felemelkedése volt talán a legjellemzőbb. Apja is jómódban élt, rókaszőrmét és *pustint* (ez a ma is híres, himzéssel díszített, de a nem jó kikészítés miatt rossz szagú irhabunda) szállított Brit-Indiába, ahonnan teát, fűszereket, pamutot hozott a bazárban levő üzletei számára. A szőrmepiacot azonban az első világháború befejeződése után rövid, ám annál súlyosabb pangás sújtotta. Abdul Aziz mindenét, házát is áruba bocsátotta, afgán szőnyeget vásárolt és ezeket Taskentbe és Bokharába vitte. Karakült vett, darabjáért egy rúpiát fizetett, amiért kereskedőtársai örültek hitték. Amikor Peshawarban azután eladta a bőrt, gyorsan megváltoztak a vélemények: minden egyes karakülön öt rúpia tiszta haszon maradt. Abdul Aziz Londonba utazott (innen „ragadt rá” nevének harmadik tagja) és ettől fogva hosszú évtizedeken keresztül Afganisztán neve és a perzsabunda a tőkés piacon egyé vált. Az országban ekkor lendült fel a karakülipar, amely ma is az exportbevételek tetejemes hányadának a forrása.

Abdul Aziz Londoni Moszkván át tért vissza hazájába, ezt a megállót is felhasználta üzleti tárgyalásokra. A szovjet állam ekkoriban nagy gyapothiánnyal küszködött, Üzbegisztánban, a hagyományos termőhelyen a baszmacsok banditaakciókkal félemlítették meg a parasztokat. Londoni keveset tudott a gyapotról, viszont azzal tisztában volt, hogy az Amudarja északi és déli partjának földjei hasonlóan egymáshoz. Megállapodást írt alá a gyapotszállításról és nemsokára teljesíthette is kötelezettségvállalását. A szovjetek felerészt aranyban, felerészt pamutáruban fizettek és megújították a szerződést.

Moszkvában akadt össze Londoni Abdul Madzsid Zabulival, aki ebben az időben gyapjút exportált oda. Társultak, és 1932-ben bankot alapítottak: a Bank-i Melli (Nemzeti Bank) hamarosan Afganisztán legjelentősebb pénzintézete lett. Ekkor, a 30-as években kezdett kiépülni Afganisztán csekély gyáripára.

Az ország a második világháborúban megőrizte semlegességét, bár a német befolyás rendkívül megerősödött. Bővült az együttműködés, és „gazdasági segítség” címen százával érkeztek a hitleri felderítőszolgálatok munkatársai is, innen irányították a közép-ázsiai szovjet köztársaságokban végzett felforgató tevékenységet. Halder, a náci vezérkar főnöke naplójában megemlíttette, hogy Hitler utasította: vizsgálják ki, miként lehetne bekapcsolni Afganisztánt a hadműveletekbe. A közép-ázsiai országban szép számmal akadtak is hívei ennek az együttműködésnek, de azután az 1941 augusztusában Iránban végrehajtott szovjet—angol közös katonai akció lehűtötte a forrófejűeket. A Szovjetunió és Nagy-Britannia közös kérésére kiutasították Afganisztánból a nagykövetségekhez nem tartozó német és olasz állampolgárokat, majd két hónap múlva a Loja Dzsirga hivatalosan is deklarálta Afganisztán semlegességét. (Itt lehet megjegyezni, hogy a német nyelvismeret Kabulban ma sem megy ritkaságszámba, számos nyugatnémet

óriáscégnek maradt meg leányvállalata, „német gimnázium” működik, és sok afgán fordult meg vendégmunkásként az NSZK-ban.)

A második világháború végül is csak növelte a bevételeket. Afganisztán gyakorlatilag alig vásárolt valamit a világpiacon, viszont mindent eladott. Hatalmas pénzösszegekkel ezután kezdhették el — amerikai technikai segítséggel — annak a tervnek a megvalósítását, amely a Hilmend völgyének síkságát lett volna hivatott paradicsommá alakítani, gátakkal, öntözőrendszerekkel. Két szakaszban zajlott ez az ambiciózus munka, néhány afgán és amerikai vállalkozó csillagászati összegeket zsebelt be, de a megmozgatott energiákhoz képest a gazdasági eredmény siralmasnak bizonyult. Politikailag pedig támadt egy jókora probléma: a folyó vizének megosztása körül elhúzódó viszály robbant ki Iránnal, amelyet csak 1973-ban sikerült megoldani.

A mezőgazdasági művelés olyan maradt, ahogy ma is látja az utazó — a parasztok sok helyütt faekével bajlódnak a tűző napon —, azzal a lényeges különbséggel, hogy a kizsákmányolás akkoriban hihetetlen méreteket öltött. A mezőgazdasági termelésnek öt elemét különböztetik meg Afganisztánban: a földet, a vizet, a vetőmagot, az állatot vagy gépet és az emberi munkát, és mindegyik alkotórész birtokosát a termés egyötöde illeti meg. A föld és a víz szinte minden esetben ugyanannak a tulajdonosnak a kezében volt és rendszerint ő biztosította a vetőmagot. A bivaly (nagy ritkán traktor) ugyancsak az övé volt vagy a bivalykölesönzést hivatászerűen űző vállalkozóé. Végeredményben a föld nélküli parasztnak a termés egyötöde jutott. Nemhogy a nagy álmom, a földvásárlás volt lehetetlen — a puszták létfenntartáshoz is újabb és újabb kölcsönökre volt szükség. Az ilyenfajta pénzek után a kamat Afganisztánban az évi 30 százaléknál kezdődött és volt úgy, hogy elérte a 300 százalékot. Igazi rabszolgarendszer alakulhatott ki; évtizedekkel a rabszolgaság hivatalos eltörlése után. Af-

ganisztánt nemcsak a csadorviselés miatt nevezték ekkoriban „lefátyolozott országnak”. Mint a fátyol az aszszonyokra, úgy borult a régmúlt a jelenre, erre az időszakra.

A változás halvány jelei sejlettek fel, amikor Mohamad Daud, a király unokatestvére lett a miniszterelnök 1953-ban.

Daud hevesen ostromozta az előző, Mahmud sah vezette kormány túlzottan nyugatbarátnak ítélt politikáját, támadta a pastu kérdésben mutakozó „puhányságot”, és szociális, gazdasági reformokat sürgetett. Ötéves tervet dolgoztak ki (a mezőgazdaság fejlesztésére és a közlekedési hálózat bővítésére összpontosítva), deklarálták a purdah megszűnését, hadjáratot hirdettek a csador ellen és tűzzel-vassal elnyomták azoknak a muzulmán vallási vezetőknek az ellenállását, akik „az ateista kommunistáknak és a nyugati keresztényeknek való behódolásként” bélyegezték meg ezeket a lépéseket. Egy hét börtön és az árulás fenyegető vádja értette meg a vallási vezetőkkel azt, amit a Daud-kormány hangoztatott: a fátyol viselése vagy nem viselése önkéntes alapon történhet csak. Megerősítették a hadsereget, a rendőrséget, felduzzasztották a kormányhivatalok létszámát, átszervezték a közigazgatást. Valami megmozdult a földkérdés körül is: a mezőgazdasági minisztériumban földreform-előkészítő bizottság alakult.

A helyzetet mindennél jobban illusztrálja néhány szám. A Magyarországnál hétszerte nagyobb országban 14 millió hektár a művelhető terület nagysága. Mivel Afganisztán területe 63 millió hektár, ez a 14 millió valamivel több mint 22 százalékot jelent. Művelés alatt csak 7,8 millió hektár van, de állandó jelleggel ebből is csak 3,3 millió hektáron gazdálkodnak. A feudális rendszer egyáltalán nem ösztönözte a termelést. A nagybirtokosnak gyakorlatilag mindegy volt, hogy a terület felét, egyharmadát vagy tizedét műveli, ettől sokkal többje vagy sokkal kevesebbje nem lett, sőt volt egy bizo-

nyos határ, amelyt nem volt érdemes túllépnie. Afganisztánban még ma is csak a parasztlak hat százaléka használ (kevéske) műtrágyát, inkább pihenni hagyták a földet, hadd erősödjön.

Az ötvenes évek végén a következőképpen festettek a birtokviszonyok. 15 000 birtokos (tehát a tulajdonosok 2,5 százaléka) kezén voltak a 20 hektárnál nagyobb birtokok, ezek összterülete a művelt területek 50 százaléka volt. 4 és 20 hektár közötti birtokkal a parasztlak 12,5 százaléka rendelkezett a terület 24 százalékán, míg a földművesek 83 százalékának volt átlag egy hektár (!) nagyságú birtoka, a területnek összesen 26 százalékán. 500 000 parasztsaládnak egyáltalán nem volt földje!

Bőven lett volna tennivaló, de kevés történt, akár az első Daud-időszakban 1953 és 1963 között, akár a másodikban 1973-tól 1978-ig. A nekibuzdulás viszont nagy volt. Törvénytervezetet tettek közzé a földek bérbeadásának rendjéről, az árenda szabályozásáról, és beharangozták, hogy átadják a nincsteleneknek az állami tartalékföldeket. Végül is összesen 200 000 hektárt osztottak szét. Csepp a tengerben — de ez a csepp még azoknál sem oldott meg semmit, akik részesültek belőle. „A tendencia az — írta a *Kabul Times* 1964 augusztusában —, hogy a kisparaszti földek egy sor gazdasági ok miatt azok kezébe kerülnek, akik már nagy birtokkal rendelkeznek... Az újgazdákat elrettenti a gazdaság nem rentábilis volta.”

Partner északon, problémák délen

Ami a külpolitikai kérdéseket illeti, erre az időszakra tehető a szovjet—afgán kapcsolatok elmélyítése. Elmélyítése, hiszen kapcsolatok, ráadásul jó kapcsolatok ad-

dig is voltak. Amanullah levele egy cseményekben és eredményekben gazdag együttműködés krónikájának nyitánya lett. 1969-ben, a kapcsolatok felvételének 50. évfordulója alkalmából, a szovjet és az afgán külügyminisztérium közösen tett közzé egy dokumentumgyűjteményt. Csupán a legjelentősebb megállapodásokat, nyilatkozatokat szedték csokorba, de így is jókora kötetté állt össze az anyag.

A fiatal Szovjet-Oroszország már a 14 külföldi hatalom intervenciójával és a belső ellenséggel vívott harc, a nagy nélkülözések közepette is segítette Afganisztánt: egymillió rubelnyi arannyal, repülőgépekkel, 5000 puskával. 1927-ben Taskent és Kabul között rendszeres és közvetlen légijáratot létesítettek, és ugyanakkor szovjet szakemberek Heratban gyapotfeldolgozó üzemet építettek. A kereskedelem a gazdasági világválság éveiben nőtt meg ugrásszerűen: Afganisztán, amely nem tudta eladni termékeit a válság sújtotta tőkés piacokon, a Szovjetunióban vevőre talált.

Az ötvenes években végbement változás, a kapcsolatok fejlődése ugyancsak nem volt független a külső körülményektől: a Pakisztánnal fennálló viszonytól, illetve az imperialista manőverektől. Az afgán—pakisztáni politikai kapcsolatokban kezdettől fogva egymást követték a válságok. Az indiai szubkontinens felosztása során a britek a Durand-vonal délkeleti oldalán élő pastuknak csak egy alternatívát hagytak: vagy Indiához, vagy Pakisztánhoz csatlakoznak. Az afgánok tiltakoztak és „holt betűnek” nyilvánították mind a Durand-egyezményt, mind pedig a rawalpindi szerződést. Amikor Pakisztán felvételéről szavaztak az ENSZ-ben, csupán egyetlen „nem” szavazat volt — Afganisztáné. „Pakisztán nem lehet a békeszerető nemzetek közösségében, amíg a pastu kérdés megoldatlan” — szolt a kabuli hivatalos vélemény, de egy évvel később már hajlandónak mutatkoztak a kapcsolatok felvételére, azzal, hogy diplomáciai csatornákon vitatják meg a problémát. E csa-

tornák azonban hamarosan bedugultak, amikor afgán terülről elindult egy pastu törzsi csapat, hogy „kitűzze a pastu zászlót az Indus partján”. Pakisztán 1950 elején leállította Afganisztán olajtranzitját. A teherautók nem felelnek meg a pakisztáni biztonsági előírásoknak — ez volt az érvelés. Afganisztánban adagolni kellett az üzemanyagot. A nagyköveteket visszahívták.

Kabul a Szovjetunióhoz fordult s hamarosan négy évre szóló szerződésben rögzítették, hogy a Szovjetunió olajat, cukrot, pamutot és más fontos termékeket szállít gyapjú és gyapot ellenében. „A szovjetek sokkal kedvezőbb feltételeket ajánlottak, mint bármely kapitalista ország tette volna” — állapította meg könyvében az amerikai Dupree. A pakisztáni embargó ezzel értelmét is veszítette, ezért gyorsan megszüntették. 1952-re a szovjet—afgán kereskedelem megduplázódott és Kabulban szovjet kereskedelmi iroda nyílt. 1954-re Afganisztán kereskedelmi forgalmában és importjában a Szovjetunió lett az első, 1955-re pedig még az exportban is az első helyre került.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyre nyíltabban Pakisztán mellé állt és fanyalogva fogadott számos afganisztáni kérést. 1953-ban Kabul például arra kérte az Export-Import Bankot, nyújtson kölcsönt a főváros utcáinak aszfaltozásához. „Vannak ennél fontosabb dolgok is, például az egészségügy” — volt a válasz. Az afgánok másként vélekedtek. („A teherautók — írta egy útikönyv — valósággal darabokra rázódnak a sáros, mély gödröktől.”) Ismét az északi szomszédhoz fordultak, és a Szovjetunió rögtön segített.

Hasonló esetből még több is akadt. De a pakisztáni „közjátéknak” ekkor még csak az első felvonása ért véget.

Az igazi válság 1955-ben robbant ki, amikor Pakisztán meghirdette Nyugat-Pakisztán egyetlen tartomány-nyá alakításának tervét. Daud hevesen tiltakozott, és a pakisztáni területen élő pastu törzsek vezetői ugyan-

csak protestáltak. Az afgán hadsereget mozgósították, és mindkét országban feldühödött tömegek támadták meg a nagykövetségeket. A diplomáciai kapcsolatot megszakították. „A szomorú eredmény az volt — írta egyébként érdekes Afganisztán-könyvében az amerikai Mary Louise Clifford —, hogy az afgán kereskedelem a Szovjetunió felé fordult és Afganisztán szorosabb kapcsolatba lépett a szovjetelekkel.” Ám ez nem volt ennyire egyszerű.

Amikor Pakisztán lezárta a közös határt, az afgán kormány felkérte az Egyesült Államokat: nyújtson gyors segítséget egy új tranzitút megépítéséhez a Perzsa-öböl partján fekvő Bandar Chanbahrba és működjön közre a kikötő bővítésében. Washingtonból hamar megjött a válasz: „A terv gazdaságilag ésszerűtlen.” Afganisztán ismét a Szovjetunióhoz fordult, kérvén az 1951-es tranzit-egyezmény meghosszabbítását. Ez csakhamar megtörtént, és 1955 decemberében Bulganyin és Hruscsov — Indiából hazafelé tartva — megállt Kabulban. A Szovjetunió kész volt arra, hogy százmillió dollár hosszú lejáratú kölcsönt nyújtson Afganisztánnak, igen kedvező feltételek mellett, harminc esztendőre, évi két százalék kamattal. A pénzből később műtrágyagyár, több híd, vízerőművek, öntözőrendszerek épültek. Megállapodtak a semlegességi és be nem avatkozási szerződés meghosszabbításában is, és Kabul jelentős erkölcsi támogatást kapott a pastuk témájában. „Mi rokonszenvezünk Afganisztán politikájával a pastu ügyben — mondotta Bulganyin. — A Szovjetunió álláspontja az, hogy a pastunisztáni kérdést igazságosan kell rendezni, ami csak úgy lehetséges, ha az ott élő népek életbevágó érdekeit figyelembe vesszük.” Alig egy évvel később, 1956. augusztus 25-én 25 millió dolláros hitelszerződést írtak alá fegyverszállításról. De ennek is megvolt az előtörténete.

Kabul 1953 és 1955 között több ízben fordult az Egyesült Államokhoz katonai segítségért, „hogy helyreállítsák a térség megbomlott erőegyensúlyát”. Washing-



Kabul. Aki magasan lakik, az a szegény



Friss a kenyér, a nan



Délutáni csúcsforgalomban. Buszmegálló Pastunisztán terén

Sorsjegyet tessék! ►

Marco Polo idején is itt termett „a világ legjobb dinnyéje”







A hajdani királyi, majd elnöki palotát most a nép házának hívják



Modern épületek a kabuli városközpontban



Nomádok, úton a téli legelők felé



Üzlet a Dzsadi Maiwandon

A bazárban minden van, még olasz étterem is





Mintha holdbéli tájon járnánk...

Egy boldog ember: munkás Ainakban





Vásárlóúton a Csirke utcában

Nehéz élet tíz dzserib földön



ton azonban a hidegháború korszakában vonakodott megadni a támogatást a semlegesség, a *bi-tarafi* (pártatlanság) politikáját hirdető afgán kormánynak. Ez volt az az idő, amikor John Foster Dulles, a szorgos paktumkovács kijelentette: a semlegesség erkölcstelenség. Iszlambadot hamarosan bevonták a „kommunista agresszió feltartóztatására” kreált imperialista szövetségekbe, és Pakisztán 1965-ig, a második kasmiri háborúig nem kevesebb mint napi egymillió dollár segílyt kapott. Afganisztán azonban nem volt hajlandó arra, hogy csatlakozzon a Bagdadi Paktumhoz (a későbbi CENTO-hoz). Pedig Washingtonból nyíltan Kabul értésére adták: támogassa az amerikai politikát, nem marad el a hála. 1953-ban Nixon alelnöki minőségében Afganisztánba látogatott, hogy az akkor előkészítés alatt álló, 1954-ben megkötött török—pakisztáni katonai szövetséghez megnyerje az ország támogatását. Nem járt sikerrel. Hasonló volt az eredménye hat évvel később a legmagasabb szintű amerikai vizitnek: Eisenhower elnök látogatott Kabulba. A kérésre, hogy Afganisztán „cselekvően támogassa” az Eisenhower-doktrínát, nemet mondtak, sőt a diplomáciai gyakorlatban szokatlan lépést tettek: mivel az amerikai nyomás annyira leplezetlen és goromba volt, az afgán külügyminisztérium az elnöki látogatás ideje alatt hivatalosan közölte, hogy Washington a segítséget politikai feltételekhez köti és azt Kabul nem fogadhatja el. S bár az amerikai jelenlét Afganisztánban a bi-tarafi jegyében meglehetősen erős maradt (csak a Békahadtestnek volt például ötven küldötte), a washingtoni politika iránt már ekkor is jelentkezett egyfajta bizalmatlanság, értetlenség. „Miért fegyverzi fel Amerika a pakisztániakat? — kérdezte a Daud-kormány egyik tisztviselője. — Ki ellen fogják használni a pakisztániak ezeket a fegyvereket? Az oroszok ellen aligha, hiszen Pakisztánnak és a Szovjetuniónak nincs közös határa.” Ezeket a bíráló véleményeket egyébként India is osztotta.

A kabuli aggályokat csak erősítette a SEATO 1956 márciusában hozott pakisztáni „szolidaritási” határozata. Ez leszögezte, hogy Pakisztán szuverenitása a Durand-vonalig terjed és ez a nemzetközi határvonalat jelenti Pakisztán és Afganisztán között”.

Ezt követően kérte Afganisztán a Szovjetunió támogatását, csak ekkor került sor a fegyverszállítási szerződés megkötésére. Az afganisztáni katonai iskolákba szovjet tanácsadók érkeztek, sok afgan tiszt pedig a Szovjetunióban folytatott tanulmányokat. Manapság alig találkozni Kabulban olyan katonai vezetővel, aki ne beszélne — gyakran tökéletesen, folyékonyan, szinte akcentus nélkül — oroszul. A közhivatalokban is elfogadott nyelv az orosz az, aki a darit vagy a pastut nem beszéli, oroszul és angollal egyformán jól elboldogulhat. Hogy is lenne másképp amikor évente mintegy 500 osztóndíjas érkezik Afganisztánból a Szovjetunióba? Még a Csirke utcában is hasonló a helyzet, az árusok mindegyike tud jó néhány szót oroszul. Nem az elmúlt egy-két évben tanultak meg ezt a nyelvet, mint ahogy a szovjet—afgan együttműködés, sőt a katonai kooperáció sem új keletű. De hát éppen a kölcsönösen előnyös együttműködés nagy múltja az, amit mostanában Nyugaton oly nagy előszeretettel felednek. Elnézést a hasonlatért, de olyan ez, mint amikor valaki manapság megpillantja Amerikát és utána azt hiszi, hogy ő Kolumbusz Kristóf.

Az afgán—szovjet együttműködés egyébként csak tovább erősödött, amikor a kérészelt afgán—pakisztáni kapcsolatnormalizálás után, 1961-ben ismét lezártak a közös határt. A konfliktus kirobbanásáról, az okokról elmentések a magyarázatok. Tény, ezúttal is pastu törzsi akciók korbácsolták fel mindket oldalon az indulatokat. Kabul újra népszavazást követelt a pastuk lakta vidéken, erről viszont az egyéb belső ellentétektől feszített Iszlámabad hallani sem akart.

A határ lezárása az őszi idoszakra esett és az a ve-

szély fenyegetett, hogy Afganisztán nem tudja eladni gyümölcs- (főként szőlő-) termését. A közgazdászok már az afgán gazdaság csődjéről cikkeztek. Tíz nappal a határ lezárása után azonban Naim külügyminiszter Moszkvába utazott és újabb 14 nap múlva szovjet légihid létesült Kabul és Taskent között. A Szovjetunió piaci áron megvásárolta az egész termést és majdnem egy hónapon át naponta 13 repülőgép vitte a szőlőt. A Szovjetunió részesedése az afgán külkereskedelemben érthetően tovább nőtt. 1955 előtt az afgán külkereskedelem nyolcvan százaléka még a pakisztáni tranzitutakon keresztül zajlott és 1951-es adat szerint az egész árucseré-forgalom 17 százaléka jutott a Szovjetunióra. 1961-re azonban az afgán külkereskedelmi forgalom negyven százaléka bonyolódott az északi szomszédal és a többi szocialista országgal.

1961 októberében újabb hitelszerződést is aláírtak 177 millió rubel összegről. Ebből a Szovjetunió 104 milliót teljesen kamatmentesen nyújtott, azzal az igen kedvező kikötéssel, hogy a törlesztést a majdan megépülő gyárak termékexportjával valósítják meg. Ebből a pénzből épült fel azután egyebek között az olajfinomító Kabulban, Heratban és Mazar-i Sharifban, valamint a kabuli kenyérgyár és a cementmű, erőművek sora, a kabuli repülőtér, lakóházak, utak. Afganisztánban 70 nagyobb ipari és mezőgazdasági objektum készült el eddig a Szovjetunió közreműködésével és jelenleg 50 van építés alatt. Szovjet közreműködéssel ért el eredményeket a fémfeldolgozó ipar, a vegyipar, az élelmiszeripar és az építőipar; az ország úthálózatának 70 százaléka a Szovjetunió segítségével épült. S bár ez egy későbbi élmény, mégis idekívánczozik — annak illusztrálására, hogy segíteni sokféleképpen lehet:

Ainakban, a jövő gazdagságát ígérő hatalmas rézhegyek isten háta mögötti világában, ahol a próbafúrásoknál húsz szovjet geológus dolgozik együtt az afgán munkásokkal, az egyik vályogházikóban néhány ütött-kopott

kis pad áll, a helybeliek alig férnek el bennük. Az egyik szovjet szakértő, Sztanyiszlav Turko éppen a tábla előtt magyarázott a szinte áhítatos csendben: az afgán munkások a geológiai kutatások titkaival ismerkedtek szabad idejükben. Itt, Ainakban tanulták meg tanár és diák kölcsönösen szívós munkájával, erőfeszítésével a betűvetést, és most továbblépnek, szakmát akarnak. „Tudja — mondta a csoportvezető geológus, a vörös szakállas, testes, kék micisapkás Leonyid Scsedrin —, még nekünk, veterán geológusoknak sem könnyű itt dolgozni, tanítani ebben a sivatagban, tíznapos váltásokban. De — mutatott szét a rézmintákra, az iskolára — nap mint nap látjuk az eredményt és ez nagyszerű.”

Újra Daud — és köztársaság

1963 tavaszán Mohammad Daud a vezetés megosztottsága következtében lemondott a miniszterelnöki tisztségről. Lépését az afgán üzleti életben és értelmiségi körökben sajnálták — és örültek neki. Sajnálták, mert Daud szilárd háttérrel biztosított a gazdaság fejlődéséhez, és örültek neki, mert a szó szoros értelmében megszenvedték a pastu kérdést, és demokratikus nyitást is vártak. A fogyasztói árak, különösen az élelmiszereké a pakisztáni—afgán határ lezárása után rohamosan emelkedtek, két év alatt egyes termékeké 100 százalékkal is.

A remények azonban nem teljesültek. Igaz, az afgán—pakisztáni diplomáciai kapcsolatot az iráni sah közvetítésével viszonylag gyorsan helyreállították, de az ország nélkülözötte a belső stabilitást. Öt év leforgása alatt hat kormány váltotta egymást.

1964-ben Afganisztán félig átlépett a modern korba: összehívták az alkotmányozó nemzetgyűlést, és az 1964 szeptemberében elfogadott alkotmány Afganisztánt al-

kormányos monarchiává nyilvánította, amelynek „az iszlám a szent vallása”. A kétkamarás parlament alsóházába, a Voleszi Dzsirgába bekerült a fiatal baloldali politikusok két hangadója, Babrak Karmal és dr. Anahita Ratebzad is. S hogy miért volt mindez fél lépés? Mert az országban a lakosság túlnyomó többsége mit sem tudott az új alkotmányról, az „új demokráciáról”, és ami talán ennél is lényegesebb: semmiféle változást nem látott, nem érzett. Ha csak azt nem, hogy az országból szép lassan igazi hippiparadicsom lett... Nem kevesebb mint 5000—6000, főként amerikai kábítószeres fiatal vert itt állandó tanyát. „Az olcsó élet, a jó hasis vonzza a hippiket Afganisztánba” — írta címében ekkoriban a *The New York Times*. Ami a helybéliek számára drágának bizonyult, az az amerikai hippinek nevetségesen olcsó volt. Húsz cent a szállás (fekvőhely a földön, valami fedél alatt) és még harminc cent annak, aki igényességében ágyat akart. Húsz cent egy jó nagy adag kebab a bazárban és egy kiló hasis húsz dollár. „Napi egykét dollárért itt minden megvan, igazi álmváros...” — idézett egy hippit a lap. Nekik lehetséges, hogy az volt; az ott élő afgánoknak semmiképp.

Karmal és társai nap mint nap támadták a kormány konzervatív politikáját, a tétlenséget. 1965. október 25-re nagy diáktüntetést szerveztek. A katonaság a békésen felvonuló menetbe lőtt, három ember meghalt, száznál többen megsebesültek. Dr. Mohammad Juszuf kormányfő lemondott — a politikai vonalvezetés maradt. A szellemet viszont már nem lehetett visszaerőszakolni a palackba. Egymást váltották a diák- és a munkástüntetések, a munkások nagyobb bért, jobb feltételeket, rövidebb munkaidőt, évi szabadságot követeltek, a diákok pedig jobb iskolarendszert, a politikai élet szabadságát és nem utolsósorban munkát akartak.

A középiskolákban évente 14—18 000-en végeztek, míg a kabuli egyetemen összesen 2000-en tanulhattak. Korábban a minisztériumok, a katonaság, a külön-

bőző fejlesztési tervek „felszívták” a fiatal tanult embereket, ám erre az időszakra nagyon kevésnek jutott munka, még a diplomások elhelyezkedése sem volt biztos. A helyzetet, az elégedetlenséget tovább súlyosbította az éhínség. Az 1970-es évtized első két évében föllelmetes szárazság pusztított, főként az északnyugati és az északkeleti körzetekben, s parasztok ezrei menekültek a városokba. A művelhető földek kileneven százaléka felszántatlan maradt.

A hadsereg fiatal tisztjeiben is érelődőtt az elhatározás: cselekedni kell. Itt érdemes megjegyezni azt, hogy Afganisztánban a tisztikar túlnyomó része nem az uralkodó osztályból származott, mivel annak tagjai túlságosan terhesnek, túlságosan kötötnek tekintették a szolgálatot. Sokkal vonzóbb volt számukra az állami hivatal vagy a diplomácia. Példának okáért 1978 előtt a külügyminisztérium diplomáciai alkalmazottainak több mint hetven százaléka az igen népes királyi családból került ki. Ugyanakkor azonban Kabulban lehet látni agyonmosott, diszkréten stoppolt ezredesi egyenruhát...

De térjünk vissza az 1973-as akcióhoz. Amikor nyáron Zahir sah Nagy-Britanniába és Olaszországba utazott, hogy beteg szemét gyógykezeltesse, katonai összeküvés eredményeként kikiáltották a köztársaságot. A köztársasági elnök Mohammad Daud lett. Mindezt az Afganisztáni Köztársaság 1975-ben kiadott évkönyve így írta le: „1963-ban, miközben síkraszállt a demokráciáért, az egyenlőségért és a szabadságért, Mohammad Daud visszavonult [miniszterelnöki] posztjáról. Tíz évig távol tartotta magát a kormányzati tevékenységtől, de e hosszú idő alatt is szorgosan figyelte az országban végbemenő eseményeket. Észrevette, hogy a dolgok rosszul mennek, az ország a nyomorúság küszöbére jutott, eluralkodott a kiábrándultság, a tehetetlenség és burjánzott a korrupció. Nem tudtak orvosságot találni Afganisztán gazdasági és társadalmi bajaira. Ilyen helyzet-

ben Mohammad Daud úgy vélte, hogy hatékony eszközre van szükség az ország megmentésére. Úgy látta, hogy a bajokra a leghatásosabb gyógyszer egy olyan forradalom, amely megváltoztatja Afganisztán politikai, gazdasági és társadalmi szerkezetét. Hazafias követőivel együtt megtervezte a puccsot, amit később fiatal katonatisztek vittek sikerre. A vértelen forradalom az Afganisztáni Köztársaság kikiáltását eredményezte, ezt maga az államelnök és miniszterelnök jelentette be a rádióban 1973. július 17-én reggel.”

Nasenasz dala

Tulajdonképpen lényeges és átfogó változások kora kezdődött — de főként papíron. Államosították a legtöbb nagyüzemet, a közlekedést, a nehézipart, a bányákat, az erdőket és a bankokat. Földreformot hirdettek meg, kampányt indítottak az analfabetizmus ellen és a nők azonos jogaiért. Mint Daud a parlament előtt mondott beszédében leszögezte, a kormányzat „az iszlám sajátosságaival egybehangolt, szocialista jellegű fejlődési úton kíván haladni”. Ám hogy e kettő miként egyeztethető össze, azt soha nem fejtette ki bővebben. Az új alkotmány viszont részletes választ adott arra, hogy milyen rendszerben élnek az afgánok. „Köztársasági államformában, a kizsákmányolás minden formájától mentesen, a munkához és az ingyenes oktatáshoz való jog, és a férfiak és nők egyenjogúságának biztosításával.”

Ekkora változások néhány év alatt? A kételyek nem csupán ezért voltak jogosak. Itt volt például a földreform. Az 1976-ban életbe lépett reformtörvény 100—200 dzseribben (vagyis 20—40 hektárban) rögzítette a birtok felső határát a föld minőségétől függően. A törvény ki-

mondta, hogy az ezen felüli részt az állam 25 éves részletfizetés mellett megvásárolja és szétosztja a nincstelen parasztok között. Ám amikor valamivel később egy interjúban megkérdezték Daud mezőgazdasági miniszter-helyettesét, Faril Rahim Rahimot, hogyan állnak a végrehajtással, a válasz ez volt: „Jól is, meg nem is.” Ennek azonban csak a második fele volt igaz. A gyakorlatban ugyanis jóformán semmi nem történt a törvény megvalósításáért, mindössze pár ezer paraszt kapott földet, átlagban két hektárt az állami tartalékföldről. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Mohammad Daud igyekezett példát mutatni, átadta az államnak Paghmanban található 54 hektáros birtokát, vagyonának apró töredékét. Követőkre azonban nem talált. A birtokosok egy része valamennyi családtagját, még a csecsemőket is „önálló családnak” nyilvánította, hogy birtoka lehessen, vagy fiktív adásvételi szerződéseket kötött. Mások viszont, a leggazdagabbak egyszerűen túltették magukat mindenen, nem vettek tudomást a rendeletről, a büntetést meg nem fizették ki. Tehették, semmi bajuk nem lett.

A földbirtokviszonyt szemléltető számokból kitűnik, hogy az ötvenes évekhez képest alig változott valami. Az 1978. április előtti időszak állapotai szerint az egytől négy hektárig terjedő birtokkal rendelkezők alkották a tulajdonosok 87 százalékát, és ők birtokolták az összes terület 35 százalékát. Négy és tíz hektár közötti birtokkal a tulajdonosok 12 százaléka rendelkezett az összes földterület 20 százalékán, míg a tíztől 27 000 hektárig terjedő területet birtoklók (az összes tulajdonosok 5 százaléka!) a föld 45 százalékát mondhatták magukénak. „Ezek az adatok — mondotta a számokat ismertető dr. Mohammad Zeary — a korábbi, a köztársasági adminisztrációtól valók ugyan, de megfelelnek a valóságnak. Az elmaradottság ezen a téren is konzerválódott. A föld-reform jóformán csak szavakban létezett.”

Ugyanígy holt betű maradt az 1974-ben kiadott szö-

vetkezeti törvény is. A demokrácia viszont még látszatra sem valósult meg. Míg az 1964-es alkotmány után, ha nem is ismerték el, de legalább megtűrték a politikai pártok működését, Daud kormánya időről időre megfélemlítő hadjáratokat kezdett a baloldali, demokratikus erők, szervezetek ellen. A letartóztatottak évekig vártak a bírósági ítéletre, iszonyú körülmények között, gyakran bilincsbe is verve, miközben sokuknak egyszerűen fogalmuk sem volt, mi lehet a vád ellenük. A hiányosan vezetett börtönnaplók tanúsága szerint mintegy 33 000 embert vetettek alá kínvallatásnak. Ebben az időben írta Afganisztán napjainkban leghíresebb énekese, Szadek Filrat, művésznevén Nasenasz — Ismeretlen — a dalt:

Hang sem hallik már,
Be van fogva a száj,
Vagy másért nem szólunk.
Szemünk be van kötve,
Vagy semmit sem lát a ködben.
Ezért ha lehetne itten
megkérdezni az istent,
Miért él így az egyik,
És miért él úgy a másik,
Miért van az egyiknek minden,
Kastélya, földje, kincse,
S miért nincs a másiknak semmi,
Kenyeret sem kaphat enni.

„Természetesen” ezt a dalt akkoriban nem lehetett előadni. Nasenasz száját is befogták, s noha elismert nyelvész volt (a nyelvtudományok kandidátusa), ezen a területen nem kaphatott munkát.

A királyi család kiváltságaihoz, vagyonához nem nyúltak, sőt Zahirnak tetemes — kabuli források szerinti évi 100 000 dolláros — nyugdíjat folyósítottak, hogy Olaszországban se nélkülözze az „édes életet”. Ilyenkor nem számított az a pár tízezer dollár ide vagy oda. Másra an-

nál kevesebb maradt. 1976-ban például a WHO, az Egészségügyi Világszervezet küldöttsége látogatást tett Afganisztánban. Jelentéséből tükröződött az afgán nép tragédiája. Ilyenek álltak benne: félmillió ember szenved tuberkulózisban, csaknem négymillió trachomában és maláriában, 20 000 emberre másfél kórházi ágy jut, egy vakbélműtét ára 6000 afgáni (vagyis egy szakmunkás háromhavi fizetése), az átlagéletkor 40—45 év. „ENSZ-körökben — írta az amerikai *U. S. News and World Report* — Afganisztánt a világ öt legszegényebb országa közé sorolják.”

A helyzet a daudi évek végére valóban rosszabb lett a kezdetnél, még az abszolút mutatók tekintetében is. Míg 1973-ban az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem a becslések szerint 100 dollár volt, 1978-ra már csak 70—80. Az állami befektetések 80 százalékát külföldi segítségből valósították meg.

Virágzott a korrupció. Az analfabéták számára létesített tanfolyamokra az oktatási minisztérium adatai szerint 20 000 embert iskoláztak be, de amikor 1978 áprilisa után ellenőrizték ezeket a kurzusokat, kiderült, hogy a résztvevők száma még 4000-re sem tehető. Az állami költségvetésből e célra kiutalt pénz viszont teljes egészében eltűnt. Az írástudatlanság felszámolására évente 24 millió afgánit és — a külföldi segélyekből — 400 000 dollárt fordítottak. Figyelembe véve a tanfolyamokat látogatók számát, ebből a pénzből legtöbbjük akár a tudományok doktora címet is megszerezhetette volna. Csak hát írni-olvasni sem tanultak meg.

Hová tűnt a sok pénz? Ezt próbálta érzékeltetni az 1978 őszén Kabulban megrendezett kiállítás. A stadion közelében levő 13 nagy, emeletes csarnokban bemutatták a Daud-család elkobzott tulajdonát. Buszokon, teherautókon érkeztek ide messzi vidékekről, jöttek iskolások is, ápolt formaruhában. A látogatók, akiknek a mindennapi betevő falat megszerzése is örök küzdelem, csöndben és csodálkozva, megdöbbenve nézték a kiállí-

tött tárgyakat, a hatalmas elefántesont szobrokat, a súlyos ezüst étkészleteket, a vadásztrófeákat, a prémeket és az állatbőröket, az óriási keleti szőnyegeket. Igaz, voltak másfajta kiállítási darabok is. Ahogy nőtt a pavilonok sorszáma és egyre távolabbi rokon holmijait mutatták be, változott a kép. Számunkra talán érthetetlen — és őszintén szólva, ott Kabulban is bizarrnak hatott —, hogy például egy mindenfelé megkapható arckrémben vagy hiányzó fejű játékbabában, ósdi lemezjátszóban vagy két tucat foltos nyakkendőben mi a luxus. De ugyanakkor nem valószínű, hogy ezt szabad „ittthoni szemmel” nézni egy ilyen szegény országban. Mintha ezt igazolta volna kifelé a csarnok ajtaja mellett őrt álló üzbégi kiskatona, aki büszkén hunyorított és jobb tenyerét rácsapta a Kalasnyikov-géppisztolyra. Egyenruhája helyenként foltozott volt, helyenként szakadt, arca csupa öröm.

A Daud-kormány csakhamar harapófogóba került. Az egyik oldalon mozgolódtak, szervezkedtek a baloldali erők, a másikon pedig — pakisztáni segítséggel — a rendszerellenes katonatisztek próbálkoztak. 1975 nyarán Panjszer tartományban vallási vezetők és jobboldali diákok irányításával felkelés tört ki — ahogy mondták — „az istentagadó, kommunista befolyástól áthatott rezsim” ellen. A kormánycsapatok csak a légierő bevetésével tudtak úrrá lenni a helyzeten. 1977 végén az afganisztáni helyzet szorgos amerikai figyelője, Louis Dupree ezt írta: „A jövő egyáltalán nem világos. Az afgán fejlődés legnagyobb akadálya a jelenlegi bürokratikus rendszer. Ha a vezetés meg tudja nyerni a hozzáértő és részben közömbös afgán technokratákat, akkor Afganisztán élete békés úton fejlődhet tovább. Ha nem, akkor jön a forradalom.”

1357. száur 7.

A forradalom bekövetkezett. Egyes vélemények szerint talán hamarabb, mint várni lehetett, ezért talán meglepetésszerűen is, de mindenképpen törvényszerűen. 1978. április 27-én reggel — illetve a mohamedán naptár szerint, amely a próféta Medinába menekülésétől számítja az éveket: az 1357-es esztendő száur havának hetedik napján — lövöldözés vegyült a kabuli utcák megszokott zajába. Tíz órán át tartott a harc, és este a rádióban közleményt olvastak fel, először pastu, majd dári nyelven: „Afganisztán történetében először megsemmisültek a monarchia maradványai, az önkény, a despotizmus és minden hatalom az afgán nép kezébe került.”

Kik voltak a forradalom vezetői és mit akartak? A hamburgi *Die Zeit* 1978 júniusában így írt: „A homályból jönnek azok a katonák és politikusok, akik április végén Kabulban hirtelen hatalomra kerültek. A helyszínt ismerő megfigyelők még ma is találgatásokba bocsátkoznak a hatalom új birtokosainak származását, életútját, tanultságát, korát és más, politikailag jelentős adatait illetően.” Távolról sem valamiféle egyedi, különös, ritka vélemény volt ez, más kommentárok is hasonlóan fogalmaztak, és az ismerethiány így emelkedhetett az „objektív” értékítélet rangjára.

Az Afganisztáni Népi Demokratikus Pártról valóban keveset hallhatott addig a külvilág — de Afganisztánban egyáltalán nem csengett ismeretlenül a neve, mint

ahogy a párt vezetői is az ottani politikai élet neves alakjai voltak hosszú éveken át. Nur Mohammad Taraki elnök 1978. július 24-én, tévébeszédében erről így szólt: „Sok ember úgy gondolja, hogy a nagy forradalmat tíz óra alatt hajtottuk végre. Felelősségem teljes tudatában kijelenthetem, hogy 35 éven át küzdöttünk ezért, majd újabb tizenhárom éven át szervezett és fegyelmezett párterőfeszítéseket tettünk a cél érdekében. Néhány igaz afgán hazafi az elmúlt 13 évben állhatatosan küzdött az önkény és a reakció ellen. A tízórás hadművelet, amely a győzelmet hozta, ennek a 13 éves munkának a gyümölcse. A forradalom nem néhány kiválasztott és okos ember műve, a győzelem az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt 13 éves harcának az eredménye.”

Mikor alakult meg és mit akart az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt?

Több hónapig tartó előkészület után 30 lelkes értelmiségi fiatal gyűlt össze 1965. január 1-én Nur Mohammad Taraki házában, a főváros Karti Csár kerületében. Volt köztük már ismert politikus, mint Babrak Karmal és dr. Anahita Ratebzad, a frissen megválasztott parlament tagjai, mások azonban legfeljebb a rendőrségi nyilvántartóban szerepeltek. Karmal, aki akkor 35 esztendő volt, jó módú család gyermeke, apja az afgán hadseregben tábornokként szolgált. A kabuli német gimnáziumban tanult, majd jogi diplomát szerzett. Korán bekapcsolódott a diákmozgalomba és tevékenységéért 1953-ban háromévi börtönre ítélték. 1957 és 1959 között a hadseregben szolgált, majd 1960 és 1964 között a művelődésügyi, később a tervezési minisztériumban dolgozott. 1965 és 1973 között parlamenti képviselő. Ő szervezte a kabuli diákok nagy tüntetését 1965 októberében a korrupció ellen, a demokratikus szabadságjogokért.

Valamivel később került a vezetőségbe Hafizullah Amin. Fizika és matematika szakos tanár. Ekkor, 1965-ben 36 éves volt, és már több évet töltött az Egyesült Államokban, ahol 1963-ban az ott tanuló afgán diákok

a helyi Afgán Diákszövetség elnökévé választották. Ezzel a szövetséggel a későbbiek során még találkozunk.

Egy másik résztvevő dr. Száleh Mohammad Zeary. Orvosi diplomát szerzett a kabuli egyetemen, de soha nem praktizált. Az elkövetkező évtized több mint felét börtönben töltötte mozgalmi tevékenységéért.

A vendéglátó, Taraki, aki meghívta a vele azonosan gondolkodókat, öregnek számított a társaságban. 1917 júliusában szegényparaszti családban született. Mohorban, a Kandaharból Kabulba vezető országút mentén birkát legeltetett, mindössze két évig járt iskolába. 1932-től Kandaharban volt hivatalsegéd, majd vállalata a nagyon igyekvő fiatalembert Bombayba küldte, immár hivatalnokként. India ebben az időszakban már forrongó katlan volt és Tarakira nagy hatást tett az itt töltött idő. 1937-ben tért vissza hazájába, és ekkoriban, mint a kiszáradt szivacs, amikor vízbe mártják, úgy szívta magába az ismereteket. Tanult, olvasott és olvasott, majd írt: könyvet Makszim Gorkijről. Később külügyi szolgálatba került, Washingtonban volt hazájának nagykövetségén sajtóattasé, majd Kabulba visszatérve fordítóirodát nyitott. Indult az 1964-es választáson, de veszített, nem lett a parlament tagja.

Az 1965. január 1-i találkozón, amely végül pártalapító kongresszussá lett, Taraki így beszélt az egybegyűttekhez: „Az afgán emberek sápadt arca, üres gyomruk, elnyűtt ruhájuk, hajléktalanságuk, betegségük és mezít-lábasságuk megmutatja, mit kell tennünk. Azt is, hogy miként, hogy mire van szükség... Kedves elvtársak! Mi itt valamennyien tudjuk, hogy osztályharcot vívunk és olyan új társadalmat akarunk építeni, amely mentes lesz a kizsákmányolástól. A mi pártunk a munkásosztály pártja, és a világ proletárpártjai között lesz a helye.”

A forradalmi fellendülés, a szociális nyugtalanság időszakára volt ez Afganisztánban. Egymást követték a sztrájkok, a tüntetések, köztük 1965 őszén a már említett diákdemonstráció, amelyet vérbe fojtottak.

— Igen nehéz körülmények között kellett dolgoznunk — mondotta erről az időszakról, a párt kezdeti lépéseiről dr. Száleh Mohammad Zeary. — Bár Zahir sah demokráciát játszott, ami lehetővé tette számunkra nyílt tüntetések szervezését, elvtársainkat üldözték, elbocsátották a munkából, börtönbe vetették, meggyilkolták. Igaz, akkoriban erről keveset tudtak mind az országban, mind külföldön. Pártunk megalakulásáról sem volt még tudomása a néptömegeknek.

A szélesebb propaganda, a tömegekkel folytatandó párbeszéd érdekében az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezetői hetilap kiadását határozták el. Az orgánus címe *Khalk* (Nép) lett, a főszerkesztői posztot pedig Taraki töltötte be. A *Khalk* már első számában bejelentette, hogy „célja az elnyomott afgán nép végtelen szenvedéseinek enyhítése”. Nemzetközi kérdésekről írva aláhúzta: „A mai idők fő kérdése, és a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal megkezdődött világméretű osztályharc középpontja a nemzetközi szocializmus és a nemzetközi imperializmus közötti küzdelem.” A gazdasági témákat érintve a *Khalk* az állami tulajdon mellett szállt síkra és „gyökeres földreformot” követelt, hogy „felszabadítsák a parasztokat az afgán társadalmat átható feudális rendszer alól”. Ezt a földreformot a kormányképzelésektől eltérően nem egyszerűen felülről sürgette, hanem „az egész parasztság részvételével, mert csak így likvidálhatják a meglevő elmaradott termelési viszonyokat”. Szerepelt a javaslatban termelőszövetkezetek létrehozása is.

A lap két afgániba, öt dollárcentbe került (tehát afgán mércével nem volt olcsó), mégis mind a 20 000 példányt gyorsan eladták; hétfőnként középiskolások és egyetemisták csapatai árulták az utcán. De nem sokáig. Május 23-án az államügyész betiltotta a *Khalkot*. Az érv az volt, hogy a lap által követelt földreform és az állami tulajdonnal kapcsolatos álláspont ellentétes az iszlámmal.

Két év múlva azonban új kísérlet történt arra, hogy az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt szava a sajtón keresztül is eljusson az emberekhez; a párt más vezetői új folyóiratot alapítottak *Parcsam* (Zászló) címmel. A főszerkesztő Mir Akbar Khájber lett, szorosan együttműködve Babrak Karmallal. A *Parcsam* az afganisztáni valóság talaján a fokozatosságot hirdette, síkraszállt „a feudalizmus és az imperializmus ellen vívott harc” mellett, ám e küzdelem eredményes megvívása érdekében „egyesült demokratikus front” létrehozását sürgette.

Erre az időszakra vezethető vissza az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt kettészakadása; az egyik szárny Khalk, a másik Parcsam néven működött tovább. Hogy mi játszott közre ebben? Egyfajta irigység, hogy a *Parcsam* még egy jó darabig megjelenhetett, hogy azt nem tiltották be, hogy szerkesztői és szerzői ismertek? Más személyi ellenérzések is? Ma már nagyon nehéz erre a kérdésre választ kapni Kabulban. A szétválás viszont tény maradt. Ghulam Dasztagir Panjsleri, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja (aki a Parcsam-csoport egyik alapítója volt, majd egy év után átpártolt a Khalkhoz) beszélgetésünk során azt hangoztatta, hogy a lényeges célkitűzésekben ezután sem volt különbség. Az egyetlen eltérés szerinte az volt, hogy a Khalk talán vidéken bizonyult erősebbnek, míg a Parcsam inkább a városi értelmiség körében lett népszerű. Egy másik egykori exponált parcsamista politikus, dr. Mohammad Kaszem, a rádió egyik vezetője szerint ezen túl még strukturális különbség is volt: a Parcsamot alulról fölfelé szervezték meg, míg a Khalknak csak vezetősége volt, a különböző szervek kiépítése elmaradt.

Közvetlenül a forradalom győzelme után, 1978 májusában egy sajtóértekezleten Taraki ezt hangoztatta: „Soha nem voltunk távol egymástól és az ellenséggel szemben együtt harcoltunk. Nem igaz, hogy két párt lett volna. Félreértés volt köztünk és ezt closzlattuk.”

Bár így lett volna! Az ellentét azonban újra és újra előtört, és még napjainkban sem tudni pontosan, van-e parázs — s ha igen, mennyi, milyen — a nyugodtnak tűnő felszín alatt. Az igaz, hogy a Parcsam- és a Khalk-szárny céljai mindvégig nagyon közel maradtak. A pas-tunvali parancsa, a *badal*, a bosszú azonban mintha a párton belül is utat keresett volna magának... A Khalk soraiban az ellenérzések különösen felerősödtek Daud második hatalomra kerülésekor, a köztársaság kikiáltása után, amikor a Parcsam — kezdetben — támogatásáról biztosította a meghirdetett és tényleg nagy reményekre jogosító demokratizálási folyamatot, a földreformot. Daud mintegy 160 Parcsam-aktivistát menesztett vidékre „a köztársaság üzenetével”, és a fiatal emberek nagy odaadással mozgósítottak a rendszer mellett. A lelkesedés azonban a kormány tetlensége, a korrupció, a nepotizmus láttán hamar lelohadt és 1975-re a parcsamisták között polarizálódás ment végbe. Egyesek „beépültek” a Daud-fele köztársaság irányító gépezetébe, mások viszont — így Khájber, Karmal — hamar arra a felismerésre jutottak, hogy a harc elkerülhetetlen.

1977 júliusában, csaknem egy évtizedes megosztottság után, összehívták az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt egyesülési konferenciáját. Babrak Karmal a *Béke és Szocializmus* című folyóirat 1980. áprilisi számában közölt nyilatkozatában erről a folyamatról így beszélt: „A szakadás ellenére a párt mindkét része folytatta a politikai és a társadalmi harcot. Ideológiai platformjukban gyakorlatilag nem volt különbség... 1977-ben a vezető elvtársak és az egyszerű párttagok erőfeszítéseinek eredményeképpen, külföldi barátaink és testvéreink segítségével, a párt helyre tudta állítani egységét. Így vált lehetővé, hogy a párt elvezesse az országot az 1978. április 27-i forradalom győzelméhez.” Az egyesülési kongresszuson a központi bizottság főtájkárává Nur Mohammad Tarakit választották, Babrak Karmal a politikai bizottság tagja és a KB titkára lett.

„Ez az időszak az afganisztáni antifeudális, nemzeti-demokratikus forradalom aktív előkészítésének szakasza volt” — emlékezett 1980 elején Nur Ahmad Nur, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja.

A Daud-rendszer kegyetlen harcot vívott a párt ellen. Nem voltak válogatások az eszközökben: üldözés, börtön, kínzások, merényletek... 1978. április 17-én titkosrendőrök a nyílt utcán agyonlőtték Khájbert. A temetési menet hatalmas, a becslések szerint 15 000 embert megmozgató tiltakozó tüntetéssé nőtt át, s ekkor hét pártvezetőt, köztük Tarakit, Karmalt börtönbe zártak. „Daud meg akart gyilkolni bennünket is — mondotta később Taraki. — Cselekednünk kellett, mert különben megsemmisítették volna a pártot. A forradalmárok egész nemzedékét felszámolták volna, évtizedekkel meghosszabbítva Afganisztán kizsákmányolását. A helyzet gyorsan éleződött, és barátainkat a hadseregben előre figyelmeztettük. Mély hálával tartozom a katonáknak közbelépésükért. Valamennyiünket kiszabadítottak a börtönből és engem a főhadiszállásra vittek. Néhány órával az események után a parancsnoki poszton álltam és parancsokat osztogattam. A katonák eleget tettek utasításaimnak. Ők pártunk fiai, gyermekei.”

A fiatal tisztek, akik 1973-ban hatalomra segítettek Daudot, a Parcsaméhoz hasonló metamorfózison mentek át: hittek a kormány ígéreteiben, de ahogy tétlenül múltak az évek, úgy nőtt fokozatosan a kiábrándulás. Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt elképzeléseit egyre többen osztották a titkos találkozókön.

Április 27-re a Daud-rendszer már a győzelem ünnepségét tervezte. Április 26-án a kabuli újságokban a következő kormányközlemény látott napvilágot: „... A Mir Akbar Khájber temetésén elhangzott kijelentéseket, felhívásokat, az ottani jelmondatokat, cselekményeket értékelve a kormány megállapította, hogy azok törvényellenesek és alkotmányellenesek. A bűnös cselekedeteket

elkövető személyeket a biztonsági szervek őrizetbe vették. [Itt következett a letartóztatottak listája.] A letartóztatásuk során lakásukon bizonyító dokumentumokat foglaltak le. Folyamatban van egy sor más személy felkutatása." A listán 2500 név szerepelt. Daud 1978. április 27-én este koncertre készült, az elnöki palotában már minden előkészület megtörtént, napokkal előbb szetküldték a meghívókat. Az előadásra azonban nem került sor.

A katonai akció szervezeten, hatékonyan és villámgyorsan zajlott. A forradalom előestéjén kinevezték a 22 legfontosabb parancsnokot. Egyes esetekben egyébként is ők voltak az érintett katonai alakulatok vezetői, míg más esetekben beosztott tisztekről volt szó. Ez utóbbiak egy része békés körülmények között vette át csapatánál az irányítást az április 27-re virradó éjszaka, mások azonban likvidálták a Daudhoz hű parancsnokot. Az alakulatok katonái április 27-én reggel hat órakor kapták meg a parancsot és felkészítették a harckocsikat. 9.30-kor a kijelölt alakulatok és a nemzetvédelmi minisztérium között megszakították az összeköttetést, 11.30-kor az első tank begördült a városközpontba, és tűz alá vette a minisztérium épületét. Közben elfoglalták a város más stratégiai fontosságú pontjait is. A leghevesebb harc a Pastunisztán terétől három percnyi gyalogútra levő elnöki palotánál volt. A védőket többször is megadásra szólították, eredménytelenül. Délután négykor azután bevetették a légierőt. Egy óra múlva az egész város a felkelők kezén volt. Daud, néhány közeli rokona és miniszterei kézfegyverrel várták a palotába betörő katonákat — őket megölték. Azokat, akik megadták magukat, börtönbe zárták.

Ugyanakkor természetesen kiszabadították az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezetőit. A rádió épületének földszintjén gyülekeztek, itt, egy nagy szobában rendezték be a forradalom főhadiszállását. (Egyébként 1979. december 27-én ez a tízszer öt méteres földszinti

szoba újra hasonló szerepet játszott. A bejárati ajtó felett a falon most is ott látható még egy lövedéknyom.) A kabuli rádió délután három órától csak zenét sugárzott. Négy óra múlva azután felolvasták a forradalmi tanács közleményét.

Másnap valamennyi nagyvárosban, Kandaharban, Heratban, Ghazniban, Dzsallalabadban és másutt is a helyőrségek egyetlen puskalövés nélkül az új hatalom oldalára álltak. Ez a tény is jól mutatta: megérett az idő, megvoltak a feltételek a régi rezsim bukásához. „Az államhatalom Afganisztán történelmében most először szállt át az egyik osztályról a másikra — mondta Taraki. — Az arisztokratákról és kizsákmányolókról a munkásokra és parasztokra, az elnyomott, agyonhajszolt nép osztályára és tömegére.” Afganisztán neve Afganisztáni Demokratikus Köztársaság lett.

Milyen forradalom?

A nyugat-európai fővárosokban és az Atlanti-óceán túlpartján azon nyomban felborzolódtak az idegek. „Egy afgán Mengisztu kísértete jár körbe, egy közép-ázsiai Kuba veszélyét idézik fel” — kommentálta a rohamosan fokozódó nyugtalanságot a nyugatnémet *Die Zeit*. „A Szovjetunió hátsó kijárata” — írta címében a londoni *The Guardian* és ezt kérdezte: „Vajon Afganisztán ezen túl alig lesz egyéb, mint a szovjetek autóscsárdája déli inváziós útvonalaik mentén?” Más lapok meg térképeket közöltek „Nagy Beludzsisztánról” és „Nagy Pastunisztánról”, azt sugallva, hogy íme, a Szovjetunió, az Arab-tenger, az Indiai-óceán felé tör. Pakisztánban valóságos válsághangulatot keltettek, az amerikai *Time* magazin szerint pedig az iráni sah megjegyezte: „Valahányszor reggel felkelek, az első kérdésem mindig az, hogy mi

történt az előző éjszaka az Arab-félszigeten és Afganisztánban.” De ugyancsak a *Time* közölte később: még a Központi Hírszerző Hivatal információi és értékelése szerint is „az afganisztáni eseményekben nem mutatható ki Moszkva ujjlenyomata.”

Annyi baj legyen! Hogy is férne össze az imperialista politikai gondolkodással a nemzeti forradalom eszméje? A nemzetközi pánikkeltők akciói tehát mit sem veszítettek a lendületből. Kissinger például sietett 'sommásan elítélni „az afganisztáni szovjet intervenciót”, Brzezinski pedig a világ fenyegetett övezeteiről készített híres térképre újabb vörös nyilat rajzolt fel. Szaúd-Arábiában „az egyik iszlám dominókocka elleni marxista rohamot” emlegettek. Egy kabuli arab nagykövet kijelentette: „Mindjárt az államcsíny után az egész világos volt előttem: Moszkvától függő kommunisták hatalomátvétele történt, a klasszikus minta szerint. Az oroszok az afgán csatlóست vetik be avégett, hogy Iránban és Pakisztánban nyugtalanságot szítsanak és előretörjenek az Indiai-óccán irányába”. Az ezzel ellenkező tények — és a tények csakis ezzel ellenkezők voltak — olykor egészen fantasztikus, de jellemző kombinációkat eredményeztek. A *Die Zeit* például így írt: „A Kreml keze tehát benne volt a játékban? A Kreml legalábbis nem támasztott akadályt.”

Nem maradt szótlannul a NATO sem. Két hónappal a forradalom után az amerikai Annapolisban 270 tábornok, tengernagy és magas rangú diplomata részvételével „Tengeri csillag” fedőnév alatt szimpoziumot tartottak és arra a következtetésre jutottak, hogy „Afganisztánban a szovjeteknek egy még súlyosabb, a világméretű egyensúlyt még inkább veszélyeztető be- és áttörést sikerült végrehajtaniuk, mint Afrikában”. „Kommunista puccs” — állította az egyik résztvevő. De akárhogy is böngésztek ezután a nyugati kutatóintézetekben az archívumokat, semmi adatot nem találtak egy ilyen pártról.

Nem sokkal később, 1978 szeptemberében Leonyid Brezsnyev Azerbajdzsánban, Bakuban járt, és az ott elmondott beszédében kitért az afganisztáni eseményekre is. „Az imperialisták — hangoztatta —, akik egyáltalán nem ismerik el, hogy a népeknek joguk van szabadon irányítani sorsukat, s joguk van a társadalmi haladásra, most az eseményekkel kapcsolatban nagy sietve a »Moszkva kezéről« szóló koholmányt rángatták elő. Ez a koholmány rágalmazza a Szovjetunió politikáját, sérti a szabadságszerető afgán népet, amelyhez az őszinte barátság és a kölcsönös tisztelet erős kötelékei fűznek bennünket.”

A „nagy nyomozás” azonban folytatódott a nyugati fővárosokban, minden áron ki akarták mutatni a „vörös veszélyt”. Tarakinak az egyik nyugati laptudósító minden köntörfalazás nélkül feltette a kérdést:

— Mennyire kommunista az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt?

— Nálunk nincs kommunista párt — szólt a válasz —, afgánok vagyunk és a dolgozó nép osztályát képviseljük. Ennek a népnek a jólétét akarjuk előmozdítani, tiszteletben tartjuk az iszlám elveit, a pozitív szokásokat és hagyományokat, a magántulajdon elvét.

A válasz aligha volt kielégítő, ugyanis a következő kérdés így szólt:

— Marxistának nevezné-e ön a pártját?

— Radikális reformereknek és haladó demokratáknak tekintjük magunkat... Figyeljen szavaimra és fogadja el a következőket: afgánok vagyunk, demokratikus és haladó politikát akarunk folytatni Afganisztánban.

— Vajon az ön által megdöntött Daud elnök nem pontosan ugyanezt a politikát képviselte, pontosan ugyanezekkel a szavakkal?

— Daud haladónak, sőt baloldalinak adta ki magát. De ez hazugság volt. Szociális, gazdasági és politikai té-

ren minden a régiben maradt. A kilátásba helyezett földreform egy tapodtat sem haladt előre, a valamikor megígért „nemzeti front” az ország többi politikai erőinek részvételével, amelyek 1973-ban közreműködtek a monarchia megdöntésében, sohasem jött létre. Daud nem engedte, hogy pártunk részt vegyen kormányában. Túlságosan hatalomvágyó, hiú és zsarnoki volt ahhoz, hogy a hatalmon bárkivel is osztozkodják.

Milyen forradalom győzött végül is Afganisztánban 1978. április 27-én?

Nemzeti demokratikus, antiimperialista forradalom. Ennek lényegét így fejtette ki a *Béke és Szocializmus* 1980. áprilisi számában Babrak Karmal:

„Az 1978. áprilisi forradalom demokratikus jellegű, célja a nagybirtok fokozatos felszámolása, a föld nélküli parasztok, a béresek földhöz juttatása, a lakosság élet-színvonalának emelése, a politikai demokrácia fokozatos bevezetése. Forradalmunk továbbá nemzeti jellegű, mert figyelembe veszi az ország nemzeti sajátosságait, paraszti jellegét, a lakosság mély vallásos érzületét, az etnikai csoportok és törzsek hagyományai közti különbséget, és ezzel elősegíti ezek összefogását. Legfontosabb vonása az antiimperialista irányzat. Úgy gondoltuk, hogy Afganisztán körülményei között a legközelebbi feladatot nem határozhatja meg a szocializmus felépítésének programja. Ilyen feladat kitűzése a szakaszok átugrását jelentette volna.”

A harmincpontos program

A forradalom legközvetlenebb feladatait, mint ezt az 1965-ös pártalapító kongresszus is rögzítette, az afgán realitások diktálták, az egyszerű és egyúttal végtelenül

bonyolult valóság: az emberek hajléktalansága, az elnyűtt ruha, a mezítlábasság, a széles körű nyomor, amely nem csupán az életkörülményekben látszott. Karim Miszak, Taraki pénzügyminisztere, aki egyébként író is, számos elbeszélésben érzékeltette a tengernyi elmentmondást. Egyik történetében a löbögős nadrágot, turbánt viselő paraszt és az orvos párbeszédét olvashatjuk. A feleség a vályogkunyhó roskatag ágyán szenved, nem tudja megszülni a gyereket, vérzik, kiabál a fájdalomtól, de a paraszt megtiltja az orvost, hogy belépjen a házába: „Nincs szükségünk orvosra, nem engedem meg, hogy egy idegen hozzányúljon a feleségemhez. A becsületemről van szó.” Az asszony végül is meghal és az elbeszélés a következő provokáló szavakkal végződik: „Szívből jövő részvétem önnek és a hátramaradottaknak.”

Vagy egy másik írás. Az adósság egy részének elengedéséért könyörgő, nyomorúságos, elesett parasztot, Bahadort a földesúr egész egyszerűen kineveti: menjen a dolgára, hagyja őt békén. Bahador felcsattan: „Itt nem használ már a kérés és a könyörgés, nem és nem.” Behatol a földesúr magtárába, gabonáját szétosztja az éhező béresek között és azt kérdezi: „Mondjátok, bűn az, ha valaki egy uzsorás gabonáját szétosztja a szegények között?”

Karim Miszak életében is éppígy visszatükröződött az afganisztáni valóság. Nappal dolgozott a minisztériumban, az egyik legfontosabb tárca élén, tervezte a jövőt, este pedig, ha jutott rá idő, otthon írt a vályogházban, amelyben — mint annyi másokban — csak egy petróleumlámpa pislákkolt.

Afganisztánban a vezetők között is szinte mindenkinek van „otthonról hozott” nagy és meghatározó tapasztalata. Kazem Ahangnak például a nadrágmadzagot dél előtt összehúzó, nélkülöző apa, egy magas rangú katonatisztnek egy adósság fájó története. Taraki rádió- és televízióügyi miniszterének ugyancsak megvolt a maga

sorsformáló élménye: rövid, megrázó elbeszélésben írta le apjának megpróbáltatásokkal teli útját a mecset felé: „Az öreg néhányszor elcsúszott a havon és leroskadt. De betörődött ebbe, mert hiszen a mecset felé tartott. Az elcsúszás mintegy áldozat volt számára, s minden alkalommal ezt mondta: »Remélem, isten elégedettségére szolgál«. Életének milyen sok szép napját áldozta fel a hitéért. És mennyire kihasználták mások! De minden fáradtság és áldozat ellenére mindig csak egyetlen mondatot mondott: »Hálát kell adni érte istennek«. E gondolatokra éreztem, hogy valami megkeményedett bennem, és az az elképzelés motoszkált a fejemben, hogy mindez megtorlást követel.”

A feladatok a száur forradalom után szinte maguktól adódtak. A nemzeti demokratikus változtatásokért szállt síkra a győzelmet követően az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt és a forradalmi tanács, amelynek elnökévé Nur Mohammad Tarakit, alelnökévé pedig Babrak Karmalt választották. Az első intézkedés, az 1. számú dekrétum meghökkentően egyszerű, de végül is sokatmondó volt: egyenlősítették a liszt- és kenyérfejadagokat. Az érvelés úgy szólt: „Miért kapjon egy munkás és családja havonta csak 35 kilogramm olcsó lisztet, egy tisztviselő ezzel szemben 56 kilogrammot?”

Május 9-én azután meghírdették a híressé vált 30 pontos programot, vagy ahogy hivatalosan nevezték: „Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság kormánya forradalmi feladatainak alapvető vonalai”-t. A programot Taraki elnök olvasta fel először rádió- és tévébeszédében és mint a vezetők valamennyi hivatalos nyilatkozata, ez is a megszokott szavakkal kezdődött: „A könyörület és mindenható isten nevében. Tisztelt honfitársaim...”

A program bevezetőben szólt a forradalom indítékairól, a Daud-kormány visszaéléseiről, majd 22 pontban részletezte a belpolitikai és 8 pontban a külpolitikai feladatokat. Túl hosszú és talán fölösleges volna vissza-

idézni teljes egészében minden elképzelést, néhány részlet azonban a jelen szempontjából is érdekes, hiszen a mostani kormány az áprilisi forradalom igazi örökösének vallja magát és a 30 pontos program kétségkívül a leghaladóbb, legátfogóbb terv volt. Az első helyen a mezőgazdaság kérdései álltak, több pont is foglalkozott velük. „A keményen dolgozó parasztok érdekében, az ő részvételükkel demokratikus földreformot kell megvalósítani, el kell törölni a régi feudális és prefeudális viszonyokat.” Ami a gazdaság egyéb területeit illeti, a program újabb államosításokat nem helyezett kilátásba. Ennek nem is lett volna sok értelme, hiszen a Daud-féle köztársaság idején már csaknem mindent nacionalizáltak. A hangsúlyt ezért a hatékonyságra fektették. A program síkraszállt az állami szektor erősítéséért, „tudományos tervezéssel, az ország erőforrásai feletti szuverenitás megszilárdításával és a nemzeti káderek képzésével.” Szeropelt még a tervben egyebek között az „ésszerű és demokratikus” államgépezet létrehozása, a demokratikus szabadságjogok garantálása az afgán nép („a munkások, parasztok, tisztok és katonák, kézművesek, az értelmiség, a hazafias papság, a nomádok, a kis- és középosztályok, az üzleti rétegek”) számára, a nők társadalmi-gazdasági és kulturális egyenjogúságának megteremtése, a nomádok kérdésének demokratikus rendezése, az árak stabilizálása és ellenőrzése, az általános, kötelező és ingyenes oktatási rendszer bevezetése, az ingyenes orvosi ellátás megteremtése.

Külpolitikai téren a 30 pontos program különösebb új mozzanatot nem tartalmazott: el nem kötelezettséget, „a békés egymás mellett élésen alapuló pozitív és aktív semlegességet” hirdetett. Szolidaritást vállalt Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országainak antiimperialista és antikolonialista harcával, és külön részben támogatásáról biztosította az arab népek igazságos küzdelmét. Értelmezően megkülönböztetett figyelmet fordítottak a térség országaira, a szomszédos államokra. Érdemes megfigyel-

ni a fogalmazás hangsúlyait és a sorrendet. Taraki elnök a következőket mondotta: „Jószomszédi, baráti kapcsolatokra, együttműködésre törekszünk az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság valamennyi szomszédjával. Kívánjuk a nagy északi szomszédhoz, a Szovjetunióhoz fűződő baráti kapcsolatok erősítését, szélesítését, minden irányú kiterjesztését, a baráti kapcsolatok bővítését Indiával, a baráti kapcsolatok biztosítását Iránnal, Pakisztánnal és Kínával. Kívánjuk a pastu és a beludzs nép nemzeti kérdésének megoldását, e népek saját akaratára szerint és a történelmi háttér figyelembevételével, e kérdés megoldását az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság és Pakisztán közti megértés és békés tárgyalások révén.”

Végül is ezek az elvek nem különböztek számottevő módon Mohammad Daud céljaitól, a köztársaság kikiáltásakor, 1973-ban meghirdetett politikától. Ám ez alkalommal — és ez jelenti a lényeges eltérést — közvetlenül a program bejelentése után hozzáálltak a konkrét gyakorlati végrehajtáshoz. Rendeletek sora mutatta, hogy a forradalmi kormánynak eltökélt szándéka a tervek következetes végrehajtása. Egymás után láttak napvilágot a különböző dekrétumok, amelyek a 30 pontos program megvalósítását szolgálták. 1973. július 12-én közzétették a 6. dekrétumot, amely eltörölte a föld nélküli parasztoknak és a kisbirtokosoknak a nagybirtokosokkal és az uzsorásokkal szemben fennálló adósságait, a kamatokkal együtt. A falusi dolgozók visszakapták elzálogosított földjeiket és megszabadultak az adósságoktól. Több millió föld nélküli és kisbirtokos paraszt uzsoraterheit számolták fel. Ez a lépés egyébként már régóta az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt tervei között szerepelt és nem nélkülözte a szélesebb összefüggéseket.

— Voltak hátsó megfontolásaink is — mondotta beszélgetésünk során dr. Mohammad Zeary, aki korábban a mezőgazdasági tárca birtokosa volt, most pedig az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságá-

nak tagja, a KB titkára. — Nem kevesebb, mint négy célt tűztünk magunk elé ezzel az intézkedéssel. Először is ki akartuk élezeni az ellentéteket a feudálisok és a szegényparaszlok között, másodszer pedig meg akartuk szabadítani a parasztokat a súlyos terhektől. Külön cél-nak tekintjük, hogy szerettük volna megnyerni ezzel a lépéssel a bizalmukat is, végül pedig el akartuk érni, hogy a parasztoknak egy nagybirtokos, egy uzsorás se kölcsönözzön pénzt. Ne csodálkozzon, ez is a célunk volt, mert véleményünk szerint ez az egyik alapfeltétele annak, hogy a parasztokat be tudjuk szervezni a termelő-szövetkezetekbe.

A 6. dekrétum meghirdetését követően, az intézkedés széles körű propagálása és a nehézségek elhárítása érdekében valamennyi tartományban megalakították a „parasztprobléma megoldásának bizottságait”, és a bizottság vezetője legtöbb helyen a tartományi kormányzó lett. Ezzel párhuzamosan „kölcsonös támogatási alapokat” és „falusi szolgáltató szövetkezeteket” szerveztek. Ez utóbbiak feladata a gépek, illetve az állatok, az állam által biztosított vetőmag, és a víz ésszerű elosztása lett, míg az előbbieket létrehozását megint csak az afgán valóság bonyolultsága, a múlttal való gyors és gyökeres szakítás nehézségei diktálták. A közös alaphoz tartozó parasztok legtöbb esetben arra vállaltak kötelezettséget, hogy napi egy afgánit, tehát mintegy két és fél dollárcentet fizetnek. Emellett kötelezniük kellett magukat arra is, hogy támogatják a földreformot. (Ez így persze szépen hangzik, de a legtöbb helyen nem tudták, hogy mit és miért és — főleg — hogyan kell segíteni.) A másik oldalon viszont a parasztokat biztosították arról, hogy a nem kis anyagi tehervállalás fejében szükség esetén megkapják az asszonyvásárló pénzt, illetve a közvetlen hozzátartozók temetési ceremóniájának költségeit. És Afganisztánban ez nagy dolog.

A sirbaha, a csador és a dzsumaragi

A házasság általában még ma is sok pénzbe kerül Afganisztánban, ezért jó néhány szegény ember legfeljebb idősebb korában tudja megengedni magának ezt a luxust. Vagy marad a másik lehetőség, uzsoráshoz fordul és esetleg élete végéig nyögheti a kölcsönt, a horribilis kamatot.

Bár a poligámia a vallási előírások szerint megengedett az országban, a gazdasági tényezők a monogámiát teszik általánossá vidéken. Városokban, különösen az üzleti életben dolgozóknál, az értelmiségieknél pedig már teljességgel természetesnek számít az egyetlen feleség. Kivétel azért itt is van: ha az első asszony nem szül gyereket, akkor nem ritka a második feleség. Afganisztánban a házasság sine qua nonja a gyerek. „A gyereknélküliség Afganisztánban — állítja Mohammad Ali történész-professzor — bűn a család és a társadalom ellen...”

A feleség „ára”, dáriul a *sirbaha*, pastu nyelven a *val-var* az a pénz, amelyet a leendő férj a lány szüleinek fizet, elvileg az anyának, ám gyakorlatban szinte mindig az apának. Ez az összeg változó, lehet (ritkán) 500 afgáni, de elérheti a 60 000-et is, átlag 15 000 körül van. Hogy összehasonlítási alap legyen ennek nagyságáról: egy ipari munkás általában havi 2000-et keres, ez az összeg azonban egy szegényebb paraszt számára elérhetetlen álom. A technikus 2500—3000 afgánit kap egy hónapban, a mérnök 3000—4000-et, a minisztériumi osztályvezető 5000 körül. Régebben különösen drágák voltak az asztanahi és a panjsheri lányok, akik messze földön híresek a szépségükről.

A szigorú szegregáció, a purdah miatt a házasságot csaknem kizárólag a szülők „intézik”. A modern kor legfeljebb annyi változást hozott, hogy a gyerek kérése leg-

többször meghallgatásra talál. A tapogatózásokat, a felderítő hadműveleteket rendszerint „profi” házasságközvetítőkre, főleg özvegyasszonyokra bizzák, de a végső megállapodás az apák dolga. S ha dűlőre jutnak egymással, ami a gondos előkészítés után már nem csoda, akkor a két család a *sirinikkori*, az édességvétel ceremóniáján találkozik, teáznak, esznek az európai szájszámára émelyítően édes süteményekből, cukorkákból. Ezután már biztosra vehető, hogy 2—3 hónap múlva megtartják az esküvőt. De a sirinikkori egyáltalán nem törvényszerű, mint ahogy nem az az esküvőn való személyes jelenlét sem. Találkoztam például fiatal afgán mérnökkel; éppen nagy izgalommal tért vissza Londonból szülővárosába, Mazar-i Sharifba. A fiatalember a brit fővárosban szerzett néhány évre munkát, de most értesítést kapott apjától, hogy találtak számára kiváló, hozzáillő mátkát. Sietett hát elvenni. Ha nem ment volna el, csak beleegyezését küldi, akkor a lány apja, nagyapja vagy testvére mint meghatalmazottja, mint *vakhil* elvehette volna a lányt a közben mindvégig Londonban tartózkodó fiatalember nevében. A lányeg csak az, hogy a *vakhil* olyasvalaki legyen, aki a törvények szerint egyébként nem vehetné feleségül ezt a lányt. „Természetesen” az első unokatestvér már nem ilyen személy; főként vidéken még ma is az a jó, tehát kívánatos házasság, amelyet az apa valamelyik fivérének lányával köt a fiú. A jelenlegi esetben azonban nem ez volt a helyzet.

Házasság látatlanban, egy Nyugat-Európában élő mérnök esetében? „Nézze — mondta a fiatalember mosolyogva, szelíd humorral — apámnak kiváló ízlése van, hiszen anyámat vette el. Idősebb is nálam, tehát tapasztaltabb. Miért épp most hagyná cserben az egészséges ítélet?” Persze ehhez a könnyedséghez az is hozzátartozik, hogy ha végül is balul üt ki a „parti”, az sem tragédia. Legalábbis a férfi számára nem az. A *takalnál*, a válásnál mi sem egyszerűbb. Nyilvánosság előtt háromszor egymás után el kell ismételni, hogy „elválok tőled”, és

mindegyik kijelentés után követ kell a földre ejteni. Ennyi az egész, és a válás máris megtörtént. Az asszony ezután három hónapig nem mehet újból férjhez, a férfi viszont, ha úgy kívánja, azonnal vehet másik feleséget. Elvileg a feleség is válhat, de erre a legritkább esetben kerül sor, a közvélemény ezt nem nagyon fogadja el. „Az asszony nálunk kettős elnyomástól szenved — mondotta dr. Basir Randzsar közgazdász. — Megszenved a *shariatot*, az iszlám törvényeket, de legtöbbjük szenved a férj önkényétől is.”

Hányszor, de hányszor látni a kabuli bazárban a megszokott jelenetet?! Megy elől a férj, feszít büszkén, utána pedig két-három lépéssel lemaradva kullog a feleség. Vannak, akik azt állítják, hogy ez a szokás csupán a fátyol elterjedésének időszakából, vagyis a XI—XIII. századból származik, amikor a beözönlő közép-ázsiai seregek elől akarták elrejteni a feleséget és a férj amolyan élő védőpajzsként szolgált. Ha viszont valaki véletlenül nem ismerné ezt a magyarázatot, óhatatlanul arra gondolhat, hogy a múlt ilyen továbbélése a nő alacsonyabbrendűségét érzékelteti, ezt mutatja. Talán van is benne valami... Mohammad Ali történész mintha csak megerősítené ezt a felfogást: „Afganisztánban az erkölcsi kódex szerint a nőnek félénknek, szégyenlősnek kell lennie, tilos számára a hangos beszéd vagy nevetés. Nem illő a nőt nevén szólítani, mint ahogy neki sem illik nevén neveznie a férfit. Autóból kisegíteni a nőt — ezt nem szabad idegének.”

Az asszonyi szenvedések közé tartozhat az afgán családi rendszernek az a sajátossága, hogy mindenki egy fedél alatt él. Kivétel csupán az az eset, amikor a férjnek több felesége van, ilyenkor minden feleséget külön ház illet meg, illetve a nomádoknál külön sátor. A család „parancsnoka” az apa; mindenki más, így a vele egy háznál élő nős fiú is az ő tekintélyének van alávetve, engedelmességgel tartozik neki. Az apa halála után a legidősebb fiú veszi át ezt a szerepkört. Mohammad Ali-

nak ez tetszik, dicséri a továbbélő szokást: „Az afgánoknak mindig van otthonuk, nem kell félniük az öregségtől”. Igaz, még a történész-professzor is hozzáteszi, lehetnek azért hátulütők, konfliktusok. Jó esetben a fiatal feleség kijön az anyóssal, ám a különböző népmesék tanúsága szerint nem ez a jellemző. A *kask*, az anyós, legtöbbször kegyetlen zsarnokként, amolyan házisárkányként bukkan fel a történetekben.

Kell-e hordania a fiatalasszonynak a fátyolt, a csadort? A Taraki-kormány, akárcsak Amanullahtól kezdve szinte minden adminisztráció, érthetően tiltakozott, mint ahogy a mostani is csendben ellenzi a fátyolt. Az 1978. október 17-én kiadott 7. dekrétum a nők jogaival foglalkozva leszögezte, hogy az afgán nőt a férfiakéval azonos jogok illetik meg és bejelentette a sirbaha vagy valvar eltörlését. Közben a 6. dekrétumnak a közös alapra vonatkozó része, tehát a sirbaha, a valvar fizetésének megkönnyítése ugyancsak érvényben maradt. Megszüntetésnek egy kiadást, és emellett szabályozzák is? Ez az el-
lentmondás ugyancsak hozzátartozik a mai afgán társadalomhoz. Tulajdonképpen a rendeletalkotók is tisztában vannak vele: aligha lehet várni, hogy az évszázadok alatt berögződött és mindenfelé elterjedt szokást egyetlen dekrétummal megszüntessék. Annál kevésbé, mivel az új törvény éppen azokhoz nem jut el, akiknek szánják, a távoli vidékek (de talán a közeli is) analfabéta, mélyen vallásos parasztjaihoz. A fátyol, a csador kérdését nem lehet egyetlen utasítással megoldani — hiszen ha lehetne, már 60 éve megszűnt volna, senki nem hordaná. Hosszú hadjárat ez, nehéz, olykor reménytelennek tűnő csatákkal, ám az eredmény lemérhető, szemmel látható. Kabulban például a nőknek talán ha egyharmada hord fátyolt, vidéken pedig jó fele.

Hogy kik hordják? Egyszerűbb azt elmondani, kik nem hordják. Eleve nem viselnek fátyolt a fiatal, iskolába járó lányok — ott ugyanis tilos. Hasonlóképpen nem megengedett a csador a munkahelyeken; hogyan is le-

hetne dolgozni az olykor földig érő lepelben, amelynek mindössze a szemnél van egy kicsi, sűrűn rácsozott nyílása? Ugyanezért soha nem is viseltek fátyolt a nomád nők, és természetesen nem hordanak csadort a tanultak sem. Vidéken a parasztasszony, ha mezőn dolgozik, ugyancsak nem fátyolozza le magát, legfeljebb az idegen láttára húzza az arca elé a vállára terített kendőfélét. Ha viszont jómódú és nem kell dolgoznia, akkor hordja a csadort. Így lett a fátyol napjainkra amolyan státusszimbólummá.

Pastunisztán terén a buszmegállónál, ahová vidéki járatok is érkeznek, megszokott látvány: az asszony fedetlen arccal száll le a buszról, ám első dolga az, hogy az addig hátravetett csadort magára húzza.

— Mit szólna, ha a felesége csadort szeretne viselni?
— kérdem dr. Basir Randzsart.

A fiatal tudós nagyot nevet:

— Miért akarna csadort hordani? Csak nem képzelem, hogy olyan nőt fogok elvenni?

— És ha nősülni akar, kit küld el majd közvetítőnek? Az édesapját?

— Minek fárasztanám...? El tudom én is mondani, amit kell. De azért lehet, hogy megkérem, jöjjön el velem. Végül is így illik.

— Valvart fizet?

— Na hiszen, furcsa család is volna, ha elvárná a valvart. Változnak a szokások nálunk is.

De azért egészítsük ki ily módon: lassan változnak a szokások.

Közhivatalokban, különböző intézményeknél még mindig viszonylag kevés nő dolgozik, és már ez a tény sem feledtetheti, hogy a purdah, akármennyit beszélnek is az eltörléséről, még mindig létezik. Lassúak, nehezek a változások. Alig múlt 20 esztendeje, hogy a rádió női bemondókat alkalmazott (sok hallgató megbotránkozott és rögtön hevesen tiltakozott), és a kabuli porcelángyár-

ban ekkor jelent meg az első 40 munkáslány. Természetesen magukkal kellett vinniük a szülői beleegyezést tartalmazó levelet is. Ehhez képest ma már hatalmas haladás, hogy például a bankban a munkakezdéshez érkező lányok (midi szoknya, magas sarkú cipő, magasan zárt blúz, erősen kikészített arc a jellemző) előre nyújtanak kezét a férfikollégáknak és egy-egy tréfa hallatán bizony nemegyszer hangosan felnevetnek. Szegény Mohammad Ali! Ezek a lányok már aligha fognak három lépéssel a férj mögött kullogni. Vagy ki tudja?

A kabuli egyetemhez tartozó műszaki főiskolán néhány évvel ezelőtt kapta meg a diplomát az első nő. Ma a diáklányok száma valamivel száz fölött van és ezen már senki nem lepődik meg. Persze még így is akadnak furcsaságok. A gyönyörű épületkomplexum, ahol tanulnak, a Szovjetunió ajándéka (az alapkövet Leonyid Brezsnyev rakta le ünnepélyes keretek között, amikor 1963-ban hivatalos látogatást tett). A sok egyéb létesítmény mellett uszoda is található itt, az első és még mindig az egyetlen a fővárosban. A lányok ugyancsak tanulnak úszni és ide járnak tornászni is. „Természetesen — sietnek hozzáfűzni — más időpontban, mint a fiúk és szigorúan elzárva a szemük elől...” Vajon ezek a lányok mind fognak dolgozni azután is, ha férjhez mennek? Nem valószínű. Egy négy évvel ezelőtt készített felmérés szerint akkor Afganisztánban 100 000 nőnek volt valamilyen iskolai végzettsége, de közülük csak 4500-an dolgoztak. Legtöbbjük tanított, főként Kabulban.

A régi és az új keveredése másutt is megfigyelhető. Az esküvő sem a régi már, jóllehet sok, számunkra különösnek tűnő szokás még tovább él. A Hotel Kabul éttermében például minden második este sor kerül egy ceremóniára, kora délután öt körül kezdik és este 9—10 tájt fejezik be — tekintettel kell lenni a kijárási tilalomra.

Az ilyen ünneplést csak a tehetősebbek tudják megengedni maguknak, nagyon szorény számítás szerint 70 000—80 000 afgániba kerül egy ilyen 150 személyre méretezett rendezvény. Magától értetődően szesz nélkül, noha egy ilyen és ekkora gyülekezésben sok ember akad, aki nem vetne meg mondjuk egy whiskyt. Nagy nyilvánosság előtt azonban ez nem illő és ráadásul pokolian drága: egy üvegért 1800 afgánit, vagyis 45 dollárt kérnek. A terem egyik végében elhelyezett emelvényen zenekar játszik, az egyik nap népi együttes elnyújtott, vég nélküli, ábrándos dallamokat, a *dahllal*, a dobbal, a húros *rebabbal* és *ricsakkal*, a másik nap viszont gitáros fiatalok jönnek nagy teljesítményű erősítőkkal, modern számokkal. Az átellenben levő oldalon, egy másik emelvényen a nagy tükrös fal előtt az ifjú pár foglal helyet óriási, arany és ezüst drapériával borított támlásszékben, mereven, egymásra sem nézve egész este. Valahogy groteszk az összehatás: a Beatles-szám és ez a kifejezés-telen arc, a rezzenésmentes ülés. De egymást bámulni nem illő; vannak helyek, ahol a fiatalok elé tükröt tesznek — lássák azért a másikat. Itt, a Kabul szállóban azonban nincs tükör a kis asztalon. 8—10, hagyományosan zöld színű papírba csomagolt ajándék van csak, sok virág, meg nagy, emeletes torta, rajta marcipánrózsák. A nők ide, ilyen helyre földig érő estélyi ruhában jönnek, az idősebbek fehér kendőt terítenek a fejre és a vállra, a férfiak öltönyt viselnek.

A zenekar harsog és a fiatalok táncolnak — a férfiak a férfiakkal, a lányok meg inkább önállóan rázzák magukat, a keveredés a legritkább, szünetben pedig ugyancsak kis csoportokban ülnek és cszegetik a *szamanakot*, ezt a lisztből és cukorból készült édességet, amellyel a szakács nem kevesebb mint két és fél napot bibelődött, hogy igazán jó legyen. Persze, ízlés dolga. Sűrűn nézegetik az órát, időben haza kell érni. Búcsúznak a vendégek, megcsókolják egymást, a férfi a férfit, a nők csak egyszerűen elköszönnek egymástól.

A sirbaha csak az egyik nagy kiadás. A másik teher, amellyel a 6. dekrétum foglalkozott, a temetési ceremónia költsége, a *dzsumaragi*. Ahogy az utazó elnézi az út menti temetőket, első pillantásra nehezen érti, mi kerülhet sokba itt. Jeltelen, felfelé meredező kődarabok sorakoznak, helyenként hosszú, hajlott faágon színes, tépett rongydarabokat cibál a szél. Valójában nem maga a temetés a drága. Mindössze mély, kétméteres gödröt ásna, ebbe teszik az elhunytat lábbal Mekka felé, hogy ha majd eljön az utolsó ítélet napja, és felül, akkor arccal rögtön a szent város felé nézzen. Ugyanebből az okból kamrát képeznek ki, mindegyik gödörbe körülbelül 60 centiméter magasságban fedőlapot tesznek és ezt takarják be a földdel, a homokkal. Ekkor, ezután következnek a túlélő költséges kötelezettségei. A temetés utáni egy esztendő során a barátok és a rokonok rendszeresen, minden csütörtök este az elhalálozott házához mennék piláfra. Ennek a szertartásnak a neve a *dzsumaragi*; a péntek a *dzsuma*, a csütörtök este a „korai pénteknek” számít. A mullahnak ugyancsak pénzt kell adni, hogy egy évig imádkozzon az elhunyt lelkéért. Az egyéves évfordulón, a *szálin* azután egy utolsó emlékeremóniát tartanak. Ilyenkor a gyászoló nők kimennek a sírhoz és fohászkodnak a halotthoz, szabadítsa meg őket a gyász fehér színétől, hadd hordhassanak ismét fekete vagy színes ruhát.

A *dzsumaragi*, ha komolyan veszik, valósággal romlásba tud taszítani egy családot, tehát érthető a 6. dekrétum ilyen vonatkozású passzusa, a közös alap létrehozása. Hogy miért nem törlik el a ceremóniát? Mert már megtették, legelőször 30 évvel ezelőtt. 1950-ben olyan törvényt fogadtak el, amely megtiltotta a házasság, a gyerekszületés, a temetés költséges szertartásait. A temetésnél például 8—12 napra korlátozták az eseményt követő gyász időtartamát. A törvény azonban holt betű maradt, a falusi szegény, akihez elsősorban szólt, vagy nem szerzett róla tudomást, vagy túltette

magát rajta és inkább az uzsorához fordult kölcsönért, csak hogy eleget tegyen az ősi parancsnak. Ahogy a becsület, a pastunvali ghayratja is megkívánja.

Vissza a földhöz!

A forradalmi kormány egy sor más rendelettel is törekedett a 30 pontos programban kifejtett alapelvek megvalósítására. A 4. számú dekrétumban a nemzetiségek egyenjogúságát rögzítették, az 5. számúban a részletesen kifejtett állampolgári jogok széles körű garantálásáról intézkedtek, a 3. dekrétumban pedig a korábbiak során oly sokszor megsértett törvényesség kérdéseivel foglalkoztak. A középpontban azonban érthetően a földkérdés maradt.

— Az ország előtt óriási feladatok állnak — vélekedett dr. Zeary. — Ezeket forradalmunk jellege határozza meg, az, hogy ez a forradalom olyan társadalomban ment végbe, ahol a feudalizmus uralkodott. Ezért célunk az, hogy gyorsan és radikálisan végezzünk a feudalizmussal, végrehajtsuk a demokratikus átalakításokat. A jelenlegi szakaszban a legfontosabb a földkérdés megoldása, hiszen forradalmunk fő tartalma a földreform.

Hosszas előkészítő munka után 1978. november 28-án közzétették a 8. dekrétumot, a várva várt földreformtörvényt, amelynek célja — mint a dekrétum 1. cikkelyében olvasható — az, hogy „felszámolják a feudális és a prefeudális viszonyokat az ország társadalmi-gazdasági életében, hogy erősítsék a kizsákmányolástól és az antagonisztikus osztályoktól mentes társadalom felépítésére hivatott munkás-paraszt szövetséget, és hogy növeljék a mezőgazdasági cikkek termelését, az ország lakosságának ellátása, az export és az ipar fejlesztése érdekében.”

A dekrétum szerint egy család birtokában legfeljebb 30 *dzszerib*, vagyis hat hektár föld maradhat, az ezen felüli birtokot kártalanítás nélkül elkobozzák a tulajdonosoktól és szétosztják. A törvény negyedik fejezete hosszasan részletezte, hogy kik között. Földet kaphat „valamennyi 18 éven felüli afgán állampolgár, akinek jövedelme csak a mezőgazdaságból származik, de földje nincs, vagy kisbirtokos és vállalja, hogy a kapott földet csak ő, illetve családja műveli meg”. Meghatározták ezen belül a sorrendet is: „Elsőbbséget kapnak — hangoztatta a dekrétum — a földeken dolgozó föld nélküli parasztok.” A mezőgazdasági minisztériumot „átkeresztelték”: mezőgazdasági és földreformügyi minisztérium lett a neve, és a tárcán belül központi reformbizottságot hoztak létre. Ez a bizottság azt a feladatot kapta, hogy vegye tulajdonba a földesuraknak a meghatározott kereten felüli földjeit és juttassa ezeket a parasztoknak. A lépésnek pszichológiailag is fontos feladatot szántak: a földet a paraszt nem a birtokostól kapja, akitől hagyományosan függött, hanem az államtól, tehát a mohamedán vallás szerint nem követ el bűnt.

Szó esett még a 8. dekrétumban a mezőgazdasági termeléshez elengedhetetlen víz igazságos elosztásáról és a termelőszövetkezetek létesítéséről is. Hogy vonzóvá tegyék a közös művelési formát, a kormány a dekrétumban ígéretet tett, hogy gépekkel, felszerelésekkel, vízzel segíti az új gazdaságokat.

A rendelet nagy és gyökeres változást jelzett az afgán mezőgazdaság elmaradott szerkezetében, de a korábbi tapasztalatok, így a Daud idején bevezetett reform sorsa bizonyos óvatosságra intett. Mit tudott meg minderről az egyszerű paraszt? Hogyan jutott el hozzá a dekrétum híre, mi történt az intézkedések valóra váltásáért? Ezekre a kérdésekre kerestük a választ két és fél hónappal a 6. dekrétum közzététele után Wardak városa mellett.

A kietlen, sivár hegyek között tett utazás után ezúttal is váratlanul tűnt fel a zöld folt, a fák, a bokrok jelez-

ték, hogy errefelé víznek kell lennie. Nem messze az elhagyatott, de nagyon jó aszfaltúttól fehér turbános, ősz szakállas paraszt kínlódott a földeken. A déli nap és a munka verejtékpatakokat húzott az arcára. Két parányi bivaly vonszolta a fackét, a barázda legfeljebb 8—10 centiméter mély lehetett, ha a cipőtalp rátévedt, rögtön beomlottak a porfalak. A hangos szálem alejkumra rövid időre félbeszakadt a szántás.

— Kié ez a föld?

— Régen a királyé volt, Allah őrizze lelkét, azután ökcgyelmessége az államnak adta, most pedig bérlem.

— Kitől?

— Azelőtt egy Daud nevű úré volt. Most új földesúr van, Taraki a neve.

— Mekkora cz a föld?

— Onnan, attól a fától (és mutat messzire) idáig...

— Hány dzserib?

— Nem tudom, a fától idáig.

— Írni, olvasni, számolni tud-e?

— Nem... A számokat ismerem.

— És az új földesúr milyen, volt itt, látta már?

— Nem láttam, de Allah adjon neki boldogságot, jó ember.

— Miért, miből gondolja?

— Elküldte hozzánk az egyik emberét, egy urat a városból. Ő azt mondta, hogy a bérletért ezentúl 70 afgánit kell fizetni egy évben. Régen mindig százat kellett fizetni.

— Földosztási tervekről hallott-e?

— Nem.

— Ma mit evett?

— Még semmit, de Allah kegyelméből mindjárt ebédelni fogok.

A beszélgetés után az útitársakkal — egy afgán és egy szovjet újságíró kollégával — még jó ideig tanakodtunk, elkészerítő-e ez az élmény. De az afgán kolléga tiltakozott:

— Nézzék, már ez is valami. Régen, Daud idején, meghirdették a földreformot, rendeleteket hoztak, egyik szebben hangzott, mint a másik és nem történt semmi. Most a paraszt legalább érez valami változást. Néhány hónapja vagyunk csak hatalmon, de ez az ember máris úgy érzi, jobbra fordult a sorsa, hiszen 30 afgánija megmaradt. És ez neki nagyon sok pénz. Dicsérje csak Taraki földesurat, annyi baj legyen. Majd eljön az a nap, amikor megtudja, hogy Afganisztánban többé nincsenek földesurak.

De azért látszott az afgán kollégán, hogy szívből örült, amikor másnap délután a volt királyi nyaralóhelyen, a csodálatos szépségű Paghmanban egy ellenpéldával hozott össze a véletlen. Péntek volt, tehát pihenőnap, és a függetlenségi emlékmű tövében, a park virágágyásai között egy padon fehér turbános, szürke inges óriás ült, mellette szegényes, ám tiszta ruhában két ápolt gyerek. A szálem alejkumok és a szokásos bevezető kérdések — kölcsönös kérdések — után itt is a földre terelődött a szó.

— Mekkora birtoka van?

— Tíz dzserib.

— És mégél belőle?

— Allahnak hála, meg. Sokat dolgozunk, de jut enni-
való mind a hat gyereknek.

— Írni, olvasni tud-e?

— A nevemet le tudom írni.

— Hallott-e földosztási tervről?

— Igen, hallottam, a rádióban beszéltek róla. Kiadtak egy új rendeletet, eltörölték az adósságot és közös alapokat is akarnak létesíteni.

— Származott-e ebből valami haszna?

— Nekem nem, az én földemen nincs adósság, nem tartozom senkinek. Sokat dolgozom, de Allahnak hála, jól élünk. A testvérem viszont nagyon boldog.

— Miért?

— Az ő földjén sok adósság volt, sok kölcsönt vett fel, és most végre megszabadul tőle.

Ez olyan szép volt, hogy alig akartuk hinni. Még a boldogságban és büszkeségben fürdő afgán kolléga is elismerte: gyanítja, hogy inkább a wardaki találkozó a jellemző, Paghman túl közel van a fővároshoz, és egyébként is ritka az olyan szegényparaszt, akinek 10 dzseribes földjén ne lenne adósság. Ide eljutottak a hírek, itt már történt valami.

A még távolabbi tartományokban azonban még nehezebben, nagyon lassan mozdult minden. Ha ezért a visszahúzó hagyományokat, a felvilágosító munka fogyatékoságait okoljuk, akkor aligha tévedünk. És nemcsak a képzett szakemberek számával volt a baj. Asszad Matin, a külügyminisztérium akkori sajtófőnöke (1978-ban még 29 esztendőes fiatalember) például hosszan mesélt arról, mennyire elértéktelenedett az ő közgazdasági diplomája, hogy azok az ismeretek, amelyeket Zahir idején oktattak, az új körülmények között kevésnek bizonyulnak. Ez is igaz. De a végrehajtás lassúságának, a nehézségeknek az elmaradottságon túl voltak még más mélyenfekvő okai is. Legalább négyről kell beszélni:

- a vezetés belviszályairól;
- a helyes célok elérése érdekében végzett munka közbeni túlkapásokról;
- a belső ellenzék, különösen a vallási reakció aktivizálódásáról és végül, de távolról sem utolsósorban,
- a forradalom külső ellenségeinek bomlasztó tevékenységéről.

Egy ellentét nyomában. Találkozás Aminnal

A forradalom sikerének, a győzelemnek egyik alapja az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt egységének helyreállítása volt. Az 1978 áprilisát követő néhány hó-

nap során Taraki több ízben hangsúlyozta, hogy a Khalk és a Parcsam céljai között soha nem is mutatkozott különbség, a két szárny mindig ugyanazt akarta politikájában. Hamarosan azonban újból sötét felhők árnyékolták be a párton belüli együttműködést. Három hónappal a győzelem után kitört az első vihar: Babrak Karmalt leváltották a forradalmi tanács első elnökhelyettesének tisztségéből, és nagykövetnek küldték Prágába, egyúttal Budapestre is akkreditálva. Ezzel egyidejűleg öt másik hajdani Parcsam-vezetőt is nagykövetségek élére állítottak, Iszlamabadba, Washingtonba, Londonba, Teheránba és Belgrádba küldték őket. (Az utóbbiba, Jugoszláviába dr. Anahita Ratebzadot nevezték ki.)

Ezután néhány hétig csönd volt, majd augusztus közepén Kabulban bejelentették: reakciós, az imperialisták által ösztönzött puccskísérletet lepleztek le. Letartóztatták Abdul Kader nemzetvédelmi minisztert, az 1973. júliusi és az 1978. áprilisi katonai akció egyik vezető egyéniségét, Nur Ahmad Nur belügyminisztert, a vezérkari főnököt és több más magas rangú parcsamista politikust. Karmalt, Anahitát és a többi nagykövetet ugyancsak az összeesküvésben való részvétellel vádolták meg, és mielőtt a megbízólevelek átadására sor kerülhetett volna, értesítették a fogadó országok külügyminisztériumait, illetve magukat az érdekelteket, hogy tekintsék a megbízatást lejárttnak. A politikusokat hazahívták, azok viszont nem mentek.

A kabuli sajtóban ekkor mindenféle levelek fakszimilét közölték, bizonyítékként arra, hogy milyen „sötét eszközökkel” akarták az imperializmussal együttműködve megdönteni a parcsamisták a forradalmi kormányt. Karmaltól, Anahitától (jelenleg oktatási miniszter, a párt politikai bizottságának tagja) Mohammad Rafie-től (jelenleg nemzetvédelmi miniszter), Nur Ahmad Nurtól (most az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja), Szultan Ali Kestmand tervezési minisztertől (most PB-tag, a forradalmi tanács alelnöke)

publikáltak ilyen leveleket — a jelek szerint a hamisítások legközönségesebb példáit. Ha Karmalék ekkor, ilyen körülmények között visszatérnek Afganisztánba, aligha kerülnek el sorsukat, a koholt vádakát, a pert, a felelősségre vonást. Így viszont zavartalanul folytatódhatott ellenük a zajos propagandakampány. (Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság 1979-es évkönyvében például ez állt: „A forradalomellenes összeesküvéssel vádolt nagyköveteket visszahívták, hogy a nép előtt feleljenek tetteikért, de ők ezt megtagadták.”) 1978. november 27-én összeült az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottságának plénuma, és kizárta Karmalt és társait a pártból.

Kígyót-békát kiáltottak rájuk. Taraki például az ifjúsági szervezet aktivistái előtt 1978. november 25-én így beszélt: „A Parcsam vezetői mint az imperializmus ügynökei cselekedtek.” Hirtelen felhánytorgatták a múltat is. „Együttműködtek Dauddal, kiszolgálták a királyságot” — mondták, nyilvánvaló utalásként arra a tényre, hogy a Parcsam kezdetben aktívan támogatta a köztársasági vezetés progresszív célkitűzéseit — mindaddig, amíg kiderült, hogy a tettek és a deklarált célok között hatalmas szakadék tátong.

Mit akartak a parcsamisták, mi volt a puccskísérlet célja? A válasz egyszerű. A 30 pontos programon kívül az égvilágon semmit nem akartak és nem volt puccskísérlet. Az egészet kitalálták, mégpedig azért, hogy egyszer és mindenkorra leszámoljanak a régi „ellenféllel”. Hogy miért volt a Parcsam ellenfél? Főleg azért, mert nem helyeselte Amin gyors emelkedését Taraki rovására a pártban. Lényeges, elvi-ideológiai különbségek nem voltak. Bár egyes vélemények szerint a khalkisták szavakban mindig is radikálisabbnak, a parcsamisták pedig realistábbnak tűntek, az áprilisi forradalom győzelme után a gyakorlatban nem érződött eltérés.

Manapság az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezetése számos nyilatkozatban Hafizullah Amint teszi

felelőssé a történekeért. És bár nyilvánvaló, hogy egy ilyenfajta torzulást, egy egész folyamatot egyetlen ember tevékenysége nehezen magyaráz, a khalkista Amin felelőssége kétségtelen. Babrak Karmal 1980 tavaszán így beszélt róla:

„Hafizullah Amin kezdettől arra törekedett, hogy bejuttassa ügynökeit az Afganisztáni Népi Demokratikus Pártba. Miután az Egyesült Államokból visszatért Afganisztánba, a pártban súlyosbodni kezdtek a nézeteltérések, amelyek 1967-ben szakadáshoz vezettek... Az újbóli egyesülés után határozat született arról, hogy ki kell vizsgálni Amin egységbontó, frakciós tevékenységét. A vizsgálat nyomán — egy hónappal az áprilisi forradalom előtt — az egyesült párt központi bizottsága a szervezeti szabályzattal összhangban határozatot hozott Amin megbüntetéséről, a központi bizottságból való kizárásáról. De bizonyos láthatatlan kezek segítsége és a lassúság a központi bizottság munkájában késleltette e határozat végrehajtását. Közben, április 27-én, végben ment dicsőséges forradalmunk. Eleinte, amikor az ország a forradalmi lelkesedés lázában égett, Amin nem merte újramezdeni provokációs tevékenységét. De hamarosan — Tarakit saját céljaira felhasználva — hamisított adatokat tált az elnök elé. Ennek következtében sok becsületes párttagot elmozdítottak vezető párt-, állami és katonai tisztségekből, sőt megvádoltak a forradalom ügyének elárulásával. Amin, a CIA ügynöke és machiavellista típusú cselszövő, éket akart verni a lakosság és öntudatos, becsületes, forradalmi képviselői közé.”

Persze van itt még egy sor „miért”, egy sor kérdés, amit az ember önkéntelenül feltesz, a másik oldalon pedig ott vannak a tények. Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának más tagjai is megerősítették, hogy Amin ellen pártfegyelmet kezdeményeztek frakciózása, pártszerűtlensége, önkényeskedő magatartása miatt. Aminnak viszont kétségkívül szerepe volt az áprilisi forradalom megvívásában. Az események

kimenetele szempontjából sorsdöntő fontosságú órákban legtöbb pártvezető a börtönben ült, és mivel már jóval korábban többek között őt bízták meg a hadseregen belüli propagandamunka irányításával, rá maradt a gyakorlati szervezés jó része. Az is tény, hogy a forradalom győzelmét követően újra megerősödtek a hatalmának csökkentését szorgalmazó hangok. Tartottak tőle. Taraki ingadozott. „Néhány héttel a száur forradalom győzelme után — emlékezett beszélgetésünk során, 1980 elején Ghulam Dasztagir Panjsheri, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja — Taraki újra ígéretet tett arra, hogy meneszti Amint. Azután folyton módosította a határidőt, Karmalék kitessékelése után pedig ez a kérdés egész egyszerűen lekerült a napirendről.”

Nem kevésbé izgalmas kérdés: az amerikai Központi Hírszerző Hivatal ügynöke volt-e Amin? Dokumentumok nincsenek a kezünkben, bizonyos mozaikkockák segítségével azonban lehet közelíteni a teljes képhez. Mint az AP amerikai hírügynökség 1980. március 16-án jelentette, az afgán kormány hivatalos memorandumot intézett az Egyesült Államok kabuli nagykövetségéhez. Azt kívánta, hogy Washington adja át az Aminnal kapcsolatos CIA-dokumentumokat. A jegyzék emlékeztetett rá, hogy Amin az Egyesült Államokban az Afgán Diákszövetség elnöke volt, majd kérte: „... az Egyesült Államok kormánya tegye hozzáférhetővé az afgán kormány és nép számára az összes rendelkezésére álló dokumentumot ennek a példa nélkül álló hivatásos bűnözőnek a tevékenységére vonatkozóan”. A memorandumot, mint az AP megemlítette, a diplomáciai jegyzékek szokásos udvarias stílusában fogalmazták meg, vagyis a hagyományos formulával kezdődött: „Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság külügyminisztériuma él az alkalommal, hogy elismerését fejezze ki az Egyesült Államok kabuli nagykövetségének és tisztelettel arra kéri...” S mi volt a válasz? Ugyancsak az amerikai hír-

ügynökség híradásában olvashattunk a reagálásról: „Egy magát megnevezni nem kívánó amerikai hivatalos személy kijelentette: nincs tudomása arról, átvették-e teljesen a memorandumot, de az afgánok már korábban is kértek ilyen információt. Az említett amerikai személy értelmetlenségnek és hülyeségnek nevezte az afgán követelést.” Hát ez is egyfajta stílus, kétségtelen.

De nézzük a tényeket. Eisenhower kabuli látogatását követően a CIA nagymértékben fokozta afganisztáni tevékenységét. Az eredményekre csak bizonyos visszhangokból lehet következtetni. 1967 tavaszán az *Afghan Mellat* (Afgán Nemzet) című, a pastuk ügyét felkaroló nacionalista hetilap érdekes cikket közölt a Központi Hírszerző Hivatal Afganisztánnal kapcsolatos tevékenységéről. A cikk címe ez volt: „Kormányhivatalnokaink kémek?” Néhány adat, úgy látszik, nagyon elevenbe talált, és rövid, titkos vizsgálatot tartottak. A lapot mellesleg azon nyomban betiltották. Egy kevésbé ismert magazin, a *Rampart* ugyanebben az időben arról cikkezett: „Hogyan teszi a CIA árulóvá a külföldi diákokat?” Kiderült ugyanis, hogy több olyan amerikai szervezet (így például az Ázsiai Alap és a Közel-Kelet Amerikai Barátai), amely anyagilag támogatta az egyesült államokbeli Afgán Diákszövetséget, az ASA-t, közvetlenül részesedik a CIA pénzügyi alapjából. A beszivárgás indítékai érthetőek voltak: megnőtt a közép-keleti térség iránti érdeklődés, és teljességgel nyilvánvaló, hogy egy szegény, fejlődő országnak azok a diákjai, akik ösztöndíjasként amerikai egyetemekre jutnak, hazatérve előbb-utóbb magas irányító állásokba kerülnek. Vagyis „támogatásuk” olyan befektetésnek bizonyulhat, amelynek a megtérülésére esetleg számítani lehet. A CIA és az ASA közti kapcsolatot egyébként a téma amerikai ismerői is tényként könyvelik el.

Amin éppen ebben az időszakban volt a diákszövetség elnöke, és az amerikai titkosszolgálat szennyes módszereinek ismeretében kizárt, hogy Langleyben, a CIA

főhadiszállásának afganisztáni referatúráján ne lenne róla valamiféle dokumentum. Sőt, joggal lehet feltételezni, hogy inkább dossziéja van. A mostani afgán követség tehát egyáltalán nem „hülyeség”.

Viszont akkor rögtön felvetődik a következő kérdés: miért vállalt mégis vezető szerepet Amin a pártban, miért működött közre az áprilisi forradalmat győzelemre vivő akcióban? Az ellentmondás nyilvánvalónak tűnik, de Ghulam Daszlagir Panjszeri erre is utaló szavai nagyon elgondolkodtatóak: „Amin nem volt kommunista. Hataloméhes ember volt, igazi despota.” Ez utóbbi jellemvonását egyébként 1979 őszén ismerhette meg igazán ország-világ. Ekkoriban a féktelen hataloméhség újabb, ám ezúttal már végzetes hibák elkövetésére vitte.

Milyen ember volt, milyen benyomásokat keltett? 1978 szeptemberének végén társaságában töltöttem másfél órát a külügyminisztérium szürke márványépületében, ahol néhány, Kabulban tartózkodó újságíróat fogadott egy szűk körű sajtóértekezleten. Ekkor már nemcsak a külügyi tárcát birtokolta, Karmalék lejárata után gyorsan emelkedhetett csillaga és a miniszterelnökhelyettesi posztot is betöltötte. Persze másfél óra alatt, egy kötött interjú során, aligha lehet valakit megismerni. Bizonyos benyomásokat azonban mindig hagy egy ilyen találkozó is. Az első szokatlan, különös élményben a belépéskor volt részünk. A minisztérium bejáratánál — csakúgy, mint mindig — abban az időben is ott állt a két géppisztolyos katona, de most kicsit beljebb még négy másik is várakozott. Minden belépőt alaposan átkutattak, a zsebeket is ki kellett forgatni, és nemcsak a hat-hét külföldi újságírónak; ez jutott osztályrészül az éppen akkor érkező egyik külügyminiszter-helyettesnek is, és néhány magas rangú katonatisztnek. Nem lehetett nem észrevenni, hogy azokat még gondosabban ellenőrizték.

Fenn az első emeleten — jobb kézről itt van a sajtóosztály, balra pedig a konferenciaterem, azon túl a mi-

niszteri dolgozószoba — a nagy előtérben vártunk. Délután kettő előtt egy-két perccel — kettőre szólt a találkozó időpontja — jött egy katona, és a repülőterekről jól ismert csipogó fémdetektorral mindenkit még egyszer átvizsgált. Ez az eljárás annál érthetlenebbnek tűnt, mivel éppen aznap délelőtt jártam egy másik vezető politikusnál, ám ott nem volt semmiféle ellenőrzés, még fegyveres katona sem, s a tágas előszobában meghallgatásra váró parasztok üldögéltek. „Az jön ide, aki akar, ez ebben az országban régi és jó hagyomány” — mondotta büszkén a politikus titkára. Aminnál feltűnt a túlzott óvatosság, de csak jóval később lehetett megérteni a külügyminisztériumban tapasztalt események okát.

Amin félt. Ellenfeleiről vagy éppen „barátairól” ugyanazokat a módszereket, ugyanazokat a sötét szándékokat feltételezhette, mint amilyenek az ő fejében forogtak. Ily módon még oka is lehetett az aggodalomra. Legutolsó interjújában (az olasz *Corriere della Sera* 1979. december 18-i számában) az utolsó kérdés így szólt:

— Elnök úr, gondolt-e már arra, hogy esetleg nem ágyban fog meghalni?

És érdemes idézni a folytatást is.

„Kicsit álmos szemmel néz rám. Kezet nyújt és nevet. Micsoda kérdés? Amin nevet, de a történelemre gondol. Így hát ezt mondja: — Remélem, addig élek, amíg megérem, hogy Afganisztánban létrejön a szocialista társadalom.”

A válasz két okból is érdekes így utólag. Az egyik a nevetés. Nyilvánvalóan kicsit mulathatott is azon, milyen képtelenségeket kérdez ez az olasz riporter. Hiszen annyian vigyáznak rá, annyira vigyáz ő saját magára, hiszen ellenségeit majd mind elhallgattatta. A másik érdekesség maga a válasz: kerekre szabott, igazi, jó csatatanós.

Tulajdonképpen ilyen volt a sajtóértekezleten folytatott beszélgetésünk is, amely — mint másnap a *Kabul*

*Times*ből értesülhettünk róla — „szabad és demokratikus légkörben” zajlott le. Amin a nagy, fényes tetejű tárgyalóasztal jobb végén ült, éppen Taraki hatalmas portréja alatt. Kimért volt és higgadt, közvetlen és mégis távolságtartó. Népek volt vagy leendő hóhérain általában nem látszik semmiféle különös ismertetőjel. Amin fekete, keskeny szürke csíkos öltönyt viselt, makulátlanul fehér inget, sötét nyakkendőt, és elegáns modorával, rövid nevetéseivel, hajában az egyetlen ősz tincessel olyan volt, mint valami világi.

Visszagondolva a találkozóra, tulajdonképpen nem mondott semmi olyant, ami meglepető vagy akár csak meglepő lett volna, a kérdésekre a hivatalos álláspontot ismertette, beszélt a forradalom stratégiai és taktikai céljáról, feladatáról és részletesen foglalkozott a nemzetközi összefüggésekkel. Minden mondata a „helyén volt”, még azt is tudta, hogy melyik tudósító milyen fogalmazásra számít, és a válaszok mintha ehhez is igazodtak volna. Egy apró közjáték azért akadt: akkor, amikor azt kérdeztem, hogy melyek az afgán külpolitika céljai a régióban, változott-e vagy változik-e az álláspont a pastu problémát illetően. Amin pastu nyelven beszélt és az angolra fordító dr. Amanullah Kajum, a külügyminisztérium 1. számú osztályának vezetője egyebek között ezt adta vissza: „Világossá szeretném tenni, hogy érdekeltek vagyunk a térség békéjének megerősítésében.” És ekkor halkán, elnéző mosollyal megszólalt Amin angolul. Anélkül, hogy közölte volna, ő most javít, megismételte a mondatot, kicsit kibővítve. Kiderült, eredetileg ezt mondta: „Az el nem kötelezettségi politika követése mellett érdekeltek vagyunk a térség békéjének megerősítésében.” Kiejtésén érződtek az Egyesült Államokban töltött évek, nagyon jól beszélt, összehasonlíthatatlanul jobban, tisztábban, mint a tolmács. „Miért nem beszélt Amin angolul?” — faggattuk a végén többen is Kajumot, de a diplomata a vállát vonogatta; nem tudja, csak sejti, hogy a főnökének így

több ideje marad a gondolkodásra és közben jobban megtudja nézni a partnereit is.

Úgy látszik, ez is az erejéhez tartozott. Mert Amin erős volt. Magabiztosságot árasztott, fölényt, érződött, hogy ő a kemény ember, erősebb, keményebb, mint a nagypapás arcú, bajszos, pirospozsgás, kicsit talán ijedt szemű Taraki, akinek a képe alatt ült. Könnyű persze utólag okosnak lenni — mondhatja az olvasó. De Kajumnak ez a válasza mélyen megmaradt, mint azok a gondolatok, villanásnyi érzések, amelyek rettentő gyorsan jönnek, azután ugyanígy elmúlnak, hogy egy nap újból visszaidéződjenek, megkapva igazi értelmüket. Ilyen volt ez a találkozó 1978 őszén Hafizullah Aminnal.

Ebben az időben már győztes volt. A Parcsam—Khalk viszály tudatos felélesztése, kiélezése, a boszorkányüldözés elterelte a figyelmet az ő személyéről, és a fő ellenfelek eltávolítása után nem maradt olyan politikus a szintéren, aki ujjat mert volna húzni vele. Ki beszélt ebben az időben önkényességről, pártfegyelmiről, pártbüntetésről? Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt és az ország tragédiája 1978 nyarán-őszén kezdődött és nem 1979 szeptemberében, Amin nyílt hatalomátvétellel. Ez az esemény csak a folyamat kiteljesedése volt.

A forradalomnak sok ellensége volt és van is Afganisztánban, ám az ellenséget akkoriban mindenáron a párton belül akarták megtalálni. Nem is akárhogy. Érdemes rövid időre felütni a *Kabul Times* egyetlen, találomra kiválasztott számát. A vezércikkből: „Az olyanok, mint Babrak Karmal és társai, a nemzetellenes erőket, a nemzetközi reakció és a kolonializmus lakóit támogatják.” Logar tartomány kormányzójának beszédéből szintén a lap közölte: „Az áprilisi forradalom ellenségeinek leleplezése ismét megmutatta, hogy vannak emberek, akik a nép barátjának álruhájában tetszelegnek, de valójában az imperializmus és a reakció javára cselekszenek, a nép ellen. A leleplezést azonban nem kerülhetik el, mint ahogy Babrak, Kader és társai sem

kerülték el.” Kunduz tartomány kormányzójának a lap szerint „forradalmi” beszédéből: „Elítéljük a forradalom olyan megátalkodott ellenségeit, mint Babrak és reakciós társai.” Egy cikksorozat befejező része „az utca embereinek” állásfoglalásaiból: „A feudálisok és az arisztokraták, akik a nép vérén híznak, újra összeesküvést szöttek, Babrak Karmalon és társain keresztül meg akarták dönteni a nép társadalmát... Babrak volt az esze ezeknek az éhes farkasoknak, akik árulásra vetemedtek”; „Babrakot és társait szerencsére leleplezték, mielőtt még szégyenteljes terveiket végre tudták volna hajtani. Ez népünk újabb nagy győzelme.”

Talán elég ennyi is a tallózásból — ez egyébként körülbelül a fele egyetlen lapszám szitokközönének. Azt soha és senki nem magyarázta el, ugyan miféle árulást akart végrehajtani Babrak Karmal. Árulónak kiáltották ki, fő ellenségnek és kész. És elkönyvelték nagy győzelemnek az eltávolítását akkor, amikor másfajta győzelmekre lett volna szükség. Lehet, hogy Amin csatát nyert, de a forradalom sokat veszített. A vezérkar szétzilálódott, és meggyengült a párttagság egysége is.

Dr. Mohammad Kaszem, a rádió egyik vezetője, a hajdani veterán parcsamista erről így beszélt 1980 elején, találkozáskor: „Amikor a hat emberünket nagykövetnek küldték, mint megannyi társam, én is meghökkenem. Ez volt a kezdet, ez volt a jelzés. A »puccskísérlet« leleplezése, vezetőink eltávolítása után pedig már tudtuk, hogy komoly veszély fenyeget.”

„Még nem volt elég tapasztalat...”

Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt nehezen helyreállított egységének megbontása, a parcsamisták elleni elvakult hadjárat — Talleyrand cinikus szavait

átvéve — több volt, mint bűn, hiba volt. És hibából, sajnos, akadt még egyéb is az ambiciózus elképzelések, a forradalmi tervek végrehajtása során. Nem a kiegyensúlyozott 30 pontos programmal, a 6. és a 8. dekrétummal, meg a többivel volt a baj; ezek az elképzelések az afgán valóságból táplálkoztak és közülük valamennyi (a mából nézve is) egyformán szükségszerűnek, indokoltnak bizonyult, hogy lerázzák a feudalizmus szorító bilincseit és megtalálják a felemelkedés lehetőségeit. Még az afganisztáni változásokról nem valami rokonszenvvel értekező *Frankfurter Allgemeine Zeitung* is így írt például 1979. május 23-i számában: „Azok a reformok, amelyeket a kommunisták elrendeltek, jók és szükségesek voltak a feudális muzulmán, sőt részben még középkori hagyományban gyökerező afgán törzsi társadalom korszerűsítéséhez.” A problémák a kivitelezés, a végrehajtás, nem pedig a tervek körül jelentkeztek. Babrak Karmal 1980 elején így jellemezte ezeket a hibákat és hátterüket:

„A pártnak, amely hosszú évekig az illegalitás körülményei közt dolgozott, még nem volt meg a szükséges tapasztalata az államügyek intézésében, a gazdaság és a kultúra irányításában. Pártunkban nem éltek eléggé a demokratikus centralizmus és a kollektív vezetés szilárd hagyományai... A társadalmi és gazdasági átalakítások végrehajtása során figyelmen kívül hagyták népünk hagyományait, vallási meggyőződését, életmódját. A szubjektivizmus és a balos túlzások veszélybe sodortak olyan fontos intézkedéseket, mint az agrárreform, az analfabetizmus megszüntetése a felnőtt lakosság, különösen a nők körében. A nép tiltakozni kezdett a barbár módszerek ellen.”

Milyen „barbár módszerekről” volt szó? Jellegzetes balos túlkapásokról; indokolatlan sietségről és nagyfokú türelmetlenségről. Tarakiék a kezdeti sikerek hatása alatt úgy hitték, hogy néhány hónap, esetleg egy-két év alatt gyökeresen meg tudják változtatni Afganisztán

belső állapotait. Taraki például közvetlenül a győzelem után ezt mondta: „Hatékony földreformot akarunk életbe léptetni, a parasztoknak saját földet adni, a feudális függőségi viszonyoknak véget vetni... Arra számítunk, hogy egy-két évig eltart, amíg a földreformterveinket át tudjuk ültetni a gyakorlatba.” Egy-két év, amikor egész korszakokat kell áthidalni? Ennek nehézségeiről még a történelmi tapasztalat sem hiányzott. Bőven akadt elgondolkodtató példa és nem csupán Amanullah idejéből. Emlékeztet, hogy 1975-ben Daud ellen jobbról is volt lázadás „istentől való elrugaskodottsága” miatt. A daudi reformok nem csupán a kormány eltökeltségének hiánya miatt futottak zátonyra.

Ebben az országban nagyon nehéz, sőt talán lehetetlen is egyszerre nagyot lépni. A volt parcsamisták ezt világosabban látták. Körülbelül abban az időben, amikor Taraki „egy-két évet” emlegetett, dr. Anahita Ratebzad, a Parcsam-szárny egyik alapítója így beszólt: „Én marxista vagyok, ez a személyes meggyőződés azonban itt nem általánosítható. A marxizmus—leninizmus rendkívül fejlett gondolkodási módszer, amely ezen a kiszáradt és gyengén fejlett talajon nem maradna meg. Az embereknek előbb meg kell tanulniuk olvasni és írni, szükséges, hogy munkahelyük legyen, hogy megtanuljanak gazdaságilag és politikailag gondolkodni. Ez még legalább 30 évig eltart. Afganisztánnak csak akkor kell majd a kommunista, szocialista vagy más út mellett döntenie. Ez a következő nemzedék kérdése.” A parcsamisták kiszorítása a vezetésből az irreális felfogásnak, a türelmetlenségnek kedvezett.

A „kiszáradt, gyenge talaj” egyébként csak az egyik tényező, nem kevésbé érdekes és lényeges a „talajművelő”. Ezen a téren ugyancsak siralmas állapotok mutatkoztak. Az új rendszernek nagyon kevés volt a képzett kádere (ma sincs elég), és a lelkesedés nem pótolhatta az ismereteket. A földreform megvalósításához sem elég a dekrétum, a puszta szó, még akkor sem, ha esetleg az

ország minden részébe elhallatszik. Sok helyen azért nem kerülhetett sor a földosztásra, mert a mullah közölte, hogy a más tulajdonának elvétele vagy elfogadása ellenkezik a Korán előírásaival. „Nem kísérheti áldás ezt a lépést, az isten nem fogadja el ezt a gyalázatot” — érveltek. A beszámolók szerint sokszor azt is állították, a kormány csak azért oszt földet, hogy a szegényparasztok munkájának későbbi gyümölcsét megkaparintsa, a gazdaggal ezt nem merné megtenni. Képtelen érvelés, de az afgán parasztok között nemegyszer bevált. Így történhetett meg, hogy sok esetben a parasztok egész egyszerűen nem voltak hajlandók elfogadni a felkínált földeket és nem vették tudomásul az adósság eltörlését sem, nyögték tovább az uzorakamat terheit. Ha pedig követték a kormány felhívását, sokszor a megtorlás, a szabotázs következett. A „megrövidített” feudális birtokos visszatartotta a vizet, nem adott vetőmagot, nem kölcsönzött gépet vagy igavonó állatot, és az újgazda ott állhatott kiszáradt, művelésre alkalmatlanná tett birtokán.

Nem volt ez olyan egyszerű a valóságban, mint a mezőgazdasági és földreformügyi minisztérium halljában a hatalmas, idillikus freskón, amelyen két nagybirtokos keserű könnyeket hullat, körben a szegényparasztok pedig türelmetlenül-boldogan nevetgélnek, várják a földosztás befejezését. A földbirtokosok egyáltalán nem sírtak, vagy ha megtették is, nem érték be a könnyekkel. Főként a messzi vidékeken, a fővárostól távoli tartományokban terrorkülönítményeket szerveztek, rettegésben tartották, elüldözték, több esetben megölték a szegényparasztot, aki a kapott földben álmai beteljesedését látta.

Hasonló sorsa jutott sok más, tisztességes szándékú és szükséges terv is.

Hatalmas lendülettel láttak például neki az analfabétizmus elleni küzdelemnek, úgy gondolták, hogy a tanfolyamok megkezdésével együtt, azokkal egyidejűleg rögtön világosságot is töltenek a fejekbe. Diadalittas

jelentések tállták az új és új eredményeket: 8—10 hónap leforgása alatt több mint egymillió embert vontak be a különböző tanulócsoporthokba. A számok igazat mondtak. De az is igaz volt, hogy a helyi mullahok általában rossz szemmel nézték, amint „felülről” beleszóltak szent kiváltságukba. Ugyanis az oktatás Afganisztánban gyakorlatilag az ő dolguk. Azért gyakorlatilag, mert elvileg az oktatás háromlépcsős.

A gyerekek először általános iskolába mennek. Itt hat évet töltenek, dári és pastu nyelvet, Afganisztán történelmét, földrajzot, számtant, mezőgazdasági és háziipari ismereteket tanulnak. Ezután következik az ugyancsak hat évig tartó és ugyancsak állami, ingyenes középiskola, majd — keveseknek — a Kabul Puhantun, az egyetem. Ez az elv. A gyakorlatban azonban a legtöbb faluban nincsen állami iskola, a gyerekek (illetve a felmérés szerint csupán 15 százalékuk) a *maktabba*, a meceset iskolájába járnak, ötéves kortól kilencéves korig. Maktabból az országban 15 000 van. A legtöbb afgán falusi gyerek számára ez az egyetlen oktatás, amit egész életében kap. Kevesen töltik ki azonban mind a négy esztendő. Részeket tanulnak itt be a Koránból, és a mullah — jó esetben — megpróbálja az írás, az olvasás és a számtan alapjait elmagyarázni. A statisztikákból következően: vajmi kevés sikerrel.

Ebben nyilván főszerepet játszik az, hogy a mullah a legtöbb esetben maga is képzetlen. Ugyanakkor általában konzervatív is, ragaszkodik a maradi tanításhoz. Ennek jó oka van: fél attól, hogy a modernizálás, az, ami új, ami számára is ismeretlen, gyengíti befolyását az emberek között. A vidéki szülők (különösen a nomádok) nagy része egyetért ezzel a felfogással, s azt tartja, hogy a modern és sok nevelés csak engedetlenséget és elégetlenséget szül a fiatalok között.

Nem új ez a probléma sem Afganisztánban. Daud idején például úgy gondolkodtak, hogy a mullahon próbálnak változtatni és az oktatók oktatásával kísérleteztek.

Évente 500 tizennégy esztendőös fiút válogattak ki és küldtek Paghmanba az Ulum-i Shariat Medreszbe, hogy hatévi tanulás után falusi vallásoktatók legyenek. Nagyon nehéz utólag megítélni, hogy ez a kísérlet mire vezetett. Mindössze néhány évfolyam végzett, és az új mullahok fogadtatásáról, tevékenységéről természetesen hiányoznak a visszajelzések.

Annál több esemény mutatta viszont már 1978 nyarán-őszén, hogy a gyorsított alfabetizálási programot olykor elégedetlenség kíséri. Komoly problémát jelentett, hogy sok helyen a lányokat, sőt a férjes asszonyokat is felszólították: járjanak a tanfolyamokra. Ez nagy hiba volt. A Kabultól északnyugatra levő Bamijanban a feldühödött férjek például valóságos büntetőexpedíciókat szerveztek, hogy „visszavegyék” feleségüket. A tanítókat megölték. A *The New York Times* 1980. február végén érdekes beszámolót közölt a pakisztáni—afgán határ közelében levő duki „menekülttábor” lakóiról, akik arról panaszkodtak, hogy falujukban, az afganisztáni Shinkaiban fegyveres harcot kellett kezdeni, mert asszonyaikat is meghívták egy gyűlésre. Végül ezért mentek Pakisztánba. (A riport egyébként különös volt: a tudósító ugyanis szinte rokonszenvvel idézte a „förtelmes egyenlősdí” ellen protestáló szavakat.)

A kormány a mullahok lázításának leszerelése céljából az Afganisztánban hagyományos módszerhez folyamodott: számos helyen letartóztatták a papokat. A jelet 33 mohamedán főpap őrizetbe vétele adta meg. Ez Khomeini ajatollah iráni hatalomra jutását követően történt, amikor Afganisztánban is erősödtek a papok akciói „a kafir, marxista rezsim ellen”, és a teheráni változás nem csupán az erkölcsi támogatás megnövekedését eredményezte. Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságában ekkor nagy vita folyt arról, mit tehetnek e folyamat megállítására. Többen az ideológiai harc fokozásának szükségessége mellett érveltek, de végül nagyon szoros szavazási eredménnyel, 4:3 arányban

(Amin és Taraki igenjével) úgy döntöttek, hogy letartóztatják a főpapokat. „Mi elég erősek vagyunk ahhoz, hogy megbirkózzunk az összes antidemokratikus és nemzetellenes erővel, amelyek a vallás nevében forradalmunk ellen fordulnak — mondotta egy nyilatkozatában Taraki. — Le fogjuk győzni és el fogjuk hallgattatni őket. A nép követni fog bennünket, meggyőződésből vagy a büntetéstől való félelmében.” Ez a követés azonban nem következett be.

Természetesen nem lehet felbecsülni, hogy a muzulmán papság ellenforradalmi aktivitása miként alakult volna a későbbiek során e lépés nélkül. A hibás döntés azonban csak még tovább mérgezte a helyzetet és tovább korbácsolta a szenvedélyeket mindkét oldalon. A Sor bazár szélén található kékkupolás Pule Kesti nagymecset főpapja például 1980 elején egy nyilatkozatában elmondta, hogy az egyházkerületéhez tartozó mullahok közül 120-at vettek őrizetbe, és Karmal hatalomra jutása, a börtönkapuk megnyitása után közülük már csak harmincan tértek vissza. A többieket vagy kivégezték, vagy meghaltak a mostoha körülmények, a rossz bánásmód következtében.

A vallási türelmetlenség megosztó hatásának bizonyult. Az erjedés nem kerülte el a hadsereget sem; azt a hadsereget, amely közvetlenül a forradalom győzelme után — mint az események mutatták — szinte teljes egészében felzárkózott az új rendszer mögé. A katonatisztek — egy részük hívő muzulmán — látták, milyen sorsra jutnak a papok, és hatással lehetett rájuk az egyház ellenpropagandája is. A tisztek egy másik része nem hívő — ők emellett látták, gyakran esetleg bőrükön érezték a Khalk—Parcsam-ellentétet. Sok más zavaró momentumban is részük lehetett. 1978 őszén például közölték velük, hogy ezután ne szólítsák egymást elvtársnak, ezt a szót, úgymond, a presztízszmentés érdekében félreteszik, ne vádolhassa senki a rendszert kommunizmussal. Sokan egyszerűen nem értették ezt a döntést,

vagy félreértelmeztek. 1979 elején itt-ott már villongások is előfordultak, és nyáron, július végén—augusztus elején fellázadt a stratégiai fontosságú kabuli Bal-i His-sar erőd őrzésével megbízott elit-egység. A kormány megijedt, tartott a lázadás esetleges hatásaitól és vaskézrel, gyorsan cselekedett: a katonák ellen végül a légi-erőt is bevetették.

Elégedetlenség forrása volt még a hatalom sáncain belül a pastuk előtérbe kerülése. Taraki és Amin pastu volt, és a vezetők kiválasztásánál leplezetlenül előnyben részesítették a velük azonos nemzetiségűeket. Ez a politika a soknemzetiségű, tehát az ilyen tekintetben is gondos egyensúlyozást, mérlegelést megkívánó országban súlyos hibának bizonyult. Egy frissen elkészült felmérés szerint például a 67 legnagyobb afgán ipari vállalatnál 55 élén állt pastu vezető 1980 elejére, míg 1978 tavasza előtt még felénél sem volt. A pastuk számaránya valóban nagy az ország lakosságán belül, ám ekkora azért nincs.

Kabulban nem marad ma már óvatos bíráló szó nélkül Taraki személyi kultusza és voluntarizmusa sem. Utóbbira jellegzetes példa, hogy indokolatlanul és mereven sürgették számos terv átdolgozását. Hiába mondták például a szakértők, hogy sok elképzelés (például egy városrendezési terv) nem lehet függvénye egy kormányváltozásnak, ezen a téren is ragaszkodtak „a különbségek megmutatásához”.

Ezt a különbséget egyébként mindenütt próbálták megmutatni; a falakon is. Kormányhivatalban, bazárban, étteremben, bármerre is ment az ember, a „nagy vezető” fényképe tekintett rá. A személyi kultusz jeleit nem lehetett nem felismerni, legfeljebb az volt a mentesség (?), hogy ez a jelenség a legtöbb ázsiai fejlődő ország sajátja. Érdeemes azért meghallgatni egyetlen mindennapos ömlengést a *Kabul Times*ből. A cím: „A *Kabul Times* alkalmazottai gratulálnak.” Íme a szöveg, egyetlen körmondat: „Afganisztánnak az afgán nép hősi har-

ca eredményeképpen visszanyert függetlensége 59. évfordulója alkalmából a *Kabul Times* alkalmazottai gratulációjukat fejezik ki az ország népe bölcs és forradalmi fiának, Nur Mohammad Tarakinak, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottsága főtítkárának, a forradalmi tanács elnökének, miniszterelnöknek, a forradalmi tanács és a kormány tagjainak, Afganisztán szabad népének, és kívánják, hogy virágozzék a drága Afganisztán Nur Mohammad Tarakinak, a nép nagy fiának és a függetlenség nagy védelmezőjének bölcs és megfontolt vezetése alatt.”

Ma többen vélekednek úgy Kabulban, hogy ez az egész kampány Hafizullah Amin ötlete volt. Állításuk szerint egy ilyen sajátos helyzetben Amin zavartalanabbul, a reflektorfénytől mentesen tudta folytatni üzelmeit. Mások vitatják ezt. Ám akárhogy legyen, tény: Taraki nyilvánvalóan nem lépett fel határozott kézzel a személyi kultusz ellen.

A nagykövet halála

A hibákat a forradalom ellenségei természetesen siettek kihasználni; az azonban nem igaz, hogy egyszerűen a baklövések születték volna az ellenzékot. Az afganisztáni forradalomnak a hibák nélkül is volt (és van) sok ellensége, ám ezek erősítették állásaikat. Az áprilisi forradalom progresszív célkitűzései törvényszerűen kiváltották egyes rétegeknek, a lakosság kicsiny, de befolyásos csoportjainak dühét. A feudális földbirtokosok és a reakciós muzulmán vezetők féltették kiváltságaikat, a maoisták a „szovjetbarátság és revizionizmus ellen” küzdöttek, a közönséges banditák pedig úgy vélték, hogy itt az alkalom a gyors meggazdagodásra. Gyakorta rendkívül nehéz megállapítani, hogy kit terhel a felelősség

egy-egy akcióért, hiszen a legkülönbözőbb csoportok, sokféle érdekek fonódhatnak össze rövid időre. A mez, amelybe ezeket az akciókat bújtatják, mindig a vallás. Ez nem véletlen; nem valószínű, hogy például földreformellenes szólamokkal sikerülne mozgósítani az analfabéta, mélyen vallásos tömegeket. Annál könnyebb és egyszerűbb ezt megtenni vallási jelszavakkal.

(Más kérdés — de az érdekesség kedvéért itt talán megemlíthető —, hogy autentikus vélemények szerint az afgán falvakban gyakorolt iszlám egy muzulmán tudós számára csaknem felismerhetetlen. Az afgánok az iszlám szunnita ágát követik. A különbség köztük és a síiták között a próféta utódlási rendjének megítéléséből ered. Mohamed fiú utód nélkül halt meg és a világi hatalommal is párosuló szellemi örökség egyik feleségének, Aisának az apja, Abu Bekr kezébe került, ő lett a kalifa, vagyis az utód. Mások viszont ahhoz ragaszkodtak, hogy Ali, Mohamed lányának, Fatimának a férje — emellett Mohamed unokatestvére és fogadott fia — legyen a kalifa. Ők voltak a síiták, maga a név régi formájában annyit jelent: Ali párthívei. Az egyenes ági öröklést hirdető síita irányzat mindig is merevebbnek bizonyult, és a papság vallási, politikai befolyása nagyobb volt, mint a szunnitáknál. Az alapokban, a szertartásokban nincs sok különbség, de Afganisztánban hiba volna akár csak a „tisza szunnita” irányt is keresni. Az Allahban és prófétájában, Mohamedben való hit mellett inkább a törzsi társadalom ősi elveit követik. A pastunvalinak a badal — bosszú — parancsa például kifejezetten ellentétes az a tanítással, hogy „hívő nem ölhet meg másik hívőt, hacsak nem tévedésből”. Ezzel együtt is azonban látni kell, hogy a vallás szerepe, a mullah befolyása rendkívül nagy.)

A különböző színezetű, de legtöbbször vallási jelszavakkal operáló kormányellenes akciók közvetlenül az áprilisi forradalom után kezdődtek el. Hol ebben, hol abban a tartományban robbant fel egy híd, rongálódott

meg egy út, egy gát, vált működőképtelenné a hírközlés. Egy paraszt kiáll a 8. dekrétum által biztosított föld elfogadása mellett, átveszi az adományozólevelet — és másnap a falu szélén megtalálják megsemmisített holttestét. Sokszor — nemcsak Bamijanban — ez a sors jut osztályrészül a betűvetésre oktató tanítónak is. Éjjel már nem tanácsos az utakon közlekedni: fegyveres banditák támadják meg az utazót, és ha szerencséje van, akkor csak kifosztják. Közvetlenül az 1978. áprilisi forradalmat követően a bazar bizalmat szavazott az új rendszernek. Ez jól látszott abból is, hogy drasztikusan csökkent a liszt és a hús ára. Április előtt egy seer (7 kilogramm) liszt 83 afgáni volt, május végén viszont csak 60—65. Egy kilogramm hús korábban 85 afgániba került, májusban már csak 60-at kértek érte. De azután hamar megállt és visszafordult a folyamat. Nurisztánból, Paktiából nem jutott el Kabulba a fa, nem volt tüzelő, akadozott a szállítás, a banditák megtámadták a teherautókat, a kocsikat az árokba taszították.

Kabulban éjjel kijárási tilalmat rendeltek el. Tizenegy órakor kezdődött, de már jó órával előtte vérfigasztó *dres*, állj kiáltások állították le az autót, és ha nem volt jó a fék, könnyen a kocsi orrán koppant a géppisztoly csöve. Innen-onnan olykor lövés is hallatszott. Találtuk valamit vagy csak a járőr idegei mondták föl a szolgálatot egy pillanatra? Az eget fényszórók pásztázták és az utcák tízre már kísértetiesen üresek, kihaltak voltak. A készenlétnek oka volt, a fővárosban is történtek merényletek. Hadüzenet nélküli háború folyt a forradalom ellen, de a világ közvéleménye ekkor még kevésbé vett tudomást az afganisztáni eseményekről. Meszse is van, a hírek is lassan, nehezen jönnek... De azután az iráni változással egyszerre csak „felértékelődött” az ország. Közben eldörrennek az első, messze hallatszó lövések: 1979 márciusában a nyugati nagyvárosban, Heratban, előtte, februárban pedig a fővárosban.

Nézegetem a Hotel Kabul első emeletén a 117-es szobát. Ebben a szállóban az egyágyas szobák általában kicsik, de ez talán még az átlagosnál is apróbb. Az ajtó más, mint a többi, eltér a mintája, újabb, fehérebb, nemrég cserélhették. Belépve balra szürke bőröndtartó állvány, jobbra kis szekrény és az ágy, az ablaknál a sarokban karosszék, éppen olyan, mint a többi szobában, csövázás, az ülőrészt szürke műanyaggal vonták be. Régebben is ugyanitt állt — ebben a székben lótték agyon Adolph Dubsot, az Egyesült Államok kabuli nagykövétét 1979. február 13-án.

Ma sem lehet tudni, hogy kik voltak a tettesek. fanatikus muzulmánok vagy közönséges banditák. A falak nem beszélnek, az akció résztvevői pedig mind halottak. A történetek ugyanakkor ma már könnyen rekonstruálhatók. Dubs sárga Oldsmobile-jában éppen munkába indult, a kabuli rádió mellett álló hatalmas modern épületbe, a magas kerítéssel övezett amerikai nagykövetségre. Az egyik közlekedési lámpánál rendőrőrmesteri egyenruhába öltözött ember lépett az autóhoz és dári nyelven közölte a sofőrrel, szeretne benézni a kocsiba, fegyverek után kutat. A nagykövet csodálkozott, de aztán bólintott. Nyílt az ajtó és a következő pillanatban revolvercső irányult a vezető fejére. Mintha a föld alól bújt volna elő, azon nyomban ott termett három másik civil ruhás fegyveres. Beszálltak a hátsó ülésre és kiadták az utasítást: irány a Kabul szálló. Ott elengedték a sofőrt (menjen az amerikai nagykövetségre, mondták neki, tájékoztassa az ott dolgozókat arról, mi történt), majd bementek a hallba.

A portástól szobakulcsot követeltek. „Természetesen nem akartam adni, hogy is akartam volna? — emlékezik az apró termetű, az olajtól fénylően fekete hajú, középkorú férfi. — De ekkor az egyik bandita rám emelte a pisztolyt, a másik pedig megismételte a kérést. Mit tehettem?” Az emberrablók és foglyuk megkapták a szobakulcsot és felmentek az első emeletre. Ott jobbra

fordultak, majd balra, azután ismét jobbra. A 117-es a hosszú épületnek csaknem a legvégén van, az utcai frontra néző ablak légvonalban talán harminc méterre sincs az oldalt álló szomszédos postaközponttól. Reggel 9.45 volt, Washingtonban pedig este 11.45. Rövidesen megérkeztek a szállóba az afgán biztonsági szolgálat emberei és lóhalálában Bruce Flatin, akiről utóbb csak annyit közöltek, hogy az amerikai nagykövetség „politikai tisztviselője”. A banditák rövid, néhány órás határidőt adtak, egy Badruddin Bahes nevű férfi szabadon bocsátását követelték a nagykövetségért cserébe.

Ki volt ez a Bahes? Nyugati hírügynökségek azt közölték, hogy ismert vallási vezető. Többet azonban nem mondhattak, hiszen a nevet korábban nem hallotta senki. Később rögtönzött sajtóértekezletet tartott a biztonsági rendőrség főnöke, Tarun őrnagy. (Róla még halunk: életéből ekkor már csak hét hónap volt hátra, Amin hatalomátvételekor az elnöki palotában zajló lövöldözés áldozata lett.) Közölte, hogy Bahes nem más, mint közönséges útonálló az északi Badaksan tartományból. Még Daud idején tartóztatták le, 1978 nyarán azonban megszökött. Betegséget tettettet és amikor orvosi vizsgálatra vitték, elrohant őrzőitől és egérutat nyert. Ezt viszont nem merték megmondani a nagykövetség vezetőinek — attól féltek, hogy azok úgysem hiszik el, és akkor Dubsnak elkerülhetetlenül vége. Az afgánok a nagykövetség kiszabadítását tervezték. Ekkor érkezett az üzenet Washingtonból: az álmából felvert (1980. április végén lemondott) Vance külügyminiszter kérte a kabuli kormányt, ne folyamodjék olyan akcióhoz, amely kárt tehet a nagykövetségben. Az üzenet azonban már nem érte el időben Tarun őrnagyot.

Flatin és néhány afgán biztonsági tiszt ekkor a 117-es szoba előtt állt. „Hogy van?” — kérdezte az amerikai tisztviselő Dubsot németül. Ugyancsak németül jött a válasz: „Jól.” „Hány ember van ott bent önnél és mi van náluk?” „Hárman vannak, revolverrel.”

Ám ahogy elhangott a „revolver” szó, a nagykövetet elnémitották. Az ajtón kívül állók megijedtek. Az afgánok kérték Flatint, közölje Dubs-szal, hogy egyeztessék az órát, és pontosan tíz perc múlva tétessen rosszullétet és vesse magát a földre. Flatin azonban megtagadta a közvetítést, mondván, hogy szerinte az emberrablók megértették a német beszédet. Idegfeszítő percek következtek, a szoba előtti folyosón a piros futószőnyegen egy mesterlövész térdelt, néhány másik pedig a szomszédos szoba ablakánál és az utca túlsó oldalán, a bank épületében foglalt helyet. A tíz perc leteltével, a kitűzött időben, tizedmásodpercenyi pontossággal megszólaltak a fegyverek. Alacsonyra nem céloztak... Negyven másodperc múltán kinyílt az ajtó és a belépőket döbbenetes látvány fogadta: a banditák ott feküdtek a padlón, a karosszékekben pedig Dubs ült, hátrahajtott fejjel — holtan. Fejét és mellét érték a golyók.

A csillagsávos zászlóval borított koporsót gyászpompával fogadták Washingtonban, az amerikai sajtó pedig szidta a „marxista rezsimet” és a „szovjet támadókat”. Néhány kongresszusi képviselő — a *Newsweek* szerint — azt állította: „az oroszok akarták, hogy Dubs meghaljon, mivel a nagykövet el akarta téríteni Moszkvától az afgánokat.” A képtelenségek azonban nem értek véget ezen a ponton. Mivel a szállóban sok szovjet állampolgár is volt (mint mindig), és ezért szovjet biztonsági emberek ugyancsak érkeztek a helyszínre, a szovjeteket közvetlen részvétellel vádolták a nagykövet halálában. A TASZSZ által közreadott kormánynyilatkozat ezt a leghatározottabban cáfolta.

Bármily furcsán hangozzék is, Dubs halálával végül is jó szolgálatot tett a washingtoni politikának. Megkönnyítette az Egyesült Államok számára, hogy nyíltabban folytassa a beavatkozást, hogy még erőteljesebben forduljon szembe a kabuli forradalmi rendszerrel. Az indiai *Blitz* című hetilap az afganisztáni eseményeket értékelő nagy cikkében 1980. február 9-én egyebek kö-

zött ezt írta: „Washington igazolást keresett a »szent háború«, a felkelők segítésére. A CIA ezt meg is terem-
tette. Ürügyként Dubs amerikai nagykövet hidegvérű
meggyilkolása szolgált. Dubs volt az ürügy, hogy szét-
rombolják az Afganisztán és Egyesült Államok közti
kapcsolatot és a felelősséget a Taraki-rendszer nyakába
varrják. Az amerikai kormány jó alkalmat látott Dubs
meggyilkolásában arra, hogy megváltoztassa viszonyát a
»kommunista rezsimmel«. Megvonták a gazdasági támo-
gatást, és Kabult az emberi jogok megsértésével vádol-
ták.”

Heratban egy hónappal a nagykövet meggyilkolása
után lázadás tört ki. Az ország harmadik legnagyobb vá-
rosában néhány ezer lázadó és provokátor kaszárnyákat,
fegyver- és élelmiszerraktárakat foglalt el. A muzulmán
papságnak sikerült bevonnia a városi lakosság egy ré-
szét az ellenforradalmi szervezkedésbe. Három napig
tartott az öldöklés, a vallási fanatizmus jegyében mozgó-
sított fegyveres tömeg megütközött a katonasággal.
A lázadók, kabuli információk szerint, bestiálisan meg-
gyilkoltak öt szovjet szakértőt is. (A nyugati lapok erről
egyébként olykor elképesztő számokat írtak. A londoni
The Times például 1979. december 31-én azt állította,
hogy „Heratban mintegy száz szovjet tanácsadót nyil-
vánosan megkínoztak és megölték”.). Ezzel egyidejűleg
jelentős harcok voltak Kunar tartományban, az iráni ha-
tár közelében levő Farah városkában is. A kormánycsa-
patoknak március végéig sikerült elfojtani a fegyveres
lázadást, de a bandák felszámolása nem ért véget.

A bujtogatásban és a harcban a vallási reakció, az
úgynevezett muzulmán testvérek, a feudális földbirtoko-
sok mellett aktív szerepet játszottak a különböző maois-
ta csoportok is. A muzulmán testvérekről egyébként
nemesak Afganisztán kapcsán olvashatunk a különböző
híradásokban. Ezt a mozgalmat még a harmincas évek-
ben szervezte Egyiptomban Hasszán al-Banna. A forrá-
sokhoz való visszatérés jelszavával a muzulmán testvérek

a vallási és a világi szférát egyesítő iszlám állam megteremtéséért szálltak sikra. Egy sor mohamedán országban működnek szervezeteik, mindenütt a konzervativizmus fő bástyái. Az áprilisi forradalommal rögtön szembefordultak. A kormány csakhamar heves agitációt folytatott ellenük (egyebek között könyveket adtak ki „Az ördög testvérei” és hasonló címek alatt), de a gátlástalan „hitvédők” az afgán társadalom sajátosságai következtében eleve előnyösebb helyzetben voltak.

Érdekeik összefonódtak az ultrabalos csoportok céljaival. A maoista szervezetek, a *Soleje Dzsavid*, az Örök Láng és a Szorha, a Vörösök a daudi évek alatt elég nagy népszerűségnek örvendtek Afganisztánban, és folyamatos harcban álltak a tényleges baloldallal. *Soleje Dzsavid* címmel húsz nappal a *Parcsam* megjelenése után látott napvilágot egy hetilap, amely fő feladatának azt tekintette, hogy „leleplezze” a revizionizmussal vádolt *Parcsamot*. „A *Parcsam* — írta például az Örök Láng — hamis propaganda fészke, és nyakig süllyedt a revizionizmus bűzös mocsarába.” Ismerős szóhasználat... A maoista csoportokat Afganisztánban sajátos névvel illették ebben az időben. A *Parcsam* volt a *csup*, a „bal”, a kínai „modell” követését szorgalmazó *Soleje Dzsavid* pedig a *csup-i csup*, a „bal balja”. Soha nem volt szegény tömörülés és most sem az. Ám ha a pénzek eredetét kutatjuk, a nyomok az afgán határokon kívülre visznek.

Így van ez a muzulmán testvérek, a feudálisok és a többiek esetében is. Ezért az ellenforradalmi tevékenységet semmiképp sem lehet önmagában, a külvilágtól elszigetelve nézni, nem szabad elfeledkezni a nagyon is bentlevő „kívülállóról”. Az afganisztáni forradalom ellenségei réges-régen kifalladtak volna, ha nem kapják bőségben az újabb és újabb külföldi támogatást. De mióta győzött az áprilisi forradalom, özönlött a lázadóknak a fegyver, a pénz, tartott a buzdítás. Itt volt például az 1979 nyarán megsemmisített Rahmankulnak és bandájá-

nak az esete. Ez a kereskedő a kollektivizálás éveiben menekült Afganisztánba Szovjet-Kirgiziából. Feudális földesúr lett és ötszáz fős terroristakülönítményével szinte az egész Wakhan korridor lakosságát rettegésben tartotta. A fegyvereken a „Made in China” felirat állt. Soha nem fogytak ki belőlük, és pénzük is bőven volt.

Az időpontok és a helyszínek egybeesése is néha egészen fantasztikus. 1979 januárjában a Soleje Dzsavid és a Szorha megtartotta egyesülési találkozóját. A helyszín Herat volt, ahol két hónappal később lángba borult minden. És a muzulmán testvérek? Hogyan is léteznének pakisztáni, amerikai, szaúd-arábiai támogatás nélkül, pakisztáni táborok, egyiptomi, kínai, amerikai instruktorok nélkül? Afganisztán létét, a forradalom sorsát nem egyszerűen a belső ellenzék fenyegette — sötét és széles nemzetközi összeesküvés bontakozott ki ellene.

Különös csoportkép

Az áprilisi forradalom ellenségeiről készült csoportkép talán az egyik legkülönösebb a világon: ott látjuk rajta a pakisztáni tábornokokat, a kínai és az amerikai politika irányítóit, Szadatot, Szaúd-Arábiát és egy sor reakciós olajsejkséget, Nagy-Britanniát, sőt az NSZK-t is és az iráni sah esküdt ellenségeit, a jelenlegi teheráni vezetőket. Ez a társaság fogott össze, hogy olykor az ellentéteket is félretéve, pénzt, energiát nem kímélve, kudarcra kárhoztassa az afganisztáni haladó rendszert, gátolja a konszolidációt, fokozza a zűrzavart.

A társaság valóban különös összetételű, de ha jól szemügyre vesszük, kiderül, hogy mindegyik résztvevőnek megvan a maga sajátos indítéka erre a szerepvállalásra.

Az ellenfelek sorában a híradások között Pakisztánról esik a legtöbb szó. Nem véletlenül: ebben az országban vannak az ellenforradalmi erők bázisai, itt kapnak kiképzést, ez a fegyverelosztó központ, itt folyik az Afganisztán-ellenes tevékenység koordinálása. A „miért”-re azonban nem lehet egyetlen mondattal felelni. Kül- és belpolitikai tényezők sora fonódik össze, motiválja Iszlamabad magatartását.

Először is: Pakisztán és Afganisztán viszonya, ha végigtekintünk a kapcsolatok Pakisztán fennállása óta íródó 33 éves történetén, mindig is feszült volt, a normális együttélés rövid és hűvös periódusai zajos és látványos szakításokba torkollottak. A pastu kérdés, a brit gyarmatosító politikának ez a hátrahagyott bombája többször is fenyegetett már nagyobb robbanással, és még a jelenlegi körülmények között sem lehetséges leírni az ilyesfajta veszélyt. A pakisztáni—afgán határ két oldalon 13 milliós nép él megosztva, egy olyan nép, amelynek történelmi múltja oszthatatlan, nyelve, szokásai teljesen egyformák. Ezt a népet választották el a Durand-vonallal. Az 1893-as Durand-egyezményről még ma is eltérőek a nemzetközi jogi és politikai értékelések. Abdur Rahman afgán emír már a századfordulón leszögezte, hogy a vonal „a felelősség zónáinak határát” jelzi, nem egyenértékű nemzetközi határral. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezt a véleményt annak idején még maga Sir Mortimer Durand is osztotta, a politikai ellenőrzés határaitól beszélt. Mások viszont — és ez is tény — a vonalat nemzetközi határként fogták fel.

A brit hivatalos magatartás ezzel kapcsolatban nem nélkülözte a kétértelműségeket. Az indiai szubkontinens függetlenné válása előtt Lord Louis Mountbatten, az utolsó alkirály, akinek neve a híres megosztási tervhez kapcsolódott, meglehetősen homályosan ezt mondta: „Az India északnyugati határán levő törzsekkel az egyezményeket a megfelelő hatósággal kell megtárgyalni.” Ez a kijelentés felbátorította ugyan az afgánokat,

de 1947 júniusában az Északnyugati Határtartomány-nak a Kongresszus Párt politikusai által vezetett kormánya az Indiához való tartozást sürgette. (Állítólag Gandhi és Nehru ennek fejében széles körű autonómiát ígért.) A törzsek azonban kevéssé lelkesedtek ezért a tervért; a tartomány lakosságának 90 százaléka mohamedán és elutasította a hindu fennhatóságot. Végül is júliusban a britek által ellenőrzött népszavazáson a résztvevők (a szavazásra jogosult lakosság fele) 99 százaléka inkább a Pakisztánhoz való csatlakozás mellett állt ki. Az eredmény így, ebben a formában nem volt különösebben meglepő: a választási lehetőség ugyanis kizárólag India és Pakisztán között adatott meg.

Pakisztán számára ez a terület azonban mindig is kemény diónak bizonyult, az egymást követő katonai kormányoknak nem sikerült megvalósítani az ellenőrzést ebben a térségben. Amikor például 1972 tavaszán az iszlamabadi külügyminisztériumban látogatás megszervezését kértem az Északnyugati Határtartományba, nevetés és legyintés volt a válasz. „Oda? Lehetetlenség... Veszélyes.” Az amerikai földrajzi társaság lapja, a *National Geographic* munkatársa azonban később eljutott ide. „A pakisztáni ellenőrzés — írta — csakúgy, mint egykor a brit, a főutakra, néhány falura és erődítményre korlátozódik.” Darrában, ebben az egyetlen hosszú utcából álló faluban például nyíltan árulják a kábítószert, minden második üzletben fegyvert kínálnak (a legkorszerűbbeket „másolják le” a helybéli műhelyekben), a töltényt meg kilóra mérik hozzá. Virágzik a csempészet.

A központi kormánynak azok a szórványos tervei, hogy teljesen kiterjessze fennhatóságát erre a vidékre, rendre megbuktak a fegyveres ellenálláson. Maradt tehát a lassú asszimiláció útja, és tény, hogy ezen az úton a Törzsi Hivatal segítségével az évek múltán végül is előreléptek, bár a beszámolók szerint a kormányhivatalnokok jószerével mostanában is csak nappal vállalják a

közlekedés kockázatát. Kabul ezt az asszimilációs politikát azonban soha nem fogadta el. Az afgán kormányok (különösen Daud periódusaiban) szinte megszámlálhatatlanul sokszor javasolták, oldják meg a pastu kérdést demokratikus módon, tehát népszavazással: a pastuk maguk határozzák el, Pakisztánhoz vagy Afganisztánhoz akarnak-e tartozni, vagy egyetlen független, önálló államot alapítanak. A politikai jóslatok szerint az első változat egyik tagja sem kapna többséget, míg az utóbbi népszerűségében kevesen kételkednek. Az önálló állam megalakítása érdekében Pakisztán Északnyugati Határtartományában már régen erős politikai mozgalom bontakozott ki az 1929-ben létrehozott Khudai Khit Matgars, az Isten Szolgái nevű szervezet vezetésével. Az Isten Szolgáinak feje Ghafar kán volt, akinek a helyét fia, az egyik legnevesebb pakisztáni ellenzéki politikus, Abdul Wali kán, a Nemzeti Avami Párt elnöke vette át. A Nemzeti Avami Párt befolyása hatalmas Pakisztánban, és az Északnyugati Határtartományban tartandó szavazás eredménye alig lenne kétséges.

A pakisztáni ellenkezésnek azonban más oka is van. Még ha valami csoda vagy inkább erőteljes megoldozás folytán a pastuk a „maradást”, a Pakisztánhoz való további tartozást választanák is, abban a pillanatban népszavazásigényeket jelentenének be Szindben és Beludzsisztánban, ahol ugyancsak azt tartják, hogy a negyedik tartomány, Pandzsáb kizsákmányolja őket. Beludzsisztánban, ebben a 2,5 millió lakosságú tartományban különösen régi hagyományai vannak a szeparatista törekvéseknek. 1955-ben, amikor meghirdették Nyugat-Pakisztán egyetlen tartománnyá alakításának tervét, az „egy egység” közigazgatási elvet, Beludzsisztánban komoly harcok bontakoztak ki. A megnyugvást nehezen érték el és nem is lett hosszú éltű. 1973-ban Bhutto, az akkori (azóta kivégzett) miniszterelnök a sahnak az iráni Beludzsisztánban alkalmazott rendcsinálási módszerein felbátorodva elmozdította a központi akaratot el-

utasító helyi kormányt, a vonakodó vezetőket pedig bebörtönözte. Ekkor újra hatalmas lázadás robbant ki. Négy évig tartott a harc, amelynek „csúcspontján”, 1974-ben a pakisztáni légierőhöz iráni pilóták által vezetett amerikai gyártmányú Huey-Cobra helikopterek is csatlakoztak és az M—61-es fedélzeti géppuskákkal lőtték a felkelők táborait.

A sah nem önzetlenül segített. A „Nagy Beludzsisztán” a Pakisztánban és Iránban egyaránt meglevő beludzs nacionalista csoportok régi együttes vágya, és mindegyik reakciós rendszer együttes szembenállásának tárgya volt. A becslések szerint a beludzsisztáni öldöklésben 3300 pakisztáni katona és 5300 beludzs harcos halt meg. Az asszonyokat és a gyerekeket nem is számolták. Bhutto egy ízben ezt mondta: „Az irániak elfoglalnák Beludzsisztánt, az afgánok az Északnyugati Határtartományt, India bevonulna Szindbe és Pandzsáb lenne Ázsia Liechtensteinje.” A képlet Bhutto távozásával sem változott. Az amerikai *Foreign Policy* magazin 1978 őszén így írt: „Pakisztán számára lidércnyomás a gazdasági és politikai dezintegráció, amely az országnak egy indiai—iráni—afgán megegyezéssel való felosztását eredményezheti. Irán kapná Beludzsisztánt, Afganisztán a pastu területeket, India pedig Pandzsábot és Szindet.”

Az effajta lidércnyomás különösen erős a keleti tartomány, a mostani Banglades 1971-ben történt elszakadása óta. Iszlámabadban az elnyomó intézkedések által eredményezett megmozdulásokat látva úgy érzik, hogy a nemzeti egység a tét. Ezt az egységet azonban kizárólag belülről fenyegeti veszély. A katonai kormányzat nem tudja konszolidálni hatalmát, most sem képes kijutni abból a politikai káoszból, amelybe a volt kormánypárt és az ellenzék elleni együttes harc juttatta. A kohézió érdekében minden alkalmasnak látszó eszközt megragadnak. A nacionalista hangulat felkorbácsolása érdekében visszaállították az igazi korbácsot, a

shariatot, az iszlám törvénykezést; a vallás összekötő kapcsának erősítésével próbálják szilárdítani a meggyengült egységet. Az afganisztáni változás ebben a helyzetben mintha még kapóra is jönne, a nemzeti összefogás érdekében találnak egy megfelelő ellenséget. Iszlámabad a nyugati rendszer utolsó ázsiai védőbástyájának mezében srófolja az árat, a követeléseket, amelyek teljesítése segíthet azután elterelni a figyelmet a belső bajokról.

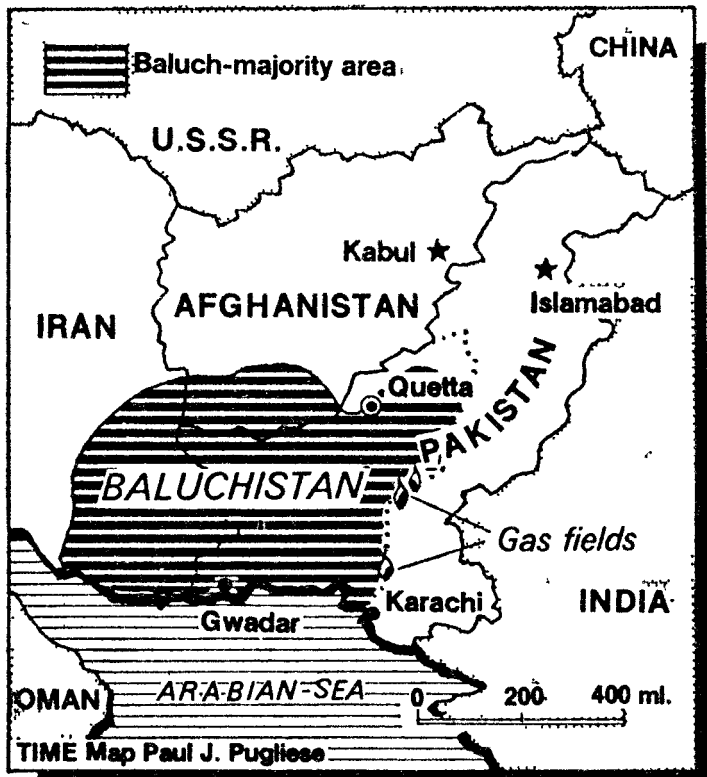
Afganisztán ugyanakkor valóban ellenfélle lett. Földreform, a demokratikus jogok biztosításának ígérete, egyenlő lehetőségek a nemzetiségeknek — mind-mind kellemetlen példát jelenthetnek a szomszéd számára. A 30 pontos program fenyegető olvasmány, de korántsem a pastu és a beludzs nép önrendelkezésére vonatkozó passzus miatt. Aki ezt állítja, memóriazavarban szenved, hiszen már Daud is szorgalmazta a pastu kérdés megoldását, sőt összehasonlíthatatlanul erőteljesebben és hangosabban tette ezt, mint az új afgán vezetés. Taraki álláspontja jóval mérsékeltebb volt Daudénál. Afganisztánban hosszú évek óta hivatalos állami ünnep augusztus 15-e, Pastunisztán napja, az elnöki palota közelében levő Pastunisztán terén pedig réges-régen ott lobog egy hosszú rúdon a pastu zászló. Kabulban az egymást követő kormányok több ízben is értésre adták: szó sincs arról, hogy annektálni akarnák a pakisztáni pastu területeket vagy különleges kiváltságokat követelnének. Az afgán külügyminisztérium már 26 évvel ezelőtt ezt mondotta egy hivatalos nyilatkozatban: „Afganisztán soha nem akarta megnövelni területét. Vannak azonban bizonyos jogaink és felelősségeink pastu testvéreinkkel kapcsolatban. Ők egyek velünk vér szerint és kultúrájukban is.” Negyedszázad múltán is a kabuli külügyminisztériumban ugyanezt fejtették ki. „Jól ismerjük a saját történelmünket — mondotta mosolyogva a minisztérium egyik vezetője. — Területszerzésre nincs szükségünk, csak gond, baj lehet belőle. A pakisztáni pastu

területek egyébként is fejlettebbek nálunk, ha hozzánk tartoznának, az csak feszültséget okozna. Viszont az egységes, baráti, demokratikus Pasztunisztán nem rossz gondolat.”

Többször leszögezték ugyanakkor Kabulban azt is, amit a 30 pontos programban ugyancsak rögzítettek: ezt a kérdést csakis békés úton lehet rendezni, tárgyalások útján. Amikor néhány hónappal az áprilisi forradalom győzelme után, 1978 szeptemberében Ziaul Hak tábornok pakisztáni elnök — egyébként meglepetésszerű — látogatást tett Afganisztánban, ebben meg is állapodtak. A beludzs problémát akkor nem érintették, ami érthető. A beludzs kérdés ugyanis jóval kevésbé Afganisztán ügye, hiszen ebben az országban mintegy 100 000 beludzs él csupán. Ennek tükrében különösen érdekes, hogy az utóbbi időben a nyugati sajtóban számos térkép bukkant fel, amely — az afganisztáni beludzs területet erősen felnagyítva — ijesztget: az „afgán praktikák” eredményeképpen Gwadar kikötővárossal mint fővárossal, íme az önálló Beludzsisztán, az Arab-tenger partján.

Érdekes, de érthető, ha az Arab-tenger olajlelőhelyeit és az olajszállítás útvonalait is belekeverik az ügybe és ráadásul ezt a „veszélyt” ugyancsak Afganisztán számlájára írják. Így könnyebben tudják elfogadtatni a nyugati közvéleménnyel az ellenforradalomnak nyújtott támogatást. Manipuláció ez a javából.

Pakisztánnak ugyanezért — a belső és a külső manipulációk érdekében — volt szüksége egy ellenségre, mégpedig olyanra, amelynek révén minden „a konyhára kerülhet”, itt a nagy alkalom, hogy bebizonyítsa nélkülözhetetlenségét... Az időpont kiválasztása különösen szerencsés volt. Iránban elsöpörték a sah rendszerét, Amerika elveszítette hű szövetségesét és vele együtt az elektronikai megfigyelő bázisokat, a CENTO atomjaira hullott. És Ziaul Hak sok-sok ügyes, jól „bemért” célzatossággal mondogatta a magáét. A *Newsweek*nek például



„Nagy-Beludzsisztán” az amerikai *Time* magazin szerint

így beszélt: „Afganisztánnak nincsenek erőforrásai, igen szegény ország, nincs olaja. De stratégiaileg igen fontos és rengeteg olaj van Iránban. Afganisztán és Pakisztán alkotja a Perzsa-öbölhöz vezető hátsó ajtót és közvetlenül utat nyit az Indiai-óceán felé. Már az első kabuli marxista államcsíny, 1978 áprilisa óta igyekeztem Washington figyelmébe említeni erre. Hozzátehetem, hogy eredmény nélkül. A helyzet kulcsa Pakisztán. Ez nem azt jelenti, hogy meg vagyunk rémulve, sőt, nagyon bizakodóak vagyunk... A szovjet hatalom most uralkodóvá vált a térségben és az Egyesült Államok, szándékosan vagy sem, nem gyakorol befolyást. Vajon az Egyesült



A beludzszok és pastuk lakta terület — a tényleges helyzet

Államok még mindig a szabad világ vezetője?” Akár egy amerikai reklámszakember is írhatta volna ezt az ügyes szöveget. A hatás nem is maradt el. Rögtön egy sor amerikai nyilatkozat és kommentár ráfelelt. Például a *Washington Post* egyik írása. „Hatékony segítséget Pakisztánnak” — ez volt a címe. És Pakisztán megkapta ezt a segítséget.

1979 nyarán Pakisztánba érkezett Warren Christopher amerikai külügyminiszter-helyettes, augusztusban pedig parlamenti küldöttséget fogadtak Washingtonból. A kérés, amelyet tolmácsoltak, ugyanaz volt: Pakisztán biztosítson „legális” utat a lázadóknak szánt fegyverszállítmányok számára és segítse szervezkedésüket. Christopher kérte az iszlamabadi kormány közbenjárását abban is, hogy a lázadók széthúzó csoportjait a siker érdekében fogja össze, működjön közre az egységes főparancsnokság felállításában. Akkor még alig múlt fél éve, hogy a Carter-kormány a katonai segítség teljes megvonásával fenyegette az iszlamabadi kormányt, ha csak nem ad megbízható garanciát arra, hogy nem fejleszt

ki nukleáris fegyvert. De hol volt a tavalyi hó? „Pakisztán hirtelen az Egyesült Államok egyik legjobb szövetségese lett” — írta a *The New York Times*. Nem, egyáltalán nem adta fel a nukleáris terveket, esetleg már a közeli hónapokban végrehajtja az első robbantást. Még csak azzal a gyakorlattal sem szakított, hogy a Washington által sokat hánytorgatott emberi jogokat megsérti, hogy a kormánynak nem tetsző cikkeket közlő újságírókat megkorbácsolják. Pakisztánra egyszerűen szükség lett. „A történelem iróniájához tartozik — írta találatlan a *Die Zeit* —, hogy éppen olyan politikust avatnak nagy ujjongással a stabilitás kezesévé, akivel más körülmények között senki sem barátkozna szívesen.” De, hát a körülmények most ugye mások. Pakisztán területén keresztül érkeznek az amerikai és a kínai fegyverszállítmányok, innen indítják útnak a lázadókat. Ezt ugyan Ziaul Hak elnök tagadja — de attól még tény.

A *Der Spiegel* 1980 márciusában interjút közölt a tábornokkal. Egyebek között ez állt benne:

Kérdés: — A szovjetek azt állítják, Pakisztánban afgán szabadságharcosokat képeztek és képeznek ki. Vannak-e ilyen kiképzőtáborok — esetleg az ön országának távol eső hegyvidékein, esetleg olyanok, amelyeket nem is Pakisztán tart fenn vagy anélkül, hogy önnek erről tudomása volna?

Válasz: — Nincsenek. Mi ezt mindenesetre tudnánk. Mindez tévedés. Mi csupán humanitárius eszközökkel segítünk az afgán menekülteknek. Megmagyarázzuk nekik, hogy Pakisztán nem lehet ugródeszka felforgató akciók számára. Az afgán menekülteket azonban, akik közül egyesek talán fel vannak fegyverezve, nem tudom megakadályozni abban, hogy a határon keresztül átmenjenek Afganisztánba. Erre nincs mód.

Mit lehet erre mondani? Naponta jelennek meg helyszíni tudósítások a nyugati lapokban a pakisztáni területeken levő táborokról, az ottani katonai kiképzésről, a pakisztáni tisztek jelenlétéről. Tévedés ne essék, koránt-

sem valami új jelenség ez. Alondoni *The Guardian* 1979. január 31-én tudósítást közölt, amelynek szerzője, Peter Nieswand ezt jelentette Peshawarból: „Meglátogattam egy északra levő kiképzőtábort, körülbelül tíz mérföldre a határtól. A pakisztániak egy nemrég felújított katonai tábort bocsátottak a felkelők rendelkezésére, korábban állítólag ez volt a Bhutto-rezsim egyik kínzóközpontja. A tábort egy afgán tiszt vezeti, aki négy hónappal ez előtt dezertált az ottani hadseregből. Látogatásom idején 270 férfi volt itt. A tábor őrzését pakisztáni katonák végzik és bent pakisztáni katonai autók állnak. Akárhogy is, a kiképzés a pakisztániak orra előtt folyik, lehetetlen, hogy a hatóságok ne tudnának róla.”

A jobb kéz természetesen pontosan tudta, mit csinál a bal kéz. Mégis, alig néhány héttel a *Guardian*-anyag után Peshawarban Ziaul Hak kijelentette: „Jószomszédi viszonyban vagyunk Afganisztánnal és bármi történik ott, az az ország belügye, amibe mi nem avatkozunk be.” Rá néhány nappal három afgán „ellenálló csoport” közös sajtókonferenciát tartott Rawalpindiben és hangosan dicsérte „a pakisztáni aktív segítséget”. A kormány rögtön reagált. Mint a hongkongi *Far Eastern Economic Review* 1979. április 6-i száma közölte, felkérte a „menekülteket”, hogy „már ami a gerillatevékenységet illeti”, többet ne tartsanak sajtókonferenciát és ne is nyilatkozzanak. Ezt követően pedig Ziaul Hak egy őszinte pillanatában kijelentette: „A legszívesebben magam is részt vennék a harcban...”

Pakisztánban végeredményben csak 1978 júliusa és 1979 novembere között 15 000 embert képeztek ki diverzánsakciókra. A tanfolyamok időtartama három és hat hónap között váltakozott.

Tény, hogy az Egyesült Államokban jócskán megváltozott a Pakisztánról alkotott értékítélet, de aligha túlzás, ha azt állítjuk, hogy ezért elsősorban nem az afganisztáni események a felclősek. A *U. S. News and World Report* 1978. december 25-i számában Richard Hol-

brooke külügyminiszter-helyettes azt állította, hogy az Egyesült Államok helyzete a második világháború óta a legkedvezőbb Ázsiában. Pedig akkor már nyolchónapos volt az afganisztáni forradalom — csak éppen Reza Pahlavi még hatalmon volt és nem lehetett előre látni a teheráni változások élesen antiimperialista jellegét. Hamarosan nyilvánvalóvá lett azonban, hogy a Szovjetunió déli határai mentén évtizedeken át építgetett hírhedt stratégiai ívben túlságosan is nagy rések keletkeztek. Ezek betöméséhez egyre inkább szükségesnek ítélték egy afganisztáni fordulatot is. A *Counterspy* című amerikai lap így érzékeltette a helyzetet: „Amióta csorbát szenvedtek az amerikai érdekek Iránban és megszűnt a CENTO, az Egyesült Államok kormánya nagy érzékenységet tanúsít a közel-keleti és a dél-ázsiai térséggel kapcsolatban... Az Egyesült Államok számára egy baráti kormány lenne a kényelmes Afganisztánban, emellett az ország rendkívül alkalmas lenne a Szovjetunió elleni kémtámaszpontok létesítésére.”

Az óhaj realizálása érdekében nem maradtak el a tettek sem. 1979 kora tavaszán, közvetlenül az iráni forradalom győzelme után és a herati véres események előtt Zia Nasszeri, az afgán ellenforradalmárok egyik vezetője Peshawarból New Yorkba és Washingtonba utazott. Nasszeri találkozott Church és Javits szenátorok munkatársaival, ezt követően a külügyminisztériumban fogadta őt Ronald Lorton, a közép-keleti osztály főnöke. Később egy interjúban azután kijelentette, azért jött az Egyesült Államokba, hogy pénzügyi és politikai támogatást kapjon az afgán lázadók számára. Sok pénzre van szüksége — mondotta — fegyverek vásárlására. E találkozók után rohamosan fokozódtak az amerikai és más forrásból származó fegyverszállítások az afganisztáni ellenforradalmi zsoldosok számára. Még azoknak a hajóknak a neve is ismert, amelyekkel a fegyvereket legelőször Pakisztánba szállították. 1979 júniusában például Karachi kikötőjében volt az *Alkasum* nevű pakisztáni

teherhajó: 2000 tonna amerikai hadianyagot hozott, amelyet Angliában raktak fel.

Vajon a herati ellenforradalmi lázadás és a többi témérdek akció lehetséges lett volna e segítség nélkül?

Zia Nasszeri a *Der Spiegel*nek 1980 elején adott nyilatkozatában bizakodó volt:

— Én azt állítom, hogy mi megverhetjük az oroszokat, anélkül, hogy ők képesek volnának döntően meggyengíteni minket.

— Honnan veszi ön a pénzt illegális háborújához? — volt a következő kérdés.

— Nem dúskálunk a pénzben, pénzügyi szükségleteinket azonban eddig ki tudtuk elégíteni. Az iszlám országok ebben a tekintetben nem garasoskodnak. Szaúd-Arábia éppen most megint támogatást ajánlott fel nekünk.

A fő donor azonban Washington volt és maradt. Az amerikai fővárosban — bár úgy tűnik, a közvetlen és nyílt kapcsolatot inkább mellőznék, kényelmetlennek tartják — egyre-másra bukkantak fel az ellenforradalmárok más képviselői is. 1979 májusában megérkezett a „nemzeti felszabadító front” küldöttsége, élén vezetőjével, bizonyos Szabatullah Modzsadeddivel. Ekkor alakult meg az Egyesült Államokban az „afgán menekültek amerikai megsegítésének szervezete”, élén az Egyesült Államok volt kabuli nagykövetével, T. Eliottal.

Megalakult az „Afganisztán nemzeti felszabadítási frontja” is, a Zakrija-fivérek vezetésével. Basir Zakriját, aki azt a feladatot kapta, hogy a támaszpontoknak szánt fegyver- és pénzküldeményeket koordinálja, lakásán, a Fort Washington Avenue 161. szám alatt felkereste a moszkvai *Lityeraturnaaja Gazeta* tudósítója, I. Andropov. Részlet a nem mindennapi beszélgetésből:

A ház halljában két ór tartóztatott fel. Hogy megkapjam az interjút, egy távoli, egzotikus ország újságtudósítójának adtam ki magam.

— Negyvenhét éves vagyok — mondotta Zakrija. — Fiatal koromban látogattam először az Egyesült Államokba, hosszú időt töltöttem itt, hasznos ismeretségeket kötöttem. Megtanultam amerikai barátaimtól, hogyan kell felismerni az ellenséget, a kommunistákat. Néhány felkelőtársam ugyancsak hasznos ismereteket szerzett itt. Most azt a megbízást kaptam, legyek fő koordinátor az amerikaiak és a Peshawar környéki alakulataink között. Az ottani stábbal mindennapos kapcsolatban vagyok. Rendszeresen felkeresem az Afganisztánnal határos vidéket, azután friss harci jelentésekkel térek vissza New Yorkba.

— És mi New Yorkban a fő feladata?

— Összehangolni az amerikai pénzküldeményeket és a frontbázisainknak szánt különböző anyagokat.

— A pénzen fegyvert vesznek? Anyagon fegyvert ért?

— Inkább nem részletezem. És azt tanácsolom, hagyjon föl a szertelen kíváncsisággal!

A forgalom egyáltalán nem volt egyirányú, bár ezt a másik irányt igyekeztek még nagyobb homályba burkolni. Azok, akiket az Egyesült Államokból Pakisztánba küldtek, tudták, hogy a fölösleges fecsegés csak árt. A Központi Hírszerző Hivatal, a CIA egy sor mesterügynöke kapta azt a feladatot, hogy a helyszínen segítse az afgán ellenforradalmárok harci kiképzését és politikai területen mozdítsa elő egy, a Nyugat számára szalonképes ellenkormány megteremtését. Az akció joggal hasonlítható a vízen úszó jéghegyhez, a látható részből csak sejteni lehet a valódi nagyságot. Az amerikaiak minden eszközzel igyekeztek álcázni az akciókat, az ügynökök előszeretettel használták fel az „Ázsiai Alapot”, valamint a „Kábítószer elterjedése elleni harc szervezetének” lahorei fiókinstitutát. Ez utóbbi céghez már 1977-ben megérkezett egy Louis Adams nevű ügynök, azzal a feladattal, hogy segítse a pakisztáni titkos-

szolgálatot az indiai határtérségben végzett felderítések megszervezésénél. Adams tapasztalt ügynök volt, végigcsinálta a vietnami háborút is hasonló kémfeladatokkal és hasonló „fedéssel”. Az afganisztáni forradalom hírére a veterán CIA-munkatárs utasítást kapott, költözön Peshawarba, közvetlenül az afgán határ közelébe. Máig is itt végzi munkáját, amelynek fő célja a különböző terrorcsoportok közti ellentétek elsimítása, a közös platform megteremtése. Már 1979 januárjában megszületett az első eredmény: az ellenforradalmi csoportok tanácskozásán „harci bizottságot” választottak és megállapodtak a kölcsönös segítségről, a „baráti országok” támogatásának elosztásáról. Ez volt az első ilyen jellegű összejövetel — utána még sok következett. Ha e téren újabb „eredményekről” olvasunk, ez Adams munkájának is a gyümölcse.

A sikerben azonban másokkal is osztozhatott. Louis Dupree amerikai antropológus, akit hat hónappal az áprilisi forradalom után kiutasítottak Afganisztánból, ugyancsak nagy buzgalommal szervezte az ellenforradalmár bandákat. Megint csak érdekes és elgondolkodtató időbeni egybeesés: Zia Nasszeri amerikai látogatása után Dupree-t egy különleges csoport szervezésével bízta meg, amelynek tagjai régi CIA-emberek lettek, Robert Lessard, Louis Robinson, Rogers Brooke és mások. Lessardot egyébként 1974-ben utasították ki Afganisztánból, ahol diplomataként szolgált. A csoport tanácsokkal segítette és segíti a fegyveres alakulatok létrehozását.

A CIA és a pakisztáni hírszerző hivatal folyamatosan összehangolta tevékenységét. Ebben számottevő szerep jutott John Reagannak, a Központi Hírszerző Hivatal Pakisztánban levő csoportja vezetőjének, aki 1979 augusztusában közös Afganisztán-ellenes akciótervet dolgozott ki. Néhány érdekes újítást is elhatároztak. Afganisztánban például kiállításokon mutatták be az ellenforradalmároktól elkobzott fegyvereket és hírközlési

berendezéseket. „Made in U. S.” Akárhogy is, kényelmetlen. A CIA ezért gyorsan új taktikához folyamodott. Főként még a vietnami háborúban zsákmányolt, illetve Egyiptomból és Kínából beszerzett szovjet gyártmányú hadianyagot osztottak szét a lázadók között. Úgy tervezték, hogy ezzel két legyet is ütnek egy csapásra, az afgánok kezéből kiveszik a bizonyítékokat, a lakosságot pedig a kabuli vezetés ellen hangolják.

A CIA igyekszik bevonni az akciókba más országokat is. 1979 novemberében Münchenben jöttek össze megbeszélésre az Afganisztán elleni „szent háború” katonai vezetői és itt alakították meg az „Afganisztán megmentésének iszlám tanácsát”. A helyszín kiválasztása a Központi Hírszerző Hivatal ötlete volt. Münchenről közismert, hogy az amerikai hírszerzés nyugat-európai fő bázisa — a beutazásokat viszont a bonni kormány engedélyezte. Szaúd-Arábiával is összehangolták a tevékenységet. Már 1979 májusában titkos jegyzéket adtak át Rijadnak, amely leszögezte, hogy hasznos volna mélyíteni a Kabul és Teherán közti ellentétet, egészen a katonai konfliktusig. A jegyzék azt is tartalmazta, hogy egy ilyen konfliktus módot adna az Egyesült Államoknak az Iránban és Afganisztánban levő Amerika-barát erők hathatós támogatására. Hogy vannak ilyen erők, s hogy az Egyesült Államok számít is rájuk terveiben, azt mutatta egyebek között a félresikerült túszmentő akció 1980 áprilisának végén.

Fenntartások nélkül zárkóztak fel az amerikai politikához ezen a területen is a londoni konzervatívok. „A brit kormány szállított a menekülteknek néhány sátrat, pokrócot és így tovább” — mondotta Lord Carrington külügyminiszter. A hangsúly azonban az „és így tovább”-on volt. Karachi kikötőjébe a jelentések szerint tucatnál több brit hajó érkezett fegyverszállítmányokkal.

A stratégiai rések betömésénél jó partnerre talált Washington a pekingi vezetésben is. A maoisták kezdettől

fogva ellenszenvvel nézték az afganisztáni forradalmi változást, hiszen az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt győzelme egyúttal a Soleje Dzsavid és a Szorha kudarcát jelentette. A 30 pontos program bel- és külpolitikai célkitűzései, a „nagy északi szomszédal” folytatott együttműködés kiterjesztésének szándéka, a viszony minőségi megváltozása csak olaj volt a tűzre. A pakisztáni diverziók fokozódásával párhuzamosan Kína egyre növelte a fegyverszállításokat.

Iszlamabaddal a kapcsolat egyébként nagy múltra tekint vissza. Pekinget soha a legcsekélyebb mértékben sem zavarta Pakisztán politikai hovatartozása (ezt 18 évvel ezelőtt Mao Ce-tung kerekén meg is mondta Ajub Khannak). Karachiban Pakisztán állam megalapítójának és első miniszterelnökének, Ali Dzsinnahnak gyönyörű, fehér márvány mauzóleumában két tárgy ragadja meg a tekintetet: a koporsó és felette a hatalmas, aranydíszítésű csillár, amely egy tábla tanúsága szerint „a kínai mohamedánok ajándéka pakisztáni testvéreiknek”. Tulajdonképpen Pakisztáné az úttörő szerep a „kínai értekek” felfedezésében a Nyugat számára. Bhutto csaknem egy évtizeddel ezelőtt ezt mondotta: „Pakisztánt egycs országok gyakran félreértették a Kínához fűződő nagyon szívélyes viszony miatt. Azt kérdezték, miként lehetséges, hogy Pakisztán egy és ugyanazon időben jó kapcsolatokra törekedjen Kínával és az Egyesült Államokkal. »Lehetetlen érdekösszeütközést« emlegettek. De mi — folytatta Bhutto — semmi ellentmondást nem látunk ebben.”

A hivatalos pakisztáni adatok szerint az ország — a kimúlt SEATO és a később ugyanerre a sorsra jutott CENTO mindvégig hű tagja — 1966 óta nem kevesebb mint kétmilliárd dollár segílyt kapott Kínától. Napi négyszázezer dollárt... Csak tetézte a furcsaságokat, hogy ebben a hatalmas összegben a legszámottevőbb tételt a fegyverek jelentették. Peking eddig egyebek között mintegy 700 harcocsit, több repülőszázadot kitevő

vadászpülőgépet szállított, tankmotorokat és kézi-fegyvereket gyártó üzemeket is épített.

Teng Hsziao-ping 1979 elején tett pakisztáni utazása során ugyancsak villámgyorsan megtalálták a közös nevezőt. Mindkét fél az afgán forradalommal szemben foglalt állást.

Kína természetesen ebben is saját érdekeit követi. Afganisztán már korábban is alkalmas területnek látszott a közép-keleti befolyás növelésére, a hegemonizmus politikájának gyakorlati megvalósítására. Nem hiányoznak az expanziós motívumok, a területi követelések sem: a pekingi térképek szerint Badaksan tartomány elrabolt kínai földnek számít. A határtérség, a Wakhan korridor és környéke mindig is neuralgikus vidéknek bizonyult. A tözsomszédságban Kína jelenleg is 36 000 négyzetkilométernyi indiai területet tart megszállva. Ezen a megszállt területen át vezet a Karakorum műút, amelyet 1978 júniusában adtak át. Az utat tíz éven keresztül építette 24 000 kínai és pakisztáni munkás; osztott pályás, teherbírása lehetővé teszi harcokocsioszlopok mozgatását is.

Az út az Iszlamabadtól 96 kilométerre északra levő Haveliantól Abbottabadon és Takoton keresztül az Indus folyó völgyén át Kasmirnak a pakisztáni ellenőrzés alatt álló részén levő Gilgitig halad, majd Hunza tartomány hegyvonulatain keresztül a kínai határvidéknél ér véget. Iszlamabadtól pedig nyitva áll az út Karachi felé, a Karakorum út tehát az Indiai-óceánhoz is kijutást biztosít.

Az új-delhi kormány több alkalommal is tiltakozott az út építése ellen. Nem véletlenül. Eredetileg a Karakorum út terve az India-ellenességet is magában foglaló pakisztáni—kínai szövetség keretében fogant, delhi sajtójelentések szerint az út menti térségekben titkos kiképzőtáborokban folyt az indiai területekre átdobott diverziós csapatok felkészítése. Az afganisztáni események azonban új távlatokat nyitottak az út rendelteté-



sóban: az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság elleni harchoz szállítanak rajta fegyvert a Peshawar környéki ellenforradalmi bandáknak. Nem hagyták kihasználatlanul a tengeri összeköttetést sem. Szovjet források szerint a kínai Rustun például 8000 tonna hadianyagot vitt Karachi kikötőjébe.

A fegyverek kiválasztását nem bízták a véletlenre, felmérték az igényeket és egyeztették a kívánságokat a lehetőségekkel. 1979. február—márciusban Kínába látogatott Ghulam Gilani Khan hadügyminisztériumi államtitkár, alig egy hónappal később pedig magas rangú kínai katonai delegáció utazott Pakisztánba. A program során a küldöttség felkereste a pakisztáni—afgán határtérséget, a Khyber-hágó környékét. Hogy ott pontosan mit végzett, arról nincs hír, de időben ez a vizit ugyancsak egybeesik a herati lázadással. Peking ezt követően tovább fokozta a fegyverszállítást: a londoni *The Daily Telegraph* jelentése szerint elsősorban modern, a parti-zánháborúban használatos kézfegyvereket küldött. „A következő lépés elkerülhetetlenül az lesz — írta a konzervatív lap —, hogy afgánok kis csoportjait kínai táborokban képzik ki majd és ezután Afganisztán területére dobják át őket.” A jóslat hamarosan valóra is vált. A kínai Hszincsiangban levő felderítőközpontba megérkeztek az első afgán csoportok és ezenkívül 200 muzulmán testvért is fogadtak „felkészítésre”. A pakisztáni Kohatban, Kvettében, Chitrálban, Cheratban a kiképzőtáborokban kínai instruktorok kezdték meg működésüket. Charianba irányították az ellenforradalmárok „legkiválóbbjait”, ebben a pakisztáni városkában kínai és amerikai pénzen és közreműködéssel magasabb szintű katonai-elméleti képzést adnak. Itt már a bonyolultabb harci technikával is igyekeznek megismertetni a tanulókat, és ez csak megerősíti azt a nem alaptalan gyanút, hogy a névleg Pakisztánnak szánt kínai katonai segítség egy része, így például könnyű harcokosok, valójában a lázadókhoz jutnak el.

Nem lankadt a kínai tevékenység magában Afganisztánban sem, megnőtt a diplomáciai útlevéllal beutazók száma. A kabuli külügyminisztérium közelében levő, magas fallal övezett pagodaszerű épületben, a kínai nagykövetségen ugyancsak megélénkülhetett a munka. A pénzre, a bátorításra szükségük is lehetett a helyi

ügynököknek; egy Kabulban állomásozó magas rangú külföldi diplomata saját tapasztalataira hivatkozva mesélt arról, mennyire meghasonlottak a Kína-barát elemek a pekingi vezetés Vietnam elleni akciói, majd nyílt agressziója miatt. „Egész egyszerűen nem tudták hová tenni ezeket az eseményeket” — mondotta. Peking le akarja küzdeni a presztízsveszteséget. Ezt, a felforgató tevékenység fellendülését bizonyították az afgán biztonsági szervek által letartóztatott ellenforradalmároknál talált anyagok is, a Kínában készült propagandafüzetek, a kínai gyártmányú fegyverek. És ahogy múlt az idő, egyre több lett belőlük is.

Az amerikai és a kínai akciók összehangolását is gondosan megtervezték. „Úgy látom, Kínával sok közös érdekünk van, és úgy vélem, hogy mi és a kínaiak párhuzamosan cselekszünk, amikor érdekeink ugyanazok... Mindketten tudatában vagyunk, milyen fontos a szovjet expanzió feltartóztatása” — mondotta Harold Brown amerikai hadügyminiszter, Zbigniew Brzezinski nemzetbiztonsági főtanácsadó pedig egyenesen így vélekedett: „Kína a stabilitás tényezője Ázsiában.” Igaz, ezek a nyilatkozatok a szovjet katonai segítségnyújtást követően, Babrak Karmal hatalomra jutása, vagyis 1979. december 27-e után hangzottak el. Tartalmuk azonban egyáltalán nem ez alatt a néhány hét alatt formálódott ki.

Az afganisztáni forradalom ellenségeit ábrázoló csoportképen az egyik legkevésbé odaillő résztvevő kétségkívül Irán. Hogy régen, a császári időkben miért volt ott, az teljességgel érthető: a sah esküdt ellensége volt mindenféle forradalmi változásnak és emellett nem bízott az afgánokban. Nem rokonszenvezett még Dauddal sem, végül is ez az elnök trónjától fosztotta meg rokonát és többször is kikelt általában a monarchiák ellen. Túl soknak és túl radikálisnak találhatta Reza Pahlavi még a papíron maradt ígéreteket is, ezért soha nem folyósította Kabulnak azt a hárommilliárd dolláros hitelt, amelyet egy könnyelmű percében az afganisztáni vasúthálózat

kifejlesztésére kínált fel. A titkosrendőrség, a SAVAK beépült az afgán államgépezetbe — ezt maga Daud mondta el egy Kabulban akkreditált európai diplomatának.

A száur forradalom hatása kiábrándító és elbizonytalanító volt az iráni uralkodó számára: Kabulból a belső ellenfeleket buzdító új nyomás áradt. A forrongó Beludzsisztán és Afganisztán szomszédsága csak tetézte a veszélyeket, a sah félt, hogy a „fertőző betegség” könnyen továbbterjedhet. Ám akárcsak a pakisztáni vezetés, az iráni uralkodó is profitálni igyekezett ebből a változásból. Úgy látta, hogy „tekintettel a keleti határokon lejátszódó eseményekre”, igazolódott paranoiás fegyverkezési örölete, amely 1973 óta csupán az amerikai fegyverek terén jóval több mint tízmilliárd dollárjába került. Nemhiába vállalta hát a térség csendőrének sokat bírált szerepét. Ki beszélt most nagyzási hóbortról? Egy teheráni napilap ujjongva állapította meg: „Az afganisztáni államcsíny és valószínű következményei felnyitották a nyugati államvezetők szemét, akik most támogatják az iráni védelmi potenciál megerősítését.”

Irán nyíltan beavatkozott az afganisztáni eseményekbe, katonák, provokátorok ezreit dobta át a határon és a pénzzel sem fukarkodott.

Amikor Reza Pahlavi a feje fölé tartott Korán árnyékában 1979. január 16-án felszállt a különgépre és megkezdte bolyongását a világban, Afganisztánban egy pillanatig még úgy tűnhetett: enyhül a forradalmi rendszerre a nyugati szomszéd felől nehezedő nyomás. Bár valójában ez akkoriban is illúciónak, alap nélküli reménynek látszott. Hiszen Khomeini már 1978 tavaszán az iraki síiták szent városában, Nedzsefben, politikájának alapelveit kifejtve így beszélt: „Mindig aláhúztam, hogy a mohamedánoknak egységeseknek kell lenni és tilos minden szervezett együttműködés kommunista elemekkel. Még abból a célból sem működhetünk együtt a

marxistákkal, hogy megdöntsük a sah rendszerét. Ellenezzük egész koncepciójukat.”

A kabuli rendszer jelzője ez lett Iránban: marxista. Nem jelentett ezért túlzott meglepetést, hogy az ország új vezetői hamarosan heves kirohanásokat intéztek Afganisztán ellen. Sariatmadari ajatollah például azzal vádolta „a kabuli iszlámellenes kormányt”, hogy „a legkegyetlenebb középkori kínzásokat alkalmazza a mohamedánokkal szemben.” Vagyis megbukott az egyik ellenség, ám helyébe rögtön született egy másik: az iszlám jelszavakkal fellépő ellenforradalmárok a sah bukása után biztos támogatásra leltek az új iráni vezetésben. Ezt igazolta a herati lázadás, ahol kabuli állítások szerint kimutatható volt a közvetlen iráni részvétel.

Különös események tanúja lehetett ezután a világ. Az, hogy a lázadók erősítették „muzulmán vonásaikat”, még csak érthető — így nagyobb támogatást remélhettek Irántól és a reakciós arab rezsimektől. De az Egyesült Államok is szerepet váltott, az iszlám igazi barátjának, védelmezőjének mezében lépett a színre. Érdekes lehetne eljátszani a gondolattal, hogyan alakul a két ország, az Egyesült Államok és Irán kapcsolata és az afgánellenes szerep, ha nincs a túszügy, a túszszabadítási akció; csak hát a politikában az ilyen féltételezések már nem sokat érnek, a sci-fi világába visznek át. Az amerikai diplomaták fogva tartása és a kiszabadításukat célzó gyanús „csomagterv” azonban a szó szoros értelmében a pattanásig feszítette a két ország viszonyát, lehetetlenné tett mindenfajta párbeszédet.

A jövő azonban — bár ne így lenne — nem kecsegtet sok jóval Afganisztán számára e vonatkozásban. Bani-szadr iráni elnök, mint több nyilatkozatából egyértelműen kitűnt, a vallási vezetőkhez hasonlóan ellensége a kabuli változásnak. Aligha kétséges, hogy ha Teheránnak lesz elég energiája, a gyakorlat mezejére próbálja majd áttérni az ígéreteket. Persze, ez egy sor újabb ellentmondást szülhet, de az ellenforradalmárok és az

iráni vezetők szövetkezése mindenképpen jól mutatja a kor és a térség furcsaságait: az az irányzat, amely az egyik országban (Iránban) egy adott pillanatban haladónak és forradalminak számít, a másikonban (Afganisztánban) okkal minősül retrográdnak. Taraki egyébként már a forradalom kezdeti időszakában felismerte ennek a sajátos összefogásnak a veszélyeit és gyakran mondtotta is, hogy az ellenforradalmárok „álmuzulmánok”. A kétoldalú kapcsolatok megjavításához azonban ez nem volt elegendő; a megbékélés lehetőségeinek aktív felkutatása a Karmal-kormányra maradt. Nem könnyű feladat ez sem.

Az afganisztáni forradalom ellenségeinek listája ezzel távolról sem teljes, sokan és sok okból fordultak még szembe a változással. Még egyet ki kell emelni közülük, nem annyira gazdasági vagy politikai súlya, mint inkább érdekessége miatt. Szadat Egyiptomáról van szó. Zia Nasszeri, akit New Yorkból ismerünk, egy sajtóértekezletén meleg szavakkal emlékezett meg az Egyiptomtól kapott „alapvető támogatásról”. Az afgán ellenforradalmi vezér egyébként Asszuánban tárgyalt Szadattal és más magas rangú vezetőkkel az egyiptomi területen létrehozandó kiképzőbázisokról. Megint csak egy érdekes időbeli egybeesésnek lehettünk tanúi: az asszuáni tárgyalásokra éppen akkor került sor, amikor Begin izraeli miniszterelnök ott tartózkodott. Nasszeri természetesen találkozott vele is. A misszió nem volt eredménytelen, ám ez nem annyira Nasszeri érdeme, mint inkább a kairói vonalvezetés következménye.

Kamal Hasszan Ali egyiptomi hadügyminiszter bejelentette, hogy Egyiptomban is kiképeznek afgán ellenforradalmárokat, a lázadók pedig közölték, hogy már nagyon várják a beígért légvédelmi és páncéltörő fegyvereket. Nasszerinek azért még vannak vágyai. „Szadat kiképzőit, az októberi háború hőseit inkább az afgán hegyek között szeretnénk látni” — mondotta. Ki tudja, ez sem elképzelhetetlen. A kairói vezetés céljai ugyanis

nyilvánvalóak: a „muzulmán szolidaritás” jelszavával takarózva javítani próbálja meggyengült pozícióit az arab világban, el akarja terelni az arab és más muzulmán népek figyelmét a Camp David-i egyezményekről és emellett szeretné megosztani az arab országokat. Az afgán ellenforradalmi bandák támogatása jól beilleszthető ebbe a vonalba.

Ellenforradalmi „ki kicsoda”

A különböző jelentésekből ítélve Pakisztánban az afgán határ közelében jelenleg 35—40 támaszponton folyik az ellenforradalmárok kiképzése. Céljuk, álmuk egy és ugyanaz: megbuktatni a haladó rendszert, minden lehetséges eszközzel küzdeni ellene. Ezen túl azonban olykor homlokegyenest eltérnek a lázadók elképzelései. A vezetők között megtaláljuk a feudális földbirtokosokat, a vallási reakció képviselőit, a monarchistákat, de vannak magukat szociáldemokratáknak nevező szervezetek is. A csoportok ugyancsak heterogén összetételűek. Nagy számban találhatók a bázisokon tudatlan, mélyen vallásos és fanatizált, megtévesztett parasztok (főleg pastuk), akiket a szent háború, a *dzsihad* jelszavával buzdítanak, de vannak olyanok is, akik Amin terrorja elől menekültek és olyanok, akiket egyszerűen elraboltak, ide kényszerítettek.

Egy Afganisztánban elfogott ellenforradalmár, Abdul Basir például elmondotta, hogy korábban katonai iskola hallgatója volt és a muzulmán testvérek vették rá az aknamunkára. A találkozások során arról győzték meg őt, hogy az új afgán kormány szemben áll az igazi iszlámmal és ezért kötelessége harcolni ellene. Egy Peszawar közelében levő táborban kapott kiképzést, megtanították a legkülönbözőbb fegyverek kezelésére és ka-

rate-oktatásban is részesült. A kiképzést pakisztáni, amerikai és kínai instruktorok irányították. A csoportot később „kommandó” és „biztosító” egységekre osztották, és nagy mennyiségű fegyverrel afgán területre dobták. Feladatuk Sarobi járási székhely elfoglalása, és a Kabult villamos árammal ellátó erőmű felrobbantása volt.

Ahány sors, annyi történet.

Egy másik elfogott fegyveres, Abdul Maljak ugyancsak háromhónapos pakisztáni kiképzés után került bevetésre. Amin terrorja elől menekült el. Megijedt és talán joggal: abban a néhány hónapban az emberi élet nagyon olcsó lett Afganisztánban. Abdul Maljaknak Kunar városában kellett volna diverzáns akciókat végrehajtania. Kiképzését pakisztáni és amerikai tisztek irányították.

Abdul Aggul tulajdonképpen még a Daud-rendszer idején költözött át Pakisztánba, hogy ott munkát keresen. Nem talált, és mikor már kiéhezve, lerongyolódva a teljes kétségbeesés szélén állt, valósággal örült, amikor beszervezték egy diverzáns csoportba. Rögtön lett ennivalója, ruhája, még pénze is. A kiképzés után Urgun városba küldték, azzal a feladattal, hogy a lakosság körében izgasson az áprilisi forradalom intézkedései ellen. Minden eshetőségre készen kapott egy amerikai gyártmányú karabélyt is. Az urguni bazárban fogták el.

A történeteknek se szeri, se száma. Mindegyikben ott van — kicsiben — Afganisztán utóbbi néhány esztendejének története, szenvedése. Érdemes talán még egyet idézni, ebben mintha több is látszana. A *Christian Science Monitor* tudósítójának Peshawar környékén keltette fel a figyelmét egy törzsi vezető, *malik*. A bostoni lap tudósítója ezt írta: „A malik korábban földbirtokos volt, több tízezer hektár gyümölcsöskertje volt, meg földjei is, amelyeken búzát termesztett. Törzsének tagjai neki dolgoztak és ezért megkapták a termés ötven százalékát. A forradalom után az új szervek ezt a földet szét akarták osztani a szegényparasztok között, és neki

mindössze hat hektárt akartak meghagyni. De a malik elmenekült és magával vitte a törzsbeli béresek egy részét, akik a hagyományok folytán megőrizték a gazda iránti vak hűségüket. Az elmenekült parasztok közül egy sem tud írni-olvasni.”

Folytassuk a történetet a képzelet útján? A parasztokat úgy-ahogy kiképzik diverzánsakciókra, naponta kétszer adnak nekik enni, ez már maga a boldogság, meghallgatnak egy-két előadást arról, hogy az iszlám hitért fognak küzdeni és átdobják őket a határon — meghalni egy olyan rendszer ellen, amely az afgán történelem során először az ő érdekeiket képviseli.

A „csúcson” persze egészen más a helyzet, ott mindenki tisztában van azzal, hogy miért harcol a száur forradalom ellen, és azt is tudja, mi felelne meg legjobban az elképzeléseinek. A fegyver- és pénzadományozóknak azonban éppen ez a gondjuk: ezek az elképzelések sehogy sem akarják fedni egymást. Ez az oka annak, hogy számos kísérlet történt és történik a civakodók összefogására, egy mindenki számára elfogadható közös platform kidolgozására. De már egységfrontból is több van. Legalább tíz, egymással is viszálykodó tömörülés különböztethető meg, ami nem kis gondot jelent az összhang megteremtésére törekvő pakisztáni és amerikai kiképzőknek. A CIA által Münchenbe összehívott tanácskozáson létrejött „Afganisztán megmentésének iszlám tanácsa” mellett később egy sor más „egységszervezet” megalakításával is próbálkoztak, aminek az eredménye csupán az lett, hogy valamelyest szűkült a vezérségre pályázók széles köre.

A Szabatullah Modzsadeddi vezette „esernyőszervezet”, a „Nemzeti Felszabadító Front” azonban elsősorban a pénzszerzést tartotta fő feladatának, kevésbé a harcot. Modzsadeddi gazdag vallási vezető család sarja, korábban Koppenhágában volt az ottani afgán központ igazgatója. Jelszavai nacionalisták, kommunistaellenesek. „Ha a nép elhatározza, hogy megszabadul egy rot-

hadt kormánytól, akkor győz is" — mondotta egyik embere a *The New York Times* tudósítójának. Ezek a jelmondatok már nem keveset hoztak a házhoz, az amerikai és az egyiptomi gyűjtőkörút egyformán eredményes volt. Modzsadeddi viszont mégsem túlzottan népszerű az ellenforradalmárok körében. Ennek oka megint csak sajátságos: azért nem kedvelik, mert családjának része volt Amanullah uralmának megdöntésében.

Jobb csélyei vannak a „szellemi vezető” tisztségének megszerzésére Zia Nasszerinek, akit már az Egyesült Államokban tett útjáról ismerünk. A 33 éves Nasszeri az „Afgán Iszlám és Nemzeti Forradalmi Tanács” vezetőjének nevezi magát. Egyébként amerikai állampolgár is. Apja a királyi kormány felderítő szolgálatának tisztje volt, és fiát az Egyesült Államokban taníttatta. Nasszeri az egyetem után nem tért haza, felvette az amerikai állampolgárságot, és New Yorkban dolgozott, előbb egy vállalatnál mint gazdasági tanácsadó, utóbb mint rendőrnagy. 1978 áprilisa, pontosabban az iráni fordulat után megérezte élete nagy lehetőségét. Riválisai azonban jelenleg alighanem több fejfájást okoznak neki, mint a kabuli rendszer.

1979 augusztusában alakult meg Peshawarban a másik „nagy szövetség”, a Paiman-i Hihad Iszlami nevű csoport, négy ellenforradalmi szervezet laza szövetségévé. A társulás olyannyira laza volt, hogy hónapokig nem tudtak egyetértésre jutni a vezető személyében sem. Nem könnyítette meg a dolgot, hogy később bejelentette csatlakozási szándékát Gulbeddin Hekmatiar és az általa vezetett Hezbe-i Iszlami nevű párt, amely nagyon közel áll a muzulmán testvérekhez. „A hosszú orrú, becsült arcú, szomorú szemű mérnök olyan, mintha egy későgót fafaragó oltáráról lépett volna le” — írta róla a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. A látszat azonban csal. Hekmatiar egyáltalán nem valami szent figura, régi tapasztalt diverzáns, a pakisztáni titkosszolgálat aktív közreműködésével már 1975-ben törzsi felkelés ki-

robbantásával próbálkozott. Pártja, a Hezbe-i Iszlami ugyancsak különös szervezet, egyszerre iszlám fundamentalista és modern, határozottan monarchiaellenes. Bázisának a városi középrétegeket szeretné megnyerni. Természetesen Hekmatiar is jó kapcsolatokat ápol az Egyesült Államokkal. Ő maga nem járt New Yorkban vagy Washingtonban, de azért titkos találkozón kért segítséget az Egyesült Államok iszlamabadi nagykövetségén. Itt biztosították, nem lesz hiánya sem fegyverekben sem más eszközökben, ha valóban akcióba lép.

Hekmatiar nem kis gyanakvással nézte, hogy a Paiman hajlandó lett volna elfogadni vezetőjének Zahir sahot. A volt uralkodó, aki Rómában él, a hírre rögtön reagált, üzenetben biztosította az ellenforradalmi vezetőket rokonszenvről és az „egység megszilárdítására” szólította fel őket. Egyébként Zahir (elvesztett) pozícióit mostanában ugyancsak veszély fenyegeti. New Yorkban feltűnt egy Hasszán Durrani nevű afgán, aki Amanullah fiának adja ki magát és I. Hasszánként szeretne Kabulban trónra lépni. Őfelsége a méregdrága 5. Avenue-n bérelt lakosztályában sajtóértekezletet is rendezett. Tájékoztatta az amerikai újságírókat arról, hogy az Egyesült Államok külügyminisztériumának javaslatára utazott ide a Bermuda-szigetéről. Hasszánt útjain egy Perry Morgan nevű „csendes amerikai” kíséri, aki „királyi vicekancellárként” mutatkozik be. Morgan szerint „ő királyi fensége hároméves korában vett búcsút a kabuli szülőháztól”, majd a következő 50 évben Nyugat-Európában és Amerikában vándorolt, végül pedig a Bermudákon telepedett le. Itt éldegélt egészen addig, „míg hajszálpontos politikai érzéke nem juttatta a mostani cshatározásra”. Morgan közölte azt is, hogy felvették a kapcsolatot Robert Strauss-szal, az amerikai elnök befolyásos tanácsadójával. (Ezt már a *Washington Post* sem hagyta szó nélkül. Figyelmeztetett: könnyen nagyhatalmi beavatkozásként értékelhetők azok az amerikai erőfeszítések, hogy királyt nevezzenek ki egy füg-

getlen ország élére és „Carter jobban tenné, ha tartózkodna ettől a lépéstől”. A kissé nevetséges ügy azért érzékelteti, hogy Washington a későbbi kudartól való görcsös félelemben óvakodik kihasználatlanul hagyni bármiféle lehetőséget.)

Jelenleg azonban a bőség zavarával kell megküzdeni; pakisztáni területen is túl sokan vannak az „egyedüli elhivatott” vezetők. Szájed Ahmed Gilani, egy másik vezér-önjelölt, a próféta leszármazottjának tekinti magát, családfáját odáig vezeti vissza. „Szent ember” létére azonban az anyagi javakat sem veti meg. Kabul és Dzsallalabad környékén az egyik legnagyobb földbirtokos volt, és vállalkozásai közé tartozott egy autóügynökség is, Peugeot kocsikat árult. Az olasz divatlapba illő, csiszolt modorú hűbérúr 1978 áprilisa után ment Peshawarba, mivel államosították üzleteit és birtokait, s itt hamarosan megalakította a hangzatos nevű „Afganisztán iszlám forradalmának frontját”. A szervezet, nevével ellentétben nem annyira vallási alapokra helyezkedik, mint inkább (Hekmatiarral szöges ellentétben) a monarchia visszaállítását sürgeti, többpártrendszerrel. Egyébként Gilaninak jó személyes oka is van erre a követelésre, felesége Zahir sah unokája, és ezen az alapon alighanem ő maga is a trón felé kacsingat.

1980 januárjában nagy sietséggel összetákoltak egy újabb egységszervezetet. Ez minden eddiginél szélesebbnek bizonyult, a Paiman mellett magában foglalta Gilani és Hekmatiar csoportját is. Az „Iszlám szövetség Afganisztán felszabadításáért” nevű szervezet létrehozásához az ötletet az iszlámabadi iszlám konferencia összehívása adta, a szövetség megalakítását az értekezlet megnyitásának napján jelentették be. Célként jelölték meg az ország „felszabadítását az idegen kommunista rendszer alól” és „egy minden tekintetben iszlám állam megteremtését a szent Korán alapján.” A szövetség szeretne kapcsolatba lépni „a világ más olyan szervezeteivel, amelyek az imperializmus és az idegen uralom el-



Őrhelye a Kabul szálló első emelete



Paghman, a diadalív

Emlékmű a Forradalom terén. Ez a harckocsi vette be elsőként az elnöki palotát 1978. április 27-én





A kabuli Kobalt Intézet magyar közreműködéssel épült

„Új földesúr van, Taraki a neve,
Allah adjon neki boldogságot”





Épült a Szovjetunió segítségével: a főváros mikrorajonja...

...erőmű a Kabul folyón



Sanguinary Amin band ousted

United PDPA ends reign of terror; murderer meets his fate

Text of statement
of Jalali 6, 1358



Eltávolították a véres kezű Amin-bandát.

A Kabul New Times címlapja 1980. január 1-én

Január 13-án nemzeti gyásznapot tartottak az áldozatok emlékére.

Százak gyűltek össze a kabuli Pul-i Khesti mecsetben is





Az öröm pillanataiban.
Ők túléltek
a Füle Csarki börtön poklait





Illusztris vendégek a Khybernél. Huang Hua kínai külügyminiszter ...

... és Zbigniew Brzezinski, az amerikai elnök
nemzetbiztonsági főtanácsadója, aki példát is mutatott





Nur Mohammad Taraki

Hafizullah Amin



Babrak Karmal



len küzdenek” — jelentették be az Iszlám Konferencia Szervezetének főtitkárához, Habib Sattihoz küldött üzenetben. De azért biztos, ami biztos alapon nem vették be a szövetségbe „a világi ellenállási csoportokat” (azaz a szociáldemokratákat). „Azért nem, mert nem osztják az iszlám állam célját” — magyarázták újságírók előtt Rawalpindiben. Elmondták azt is, hogy a szövetség létrehozását hosszú tárgyalások előzték meg, végül főként egyes (konzervatív) arab államok nyomására megegyeztek a legkisebb közös nevezőben. Ismét nem öncélúan. Az „egység” volt a nagyobb támogatás feltétele, azt várták, hogy ez a bűvös szó majd megnyitja a nagy pénztárcákat. Egység — papíron, a részleteket ráérnek utána megbeszélni. A recept bevált. Noha Iszlámabadban akkor bejelentették, hogy hamarosan kidolgozzák a működési szabályzatot és a „felszabadított afgán területeken” főhadiszállást állítanak fel, az irányításra pedig „legfelsőbb tanácsot” hoznak létre, mindez csak vágy, terv maradt; az ellentétek nem tették lehetővé a gyakorlati lépéseket.

A problémák már akkor kezdődtek, amikor Gilani és Hekmatiar egyszerre pályázott a szövetség vezetői tiszt-ségére. Minthogy az erőviszonyok kiegyenlítettek voltak, egyikük sem győzött: Bahranuddin Rabani, a Pakisztán, Szaúd-Arábia és Kuvait pénzügyi támogatását élvező „iszlám szövetség” feje kapta meg a posztot, ahogy mondták, szigorúan „ideiglenes jelleggel”. Azóta is egyfolytában marakodnak, Hekmatiar egyes jelentések szerint már ki is vált az „egységfrontból”. Gilani igyekszik nemzetközileg is megismertetni (és elismertetni) magát. 1980 júliusában például Londonban bukkan fel, hogy — idézzük a *UPI* amerikai hírügynökség jelentését — „megértesse a Nyugattal a gyakorlati és konkrét támogatás szükségességét”.

Ennek a társaságnak a működését és viszályait akár mulatságosnak is lehetne mondani, ha a tevékenysége nem lenne a szó szoros értelmében gyilkosan komoly.

A Hekmatiar, Gilani és a többiek által irányított terroristacsoportok azonban nap mint nap banditatámadásokat intéznek Afganisztán ellen, gyilkosságokkal, szabotázsakciókkal, gyűjtogatásokkal próbálják nehezíteni az országban végbemenő változásokat, a konszolidációt.

A kabuli tájékoztatási minisztérium által rendezett kiállításon, ahol több száz amerikai, kínai, brit és pakisztáni gyártmányú puskát és géppisztolyt, kézigránátot mutattak be, Abdul Madzsid Szárblund tájékoztatási miniszter rövid ízelítőt adott az ellenforradalmárok cselekményeiből. Nangahar tartományban felgyújtottak egy kórházat, Hilمند tartományban traktorokat és vetőgépeket semmisítettek meg, Zabul tartományban pedig szétdőltak egy villamos távvezeték, többfelé hidakat, utakat, öntözőberendezéseket robbantottak fel. Hozzá lehet még tenni: nem kímélték az ország kulturális értékeit sem, a Dzsallalabad közelében fekvő Haddában kirabolták a világhírű múzeumot, amely az I. évezred páratlan művészeti és történelmi emlékeinek gyűjteményével rendelkezett. Felégették a város középkori mecsetjét is.

Mérleg másfél év után

Milyen volt mindezek tükrében a forradalom kezdeti másfél esztendejének mérlege?

A válasz a sok-sok nehézség ellenére is egyértelmű volt. A mérleg egyik serpenyőjében ott láttuk a 30 pontos programot és a megvalósítására tett őszinte erőfeszítéseket, a 6. és a 8. dekrétumot, a sötétség ellen vívott küzdelmet — a másikban pedig a balos hibákat, a viszályt és a külföldről szított ellenforradalmi támadásokat, amelyek még a tévedéseknek is nagyobb dimenziókat adtak. A herati véres akció például nem kis mér-

tékben játszott közre abban, hogy a kormányon belül megerősödtek a „kemény kéz”, a kalandor vonal hívei. Amin például éppen ezt az alkalmat használta fel a miniszterelnöki szék megkaparintására. Az ellenforradalmárok természetesen mindezt igyekeztek kiaknázni a kabuli rendszer lejáratására.

A történelmi események sokszor mutatták, hogy Afganisztánban nagyon nehéz előrelépni, hosszú, szívós munkát igényel mindenfajta haladás. E másfél év alatt azonban káderhiány, belviszály, tévedések ellenére is jelentős eredményeket értek el. Ezek az eredmények jóval nagyobbak lehettek volna, ha az energiákat nem köti le a katonai készültség, a külföldi aknamunka elhárítása. A Kabulba vezető utakon őrt álló harcokosi látványa, a sok katona egyáltalán nem az 1930-as esztendő újdonsága, kezdettől fogva szükség volt a nagy éberségre. 1978 őszén például északi irányba haladva, a városhatárban a „Turistatájékoztató” feliratú kis háznál tucatnyi T—54-es harcokosi állt, körülöttük pedig géppisztollyal 40—50 katona. Az ehvani muszleminek, a muzulmán testvérek éjszakánként ugyanis megpróbálták betörni a fővárosba, hogy zavart keltsenek.

Mégis voltak vívmányok. Igaz, sem az asszonyvásárló pénzt, sem a fátyolt nem tudták egyetlen rendelettel eltörölni Afganisztánban, de ezeket a magas falakat nem is lehet egyszerre ledönteni. A munkát viszont elkezdték, és hiába kísérték túlkapások az alfabetizálási programot, itt sem voltak meddőek az erőfeszítések. Az oktatási célokra fordított hárommillió afgániból másfél év alatt 110 új iskolát építettek, egymillió tankönyvet adtak ki és osztottak szét ingyen. Leszállították egy sor közszükségleti cikk árát, fölemelték a kis fizetésű dolgozók néhány kategóriájának bérét, csökkentették a munkaidőt, ahol lehetett, növelték a munkahelyek számát.

A mezőgazdasági terület is jelentős átalakuláson ment keresztül. A sok nehézség ellenére el lehetett mondani:

Afganisztán lett a közép-keleti térség egyetlen olyan országa, ahol igazi, átfogó földreformot kezdtek el. „Ennek végrehajtása lelassult ugyan — mondotta 1980 elején Fazel Rahim Mohmand mezőgazdasági és földreformügyi miniszter —, de az alapokat lefektettük, tartósan és szilárdan.” Akkor tették ezt, az első másfél esztendőben. A földosztást meghirdették és helyenként meg is valósították, halálos csapást mértek a feudalizmus megkövesedett termelési szerkezetére. Ahol a reformnak híre ment, ott megszűnt az évszázados mozdulatlanság és a parasztok fel is zárkóztak a vezetés mögé. „A földreform, amely a korábbi rendszernek csak az ígéreteiben szerepelt, fontos tényező volt abban, hogy a szegényparasztság, az ország lakosságának jelentős hányada rendszerünk mellé álljon” — mondotta a miniszter. A kisajátítás összesen 40 000 családot, 665 000 hektár földet érintett és mintegy 285 000 szegényparaszt családnak juttattak birtokot. Igaz, mint láttuk, sokan nem fogadták el a felkínált földet, sok szegényparaszt ellen merényleteket kíséreltek meg, míg mások munkáját a feudálisok szabotázsja akadályozta — de ezzel együtt is megtörtént a nagy, a döntő lépés. Ebben az időszakban mintegy 800 mezőgazdasági szövetkezet alakult (most 1250—1300-ra tehető a számuk). Ezzel lezárult a változás első szakasza, a földosztás. Nem ígérkezik könnyebbnek a második szakasz sem, amelynek megvalósítását nemrég tűzték ki; agrárreformot akarnak, attól a felismeréstől vezettetve, hogy a földosztás önmagában nem oldja meg az agrárkérdést.

Az 1979-ben jelentkező élelmiszerhiánynak vagy a szállítás akadozásának nem a termelési kedv hiánya volt az oka — a harci cselekmények, az ellenforradalmi akciók sok körzetben egyszerűen lehetetlenné tették a termelést. Ezért késett a vetőmagok kiosztása is, és több ezer hektár föld maradt parlagon. A következmények sajnos nem maradtak el, ezt érzékeltette néhány számadat. 1979-ben a várt 6,5 millió tonna gabonatermés he-

lyett alig 6 millió tonnát értek el, gyapotból 160 000 tonna helyett 105 000 tonna volt a termés, cukorrépából pedig az előirányzott mennyiség egynegyedét sikerült csak betakarítani.

A nehézségek más területeken is jelentkeztek. Úgy tűnik, hasonló sorsra jut az ötéves terv is, amelynek megvalósítását 1979 tavaszán kezdték meg. Ez a terv az ipari termelésben 1,6—1,7-szeres növekedést irányzott elő és különösen nagy súlyt fektetett a bányászatra, a szén-termelésben például 2,6-szeres növekedést ütemezett be. A mezőgazdaság területén egyébként a tervben 4500 üzem létesítését mondták kívánatosnak egymilliós taglétszámmal, és azt várták, hogy a tervidőszak végére a szövetkezetek adják majd az egész mezőgazdasági termelés 45 százalékát. Elhatározták a műtrágyagyártás nagyarányú felfuttatását, 20 000 hektár új terület öntözését és az öntözőberendezések felújítását 60 000 hektáron.

Békés körülmények között ezek reális célok; de amikor gátakat, hidakat, öntözőberendezéseket robbantanak, földeket, üzemeket dúlnak szét, amikor a hadsereg megnövekedett szükségleteinek fedezése az egyik legfontosabb feladat, akkor lehetetlen az előérésük. 1979 őszén vált például ismeretessé, hogy az 1979—1980. évi fejlesztési kiadásokat 14 százalékkal kellett csökkenteni az előző évihez képest.

Külpolitikai téren ugyancsak érdekesen alakult a helyzet az 1978 áprilisát követő másfél esztendőben. Tisztázódtak a frontvonalak, egyebek között bebizonyosodott, hogy Ziaul Hak kormánya a Kabulban tett ígéretek ellenére sem hagy fel a forradalmi rendszer megdöntésére irányuló kísérletekkel, s az Egyesült Államok és Kína aktívan támogatja ezt a tevékenységet. Ezzel egyidejűleg viszont figyelemre méltó átalakulás ment végbe a másik oldalon: Afganisztán jelentősen elmélyítette barátságát és együttműködését a Szovjetunióval. Leonyid Brezsnyev már az 1978. szeptemberi bakui be-

szédében kijelentette: „Mindent megteszünk a jó szomszédunkhoz fűződő hagyományos barátság további megszilárdításáért.” A kijelentés nem maradt pusztán éhaj, a kapcsolatok bővítésére kölcsönös volt a szándék.

Jelképként is felfogható, hogy az afgán vezetők első külföldi útja a Szovjetunióba vezetett. 1978. december elején — hét hónappal az áprilisi forradalom győzelme után, két és fél hónappal a bakui beszédet követően — Moszkvába látogatott Nur Mohammad Taraki, Hafizullah Amin, Mohammad Zeary és több más afgán vezető. Moszkvai tárgyalópartnereik Brezsnyev, Koszigin, Gromiko és Ponomarev voltak.

A kapcsolatfejlesztés Bakuban is bejelentett szándékának okáról, a kétoldalú viszony háttéréről a magas szintű látogatás alkalmából így beszélt Leonyid Brezsnyev:

„Ez a viszony már hagyományos: a két ország egyenjogú és baráti kapcsolatainak alapját hatvan évvel ezelőtt a nagy Lenin rakta le. Az azóta eltelt idő bebizonyította, hogy ezek a kapcsolatok jól megfelelnek mindkét nép léteérdekeinek. De elkövetkezett 1978 áprilisa — folytatta az SZKP KB főtitkára, a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke. — Az igazi népi forradalom éles fordulatot hozott Afganisztán sok évszázados történelmében. Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között az országaink között fennálló hagyományos jó viszony minőségileg új jellegű lett. Ma nem csupán jószomszédságról van szó, hanem olyan mély, őszinte és tartós barátságról, amelyet az elvtársiasság és a forradalmi szolidaritás szelleme hat át.”

Ez a szellem érvényesült a moszkvai tárgyalásokon, amelyek — amellet, hogy a teljes nézetazonosságot bizonyították számos kérdésben — több fontos egyezmény megkötését eredményezték. A Kremlben ünnepélyes keretek között aláírták a két ország közti barátsági, jószomszédsági és együttműködési szerződést, és azt a megállapodást, amelynek értelmében a gazdasági

együttműködés területén állandó kormányközi bizottságot hoztak létre.

A húsz évre szóló barátsági szerződésben a két ország kijelentette, hogy tovább szilárdítja és szélesíti a megbonthatatlan barátságot és „az egyenjogúság, a nemzeti szuverenitás és a területi épség tiszteletben tartása, a belügyekbe való be nem avatkozás alapján fejleszti a sokoldalú kölcsönös együttműködést”.

Ebben az időben már javában folyt a hadüzenet nélküli háború Afganisztán ellen, tehát közvetlenül a Szovjetunió déli határai mentén. A Moszkvába látogató afgán vezetők hathatós támogatást kértek a támadások visszaveréséhez. Erkölcsei jelentősége is volt ezért a szerződés 4. cikkelyének, amely kimondta: „A magas szerződő felek a hagyományos barátság és jószomszédság, valamint az ENSZ Alapokmánya szellemében, a kölcsönös biztonság, a függetlenség és a területi sérthetetlenség szavatolása céljából konzultációkat folytatnak és kölcsönös egyetértésben megfelelő lépéseket foganatosítanak. A magas szerződő felek védelmi képességének szilárdítása érdekében továbbfejlesztik az együttműködést katonai síkon.”

Ezzel kapcsolatban mind Brezsnyev, mind pedig Taraki hangsúlyozta moszkvai pohárköszöntőjében, hogy a két ország barátságának és együttműködésének fejlesztése mindkét nép érdeke és ez a kapcsolat nem irányul egyetlen más ország ellen sem.

A moszkvai látogatás az afganisztáni vezetők számára nagy sikert jelentett, a Szovjetunió segítsége, benne a fegyverszállítás, biztosította a forradalom megvédéséhez szükséges eszközöket. Ez a fajta segítség azonban egy idő után kevésnek bizonyult. Afganisztánban az események új fejezete kezdődött el 1979 őszén.

Szeptember 14-én lövések verték fel az egykori elnöki palota, vagy ahogyan az áprilisi forradalom után hívták, a nép háza csendjét. Azon nyomban megindult a találgatások sora, de biztosat senki nem tudott. Két nappal később, szeptember 16-án azután a kabuli rádió bejelentette: Nur Mohammad Taraki megrendült egészségi állapota miatt visszavonul, és a forradalmi tanács elnöki tisztségét Hafizullah Amin veszi át.

A találgatások mégsem szüntek meg, sőt csak szaporodtak. Taraki beteg lett volna? Hiszen csak néhány nappal ezelőtt tért vissza Havannából, az el nem kötelezett országok csúcsértekezletéről, ahol szemlátomást a legjobb egészségnek örvendett. Hazafelé még Moszkvában is megállt. A szeptember 11-i szovjet lapok közölték a fényképet: Leonyid Brezsnyev dolgozószobájában Taraki elnök ott ül szemben az SZKP KB főtitkárával, Gromiko külügyminiszterrel és A. M. Alekszandrovval, Brezsnyev tanácsadójával. Mint a lapokban olvasható rövid közlemény hírül adta, áttekintették a szovjet—afgán kapcsolatok kérdéseit és a kölcsönös érdeklődésre számotartó nemzetközi problémákat. „Szovjet részről — állt a kommunikében — szolidaritást nyilvánítottak az afgán nép iránt, amely az új társadalom építésének útjára lépett és határozott harcot vív az imperializmus és a reakció mesterkedéseivel szemben. Leonyid Brezsnyev biztosította Nur Mohammad Tarakit, hogy a baráti afgán nép igazságos harcában a jövőben is számíthat a Szovjetunió minden irányú és önzetlen segítségére.” Taraki a fényképen szélesen mosolyog, arca telt, szeme csillog, betegségnek nyoma sem látszik rajta.

De Kabulban már sötét felhők tornyosultak. Az elnök távollétét felhasználva Amin megindította akcióját a teljes hatalomért. Tulajdonképpen már ekkor is nagy erők összpontosultak a kezében: 1979 márciusától mi-

niszterelnök és néhány hónappal később, júliusban a megtartott külügyi tárca mellé megszerezte a védelmit. Természetesen Taraki feltétlen bizalmának köszönhetően. „Mi ketten olyanok vagyunk — dicsekedett egy ízben az elnök —, mint a köröm és az ujj. Közeliek és elválaszthatatlanok.”

Amin többet akart. Miután leszámolt a parcsamista vezetőkkel, néhány Tarakihoz közel álló politikust vett célba.

Hogyan történt a hatalomátvétel, mi volt a közvetlen előzmény? Százszázalékos biztonsággal, valamennyi körülmény pontos felidőzésével ez még ma sem látható. Nem mintha nem lennének tanúk, olyanok, akiknek az eseményekben szerepük volt, néhány részlet azonban eltér a különböző változatokban. Egyes kabuli információk szerint Aminnak sikerült híveket is szereznie tervéhez — bármilyen különösen hangzik, éppen Taraki személyi kultuszának bírálataival. Egyébként később, a puccs után, egy interjúban meg is kapta a kérdést: „De abban az időben ön miniszterelnök és külügyminiszter volt. Lehetséges, hogy nem volt része mindebben? Nem érzi magát legalábbis részben felelősnek?” „A határozott és széles körű ellenállásnak akkor még nem jött el az ideje — válaszolta Amin. — Ezek a dolgok azért mehettek végbe, mert egy ember foglalta el a kollektív vezetés helyét és önmagába sűrítette a párt központi bizottságának és politikai bizottságának a hatalmát. Ez a rendszer váltotta ki a személyi kultuszt, ezért úgy gondolom, hogy nem jogos másokat vádolni.”

Amin a megnyerési kampány keretében egyáltalán nem fukarkodott az ígéretekkel, kollektív vezetést helyezett kilátásba, megígérte a reformok kiszélesítését, a megtévesztett emberek meggyőzését és még egy sor más dolgot. Hogy Tarakival mi legyen, ha elutasítaná a követeléseket? Kész volt erre is a válasza: „gyógykezelésre” feleségével együtt külföldre küldik.

Taraki tehát hazatért és megkapta Amin ultimátu-

mát: négy közeli hívét távolítsa el a kormányból. Az elnök szeme ekkor villámgyorsan kinyílt. Megérezte a készülő hatalomátvételt, sőt egyesek szerint még konkrét információk birtokába is jutott erről. Állítólag rögtön gyors megelőző lépésekre szánta el magát, elhatározta az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt újraegyesítését, a kollektív vezetés megvalósítását, a visszatérést a demokratikus nemzeti programhoz — de ekkor már késő volt.

Mi történt a nép házában? Mint mondtuk, teljes biztonsággal még most sem lehet rekonstruálni az eseményeket. A legvalószínűbb és legelfogadhatóbb változat szerint Taraki heves szemrehányásokat tett Aminnak, közölte azt is, hogy tudomása van az összeesküvési tervről és a végén utasítást adott a miniszterelnök letartóztatására. Amin emberei (maga Amin is?) ekkor fegyvert ragadtak, lövöldözés tört ki, melynek során meghalt a Dubs-ügyből már ismert Tarun őrnagy és három másik ember. Taraki nem sebesült meg, Amin őrizetbe vétette.

Ki lőtte le Tarunt? Amin későbbi szavai szerint az őrnagy a testével védte őt és „ha nem ő halt volna meg, én lettem volna a helyében”. Ezt a kijelentését azonban, csakúgy, mint Aminnak az ügy valamennyi egyéb részére vonatkozó állítását, fenntartással kell fogadni. Viszont az is kimutatható tény, hogy Amin mindenhol, így Taraki közvetlen környezetében is, igyekezett elhelyezni saját, hű embereit.

Amin egyébként kidolgozta az események részletes, saját verzióját. Egy hónappal a hatalomátvétel után vezető kádereknek küldött feljegyzésében azt állította, hogy „Taraki és bandája, Asszadullah Szárvari (jelenleg a forradalmi tanács elnökhelyettese, a párt politikai bizottságának tagja), Szájed Mohammad Gulabzoi (jelenleg belügyminiszter), Mohammad Aszlam Vatanzsar és Sherdzsan Mazdurjar, a kabuli négyek bandája összeesküvést szőtt azért, hogy eltegyék láb alól.” A tervet állítólag Taraki távollétében akarták végrehajtani, de

„megbízható emberek” titokban felvilágosították Amint. Taraki visszaérkezett Kabulba Havannából, illetve Moszkvából és „döbbenet látni”, hogy helyette még az élők sorában van. „Taraki rendkívül meg van lepve, majdnem elveszíti önuralmát...” Amin ekkor biztosítékokat kért Tarakitól, hogy „eltávolítja bandájának embereit a kormányból”, ezt azonban Taraki visszautasította. Tárgyalások kezdődtek és a dokumentum szerint már csak fegyveres testőrök kíséretében voltak hajlandók megjelenni egymás előtt. Ezután következett a szeptember 14-i végfejemény.

A történet tulajdonképpen tetszetősen hangzik, de nem igaz. Mindencetre nagyon érdekes. Két szempontból is. Az egyik az, hogy valójában mindegyik szereplő a színen van benne, „csak” a szereposztásokat cserélték fel. Egyáltalán nem a négy érintett politikus szőtt összeesküvést, hanem ellenkezőleg: Amin kereste a leszámolást velük. A nyíl hegye egyértelműen Taraki felé mutatott... A másik érdekesség az, hogy a feljegyzés már sajátos magyarázatot igyekezett találni a Taraki közvetlen környezetében volt khalkisták üldözésére, ürügyet akart teremteni ehhez.

De maradjunk még az események sorrendjénél.

Másfél nap múlva, szeptember 16-án összeült a forradalmi tanács, és a négyórás, meglehetősen viharos megbeszélés után közzétették a hírt Taraki lemondásáról, Amin kinevezéséről. A rádió bejelentette azt is, hogy „Amin javaslatára Taraki (!) felmentette” a kormányban viselt tisztsége alól Mohammad Aszlam Vatandzsar ezredes belügyminisztert, az áprilisi forradalom egyik katonai vezetőjét [a védelmi tárca korábbi birtokosát] és Sherdzsan Mazdurjar ezredes határügyi minisztert. Magyarázattal a rádióközlemény nem szolgált, de mint sejteni lehetett, ez a két politikus szembeszegült Taraki menesztésével és még inkább Amin kinevezésével. Mindketten elhagyták Kabult és olyan katonai alakulatoknál kerestek menedéket, amelyek lojálisak marad-

tak Tarakihoz. Néhány hónap múlva, a december végi eseményekben azután mindketten aktív szerepet játszottak. Vatanzsar jelenleg vezérőrnagy, tagja a forradalmi tanács elnökségének, közlekedési miniszter. Mazdurjar ugyancsak tábornoki rangot kapott, tagja a forradalmi tanácsnak, szállításügyi miniszter.

A rádió közleményét követő 48 órában Kabulban eltűnt Taraki valamennyi képe, a sajtó többé említést sem tett a „nagy vezérről”, sorsáról ellentmondó hírek kerültek forgalomba, csak sejtették, hogy a fővárosban van, de hogy sebesült-e vagy sem, nem tudta senki. A nagy figyelem ekkor már érthetően Amin lépéseit, szándékait kísérte.

Amin azt a látszatot keltette, mintha a forradalom eredeti célkitűzéseinek megvalósítását akarná. Mintha tartotta volna kezdeti sok-sok ígérését. Szeptember 24-én rendkívüli ülést tartott az afgán kormány. Az ülésről kiadott nyilatkozat amnesztiát hirdetett, hangsúlyozta, hogy az országban biztosítják a dolgozók jogait, valamint a demokratikus szabadságjogok sérthetetlenségét, a törvényesség és az igazságosság betartását. A kormányülés után tartott sajtóértekezletén Amin még azt is közölte, hogy a vezető testületek ezután kollektívan gyakorolják a hatalmat. A továbbiakban — ígérte — senkit sem fognak letartóztatni indokolt és megerősített terhelő dokumentumok nélkül, senkit nem zárnak börtönbe bírósági ítélet nélkül. Végül közölte, hogy széles körű intézkedéseket hoznak a társadalmi és gazdasági reformok mélyítésére. Tarakiról csak futolag emlékezett meg, azt mondotta, hogy a volt elnök beteg, orvosok kezelik. Csak hát ez hazugság volt. Lehet, hogy ebben az időben még nem tervezte Taraki fizikai megsemmisítését, bár számos jel inkább ellentmond ennek. Miért nem hagyta például, hogy külföldre küldjék? És ugyancsak számos jel kezdte mutatni, hogy az ígéreték nem őszinték.

Amin úgy érezhette, eljött az ő nagy pillanata, a telj-

hatalom megszerzése, és szándékát tűzzel-vassal igyekezett keresztülvinni. Szabályos hajtóvadászatot kezdett a még kormányzati pozíciókat betöltő volt parcsamisták ellen, de nem kímélte a Taraki-kormányhoz közel állt khalkistákat sem. Az AKSA-ból KAM-ra átkeresztelt titkosszolgálat tagjaihoz intézett beszédében kijelentette ugyan, hogy „a szolgálat bizonyos hibákat és tévedéseket követett el, voltak hiányosságok munkájában”, ám rögtön hozzátette, hogy ezután sem kíván semmi korlátozást, hiszen „tudni kell a társadalom minden megmozdulásáról”. A KAM természetesen értett a beszédből.

Végül megérett Hafizullah Amin nagy elhatározása: október 8-án utasította Dzsandad őrnagyot, a testőrség parancsnokát, ölje meg Tarakit. A hidegvérű gyilkosság körülményeit 1980. január végén hozták nyilvánosságra Kabulban. A rengeteg és terjedelmes dokumentumból talán Ikbal főhadnagy ügyészégi vallomása foglalja össze a legérthetőbben a történeteket. Igaz, csakúgy mint a többi elkövető, Ikbal is igyekezett megszépíteni saját nyomorúságos szerepét... Idézzük hát fel a legérdekesebb és legjellemzőbb részeket.

— Legyen szíves, mutassa be magát a kihallgatás vezetőinek.

— Nevem Mohammad Ikbal, Abdul Kajum fia vagyok, a khairkhanai körzetben élek. Főhadnagy vagyok, a nép házát ellenőrző járőrcsoport vezetője.

— Ön ellen az a vád, hogy meggyilkolta a néhai Tarakit. Kérem, beszéljen az eset részleteiről.

— 1979. október 8-án este a parancsnokom elengedett és hazafelé készültem. Már átöltöztem civil ruhába és vártam, hogy jöjjön az autó, amely a nép házából majd a buszmegállóhoz visz. Ekkor csöngött a telefon. Felvettem a kagylót. A testőrség parancsnoka, Dzsandad volt és arra kért, menjek a hivatalába. Amikor beléptem hozzá, elnézést kértem a polgári öltözékemért. Nem szá-

mít — mondta. Alighogy leültem, belépett Vodud, akit Dzsandad ugyancsak odahívott. Rozi már ott volt korábban.

— Ki volt Vodud és ki volt Rozi?

— Rozi a testőrség politikai tisztje volt, főhadnagyi rangban, Vodud pedig a testőrség összekötő tisztje volt, hadnagyi rangban.

[. . .] A parancsnok közölte velünk, hogy az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottsága és a forradalmi tanács határozata szerint Tarakit meg kell semmisíteni. Utasított bennünket, hogy ezt hajtsuk végre. Én akkor azt mondtam, hogy fehérén-feketén látni szeretném az említett két testület határozatát. A parancsnok erre rám ripakodott, hogy tökfilkó vagyok. Tarakit — mondta — a központi bizottság döntése alapján kizárták az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottságából, a forradalmi tanácsból és így ő most közönséges fickó. A határozatot, hogy meg kell szabadulni tőle, már korábban meghozták és ez nem titok. Javasoltuk, hogy ezt jelentsék be a rádióban is, különben bűncselekményt követnénk el. A parancsnok azt felelte, hogy ezt megteszik majd, csak más módon. Éppen ezért a titkot meg kell tartani.

[. . .] Dzsandad Rozit elküldte a vezérkari főnökhöz, nekem pedig adott 500 afgánit, menjek és vegyek valami lepedőféle fehér anyagot. Amikor visszatértem, ezt az íróasztalfiókjába tette. Rozi is visszajött és elmondta, hogy a vezérkari főnök szerint a fickót a fivére mellé kellene temetni.

[. . .] Este fél kilenckor Dzsandad újra hívott. Közölte, hogy mivel Vodud szolgálatban van, nekem és Rozinak kell végrehajtani a parancsot. Egy Land Roverbe ültünk és a Khan hídon át az őrség laktanyájába mentünk. Rozi beszélt az egyik tiszttel és nemsokára négy, ásóval és lapáttal felszerelt katona jött hozzánk. Kimentünk a temetőbe, megkerestük, hol nyugszik Taraki fivére. Rozi

megjelölte a helyet és megparancsolta a katonáknak, ásanak mellette egy gödröt. Egy órát voltunk ott.

[...] A nép házában Dzsandad egyedül volt a szobájában. Rozi közölte vele, hogy a sír kész és minden rendben van. Dzsandad utasított, hogy menjünk a Koti Baghba [ezen a rezidencián tartották fogva Tarakit], és azt mondta, Vodud már ott van.

[...] A Koti Bagh bejáratánál Vodud várt. Rozi megkérdezte: „ő” hol van? Mire Vodud közölte, hogy fenn a szobájában. Felmentünk és kopogtunk. Taraki ott állt, már kabátban. Rozi közölte vele, hogy máshová visszük. Taraki megkért, hogy vigyük a bőröndjeit, de Rozi azt mondta, csak menjen, a bőröndökre majd később lesz gondja. Akkor Taraki megfordult, felvett egy kis táskát. Azt mondta, 45 000 afgáni és néhány ékszer van benne, ha a felesége még él, juttassuk el neki. Rozi rászólt, tegye le a táskát s jöjjön. Vodud elhozott egy takarót.

[...] Egy földszinti szobába mentünk. Ekkor még nem tudtam, miféle parancsot kapott Rozi Dzsandadtól és a vezérkari főnöktől Taraki eltüntetésére.

[...] Taraki odaadta az óráját Rozinak azzal, hogy továbbítsa Aminnak. Azután az ingzsebéből elővette a párttagkönyvét és azt is átnyújtotta. Rozi ekkor kezdte osztani a parancsokat. Elővett egy lepedőt és megparancsolta, kössük le vele Taraki kezét. Taraki egy kis vizet kért, de amikor behoztam a poharat, Rozi elvette. Másnap azután megkérdeztem, miért tette ezt. Azt felelte, nem akarta, hogy Tarakinak a későbbiekben külön problémája legyen a vizivás miatt.

[...] Ezután Rozi behozott egy ágyat, letakarta a pokróccal és megkérte Tarakit, feküdjön le rá. Ekkor remegni kezdtem. Rozi betapasztotta Taraki száját, de az a lábaival rugdosni kezdett. Rozi Vodudra kiabált, hogy szorítsa le. Vodud ezt megtette, de a rugdosás mégsem szűnt meg, úgyhogy Rozi nekem is szólt, hogy fogjam Tarakit a térdénél. Ezután párnát szorított erősen az arcára. Amikor elengedte, Taraki halott volt.

[...] Rozi és Vodud a pokrócba csavarta a testet. Az autóhoz vitték, engem pedig elküldtek a parancsnokhoz a lepedőért, amit vettem.

[...] A temetőben Rozi levette Taraki ruháit. Én a lepedőbe csavartam a testét, tisztességteljesen, ahogy kell, belehelyeztük a sírba, majd befedtük a gödröt egy acéllemezzel, ahogy illik. Földet hánytunk rá, majd a fejrészhez egy nagy követ görgöttem.

[...] Rozi közölte a parancsnokkal, hogy a küldetést teljesítettük. Dzsandad ekkor felhívta Ali sah rendőrfőnököt és kérte, figyeltesse a sírt, nehogy valaki elvigye a holttestet. Mi ekkor sírásban törtünk ki, de Dzsandad ránk üvöltött, hogy hagyjuk abba, nem szabad puhányoknak lennünk, a párt, a forradalmi tanács akaratát teljesítettük, kötelesek voltunk megtenni mindezt. Azután azt mondta, menjünk vacsorázni.

— Hány óra lehetett, amikor visszatértetek a temetőből?

— Körülbelül hajnali fél három...

Eddig a vallomás. Valóban az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezetősége hozott határozatot Taraki megölésére? Szó sincs róla! Kizárólag Hafizullah Amin ötlete volt, övé a teljes felelősség, és ez volt az a cselekmény, amely azok szemét is felnyitotta, akik hittek változásában. Az igazság azonban csak súgva terjedt, a hivatalos közlés szerint az elnök kórházban hunyt el.

„Taraki a lövöldözés során halt meg?” — kérdezte a *Corriere della Sera* tudósítója Amint a lap 1979. december 13-i számában közölt interjúbán. „Nem — volt a válasz —, Taraki betegségben halt meg... Őszintén válaszoltam, a tényeknek megfelelően. Őszintén beszélek, teljesen őszintén.” És még ezt is mondta Amin ebben a legutolsó interjúbán: „A mi népünk becsületes, a mi népünk ártatlan, a legbecsültebb és a legártatlanabb nép a világon. És büszkék vagyunk, hogy sohasem csaptuk be, sohasem hazudtunk neki.” És ezt is mondta:

„Sok változásra került sor. Először is a biztonság, a törvényesség, és az igazságosság jelszava nem üres szólam, hanem a gyakorlatban alkalmazott valóságos tény. Senkit sem zaklatnak megfelelő bizonyítékok nélkül. Az embereknek sokkal szélesebb tömege támogatja a rendszert és a kormányt.”

Hazugságok tömege!

Még ma is nehéz megmondani, hányan estek az Amin-féle önkény áldozatául. Nur Ahmad Nur, az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottságának tagja az eddig elvégzett vizsgálatok alapján úgy vélekedett, hogy Amin utasítására összesen mintegy 2000 párttagot tartóztattak le és közülük körülbelül 500-at agyonlőttek. Napirenden voltak a kínzások is.

Megyünk kifelé Kabulból a Dzsallalabadba vezető úton. Végighaladunk a Kabul folyó mellett, átellenben egymáshoz tapasztott földszintes kunyhók sora. A nagy benzinkutat elhagyva laktanyák, gyárak között megyünk, azután elmaradnak a nagy épületek, és csak ritkán, itt-ott látható egy magas kerítéssel övezett vályogház. Mintegy harmincperces autózás után tűnnek fel a Pule Csarki börtön barnás falai. Lekanyarodunk az útról, katonák tartóztatnak fel, rövid ellenőrzés és már oda is érünk.

Nézzük a nyomasztó bástyákat, a rácsokat. Most minden csendes már errefelé; a múlt szörnyűségeit a túlélők, az ártatlanul meghurcoltak beszámolóí őrzik. Mohammad Iszmail kadétot például a tiszti iskolából vitték el és a négyes számú blokkban tartották fogva. Fülein, kezein, orrán kis hörzsokásfélék láthatók, az elektromos árammal való vallatás nyomai. Társa, Mohammad Ghausz így beszélt: „Minden éjjel megvertek bennünket, volt úgy, hogy többször. Egyszer áramot vezettek az orrnyílásomba és ettől akkora vérzést kaptam, hogy a végén elveszítettem az eszméletemet... A cellák hidegek voltak, mint a jég, a miénkre azt írták,

hogy »büntetőzárka 30 embernek«, de gyakran voltunk 180-an is. Éjjél körül gyakran megszólaltak a géppisztolyok az udvaron, azután reggel végigjárt a hír, hogy ennyi meg ennyi embert végeztek ki. Én is minden pillanatban vártam a halált.”

A rádió és tévé egyik nemrég kinevezett vezetőjével, Madzsid Zadéval (a Parcsam egyik alapítója volt) a rádió épületében beszélgettünk. Az apró termetű ember ujjai idegesen mozognak, arca rángatózik az emlékezés közben. „Október 25-én éjjel jöttek értem, megbilincseltek és behoztak a börtönbe. Fadorongokkal vertek, rugdostak. Ez volt a bevezető. Azután elektromos áramot vezettek a testembe.” Mit akartak megtudni? Azt, hogy kik a föld alatti vezetés tagjai.

Aminről korábban már beszéltünk; sok mindent el lehetett mondani róla, de buta nem volt. Lehetett gátlátalan, despota, kegyetlen, történelmileg ostoba, de fantomok ellen nem harcolt volna. Földalatti pártvezetés ebben az időben ugyanis valóban létezett, dr. Mohammad Kaszem, a rádiónak egy másik vezetője például tagja is volt. Mint elmondotta, a hajdani parcsamisták barátaik letartóztatása és üldözése, vagyis 1978 ősze után kezdték meg a földalatti szervezkedést, és amikor Amin magához ragadta a teljhatalmat, soraik ugrásszerűen felduzzadtak. „Amin — mondotta dr. Kaszem — minden becsületes emberrel le akart számolni, és ez egyre több párttag előtt lett nyilvánvaló.”

Amin rövid néhány hónap alatt igazi csődtömeget teremtetett. Az üldözéssel, a hatalommal való visszaéléssel befeketítette és aláásta az áprilisi forradalom eszményképeit. Az országban dühöngött a terror, kegyetlenül leszámoltak mindenkivel, akit ellenségnek kiáltottak ki, csak éppen az igazi ellenséget nem érte bántódás, erre nem futotta az energiából. A megtorló intézkedésekkel párhuzamosan megerősödtek az ellenforradalmi akciók: a pakisztáni bázisokon levő gyülekező tömeg vezetői valósággal vérszemet kaptak. Tényleg úgy tűnt, elérke-

zett a nagy alkalom, hiszen a tisztí állomány elleni tömeges törvénytelen megtorlások jelentős mértékben csökkentették az afgán hadsereg harcképességét. A kormány ellenőrzési területe rohamosan zsugorodott, a végén már csak a nagyvárosokat tudták kézben tartani, a diverziós cselekmények mindennapossá váltak. Az *International Herald Tribune* 1979. október 6—7-i számának kabuli riportjában idézett „nyugati diplomata” ezt mondotta: „A felkelők néhány hete még válogattak, hogy melyik járműre lőjenek. Most mindenre lőnek, amit csak megpillantanak. Asszonyokat és gyerekeket is megölnek, anélkül, hogy megkérdeznék őket, támogatják-e a felkelőket vagy sem. Az emberek most egyszerűen félnek közlekedni.” Ellenforradalmi bandák készítették elő a terepet a hatalomátvételhez, a feudális földbirtokosok visszatéréséhez, az új imperialista hídffőállás megteremtéséhez.

A fordulat megelőzése érdekében ekkor ismételten kérték a Szovjetunió katonai segítségét.

Szovjet csapatok érkeznek

Miért és mikor tett eleget a Szovjetunió a katonai segítségnyújtást sürgető afgán felhívásnak és mi volt Hafizullah Amin célja a kéréssel?

Bár a szovjet lépés megtétele óta sok hónap telt el, ennyi idő távlatából is érdemes újból foglalkozni ezekkel a témákkal, hiszen a legtöbb amerikai, nyugat-európai és kínai torzítás, félreértés és félremagyarázás éppen erre vonatkozik.

Először is: a „miért”.

Az egymást követő kabuli kormányok nem kevesebbszer, mint tizennégyszer kérték a Szovjetunió közvetlen katonai segítségét, hogy elháríthassák a külföldről indí-

tott imperialista akciókat, hogy megvédjék a forradalmi vívmányokat. Az első ilyen kérést Taraki intézte Moszkvához, közvetlenül az ellenforradalmárok által jeladásnak tekintett 1979. márciusi herati véres akció után. A következő kilenc hónap során még tizenhárom alkalommal álltak elő Kabulban ezzel a kívánsággal. Ez egyébként az amerikai politikai vezetés előtt is jól ismert, mivel az ilyen jellegű kérések, beszélgetések rádiótelefon útján történtek, és ezt a kapcsolatteremtési formát gondosan figyelik. Az is köztudott volt, hogy a segítségnyújtáshoz megvoltak a nemzetközi jogi alapok. Az 1978 decemberében aláírt barátsági, jószomszédsági és együttműködési szerződés 4. cikkelye, valamint az ENSZ Alapokmányának az államok egyéni és kollektív önvédelméről szóló 51. cikkelye értelmében akár korábban is mód lett volna rá.

„És önök miért nem nyújtottak már akkor segítséget?” — kérdezték a hamburgi *Stern* szerkesztői Vagyim Zaglagyint egy interjúban. Az SZKP KB osztályvezető-helyettese így felelt: „Csapatok bevonulása egy másik állam területére mindig nehéz ügy, még akkor is, ha törvényes kormány kérésére történik. Ilyenkor minden körülményt, minden összefüggést gondosan mérlegelni kell.”

A Szovjetunió, ameddig csak lehetett, igyekezett elkerülni ezt a végső lépést, ugyanakkor nyilvánosan kijelentette, hogy nem hagyja cserben Afganisztánt, támogatást nyújtott az áprilisi forradalom vívmányainak megvédéséhez, és nemzetközi diplomáciai téren próbálta elérni az imperialista felforgató tevékenység mérséklését.

Egy bizonyos ponton túl több irányú megfontolás is vezette: az ellenforradalmi akciók megélénkülésével, pontosabban az ilyen akciók nemzetközi katonapolitikai céljaiból adódóan nem csupán az afganisztáni forradalmi rendszer léte, hanem közvetlen szovjet biztonsági érdekek is kockán forogtak. Az Afganisztán elleni háború a

Szovjetunió számára is fenyegetést jelentett. Hiszen ha Carter azt állítja, hogy ebben az Egyesült Államoktól több ezer kilométerre levő térségben országának létfontosságú érdekei vannak, mit szóljon a Szovjetunió, amelynek Afganisztán a déli határai mentén fekszik, több mint 2000 kilométer közös határvonallal? Ráadásul egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy Afganisztánnak az Egyesült Államok törekvései eredményeképpen az új imperialista hídfőállás szerepét szánják.

Érdemes egy részt idézni a *Stern*-riporterek, valamint Zaglagyin és Valentyin Falin (az SZKP KB egy másik osztályvezető-helyettese) párbeszédéből.

Stern: Nem figyelmeztették önök az amerikaiakat, hogy a Szovjetunió biztonságában fenyegetve érzi magát, mivel az Egyesült Államok támogatja a lázadókat?

Zaglagyin: Az amerikaiaknak sokszor felhívták a figyelmét arra, hogy mi nem tűrhetjük el ezt a tevékenységet.

Stern: Brezsnyev beszélt erről Carterrel?

Falin: Diplomáciai kapcsolatfelvétel történt többször erről a témáról.

Stern: És hogyan reagáltak az amerikaiak?

Falin: Ezt megérthetik az eseményekből.

Részletesen szólt erről a kérdésről, az Afganisztánnak nyújtott katonai segítség okáról Leonid Brezsnyev is abban a nyilatkozatban, amelyet a *Pravda* tudósítójának adott. Elmondotta: „A külső agresszióval szembeszállva az afgán vezetés több ízben fordult segítségért a Szovjetunióhoz... A folyamatos fegyveres beavatkozás, a reakciós külső erők messzire menő összeesküvése azt a reális fenyegetést támasztotta Afganisztánnal szemben, hogy elveszíti függetlenségét; imperialista katonai felvonulási területté változtatják országunk déli határát. Más szavakkal: elérkezett az a pillanat, amikor már hallgatnunk kellett a baráti Afganisztán kormányának

kérésére. Ha másként tettünk volna, lehelővé tettük volna az agresszív erőknél, hogy megismételjék mindazt, amit például Chilében tettek, és közömbösen néztük volna, hogyan jön létre déli határunkon a szovjet állam biztonsága ellen irányuló veszélyes fenyegetés tűzfészke.”

Ennyit a segítségnyújtás okáról. Egy másik kérdés: mikor érkeztek a szovjet csapatok?

A szovjet televízió kommentátora, Farid Szejfel-Muljukov, aki maga is számos alkalommal járt Afganisztánban, „december második felét” említette műsorában. Ekkor — mondotta — „egy kisebb szovjet katonai kontingenst irányítottak Afganisztánba. Az alakulat funkcióját és elhelyezését az afgán hadsereg parancsnokságával egyeztették.” Babrak Karmal a *Béke és Szocializmus*nak adott interjújában ugyancsak ezt húzta alá: „A szovjet kormány — látva az Amin repressziói eredményeként meggyengült hadsereg helyzetét — végül is teljesítette az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság kérését. Országunkba már akkor kezdtek érkezni a korlátozott szovjet csapatkontingensek, mielőtt a forradalmi tanács, a párt és a hadsereg egészséges erői 1979. december 27-én megdöntötték Amin bűnös klikkjét.” A *Patriot*nak, az indiai kommunisták lapjának adott nyilatkozatában Karmal meghatározott időpontot említett: közölte, tíz nappal a december 27-i események előtt érkeztek meg az első szovjet egységek.

Ezt azért szükséges így, több oldalról is hangsúlyozni, mert ez az egyik kérdés, amelynek kapcsán az Egyesült Államokban oly sok alaptalan vád és rágalom hangzott el. Carter például az ABC tévéállomásnak nyilatkozva, párját ritkító módon — tegyük hozzá: ellentmondó információk alapján — ország-világ előtt hazugsággal vádolta Leonid Brezsnyevet. Azt mondotta ugyanis, hogy a felelet, amelyet Brezsnyev adott a forró dróton továbbított amerikai tiltakozásra, „teljességgel elégtelen és teljességgel félrevezető volt”. „Ő [Brezsnyev] véleménye-

nyem szerint nem kielégítő módon válaszolt — mondotta Carter. — Azt állította, hogy az ottani kormány hívta be őket, hogy védelmezzék Afganisztánt egy harmadik ország részéről fenyegető veszéllyel szemben. Ez szemmel láthatólag nem így van.” Persze, hogy így volt. Frank Reynolds, az interjúkészítő azonban megérezhette, itt az ő pillanata. Félretéve a kötelező udvariasságot, így kérdezett: „Tehát Brezsnyev hazudott?” Mire gondolkodás nélkül, rögtön a válasz: „Nem mondott valót.”

Milyen könnyű is így gyorsan kimondani valamit, milyen könnyű a nehezen kiépített kapcsolatokat rombolni! Hiszen a Központi Hírszerző Hivatal, a CIA pontosan tudta, hogy már korábban, a december 27-i hatalomátvételt megelőző időben szovjet csapatkontingenseket vontak össze a szovjet—afgán határon, és azt is jelentette, hogy megkezdődött az egységek átszállítása Afganisztánba. Nemcsak a CIA tudott erről. Egy sor más nyugati lap is átvette a *Los Angeles Times* 1979. december 17-i jelentését arról, hogy — ez volt a tudósítás címe — „szovjet csapatok láthatók az afgán fronton”. A Los Angeles-i újság nyugat-európai hírszerző forrásokra hivatkozva még azt is írta, hogy a szovjet csapatok létszáma nagyobb lehet az amerikai becslésnél. Szó sem volt sem ebben a jelentésben, sem a későbbiekben arról, hogy a szovjet csapatok ellenállásba ütköztek volna, vagy, hogy Amin tiltakozik. Segítségkérés teljesítéséről volt szó, és ezt az afgán katonatisztek pontosan tudták is, előre közölték velük.

És itt érdemes megállni egy újabb kérdésnél. Mi volt Amin szerepe a szovjet csapatok behívásában, mi volt a célja?

Hafizullah Amin pontosan látta, hogy hatalma a 24. órába érkezett. A belső tisztogatások miatt helyzete megrendült, a bázis leszűkült, a pártban megfagyott a légkör, az egészséges erők elfordultak tőle, az ellenfor-

radalmi támadások egyre hevesebbek, és szélesebbek lettek.

A szovjet katonai segítségkérés gondolata — mint Karmal is közölte később — tulajdonképpen nem tőle származott. „A hazafias erők a forradalmi tanácsban és a párt központi bizottságában követelték Amintól, hogy kérjen katonai segítséget a Szovjetuniótól.” Amin viszont nem zárkózott el e kérés teljesítésétől. „Ha akkor megtagadja ezt, leleplezi magát — mondta Karmal. — Ezt nem engedhette meg magának.” Amin tehát mérlegelt. Így, ebben a kétségbeejtő helyzetben a lázadók aligha tárgyalnak vele, nem szabhat feltételeket. Két lehetősége maradt. Az egyik oldalon, szovjet katonai segítségnyújtás nélkül — az elkerülhetetlen bukás; a másik oldalon a szovjet segítség — és időnyerés. És Amin nem volt buta ember, talán még latinul is ismerte az ősi mondást: Aki időt nyer, életet nyer.

Mit akart kezdeni az idővel? Készen volt erre is a terve: a szovjet csapatokkal „kitakarítottja” az országot, közben egy újabb „puccskísérlet” ürügyén leszámol a még meglevő ellenfelekkel, majd végrehajtja a belső átalakítást. Az előkészítés érdekében — kabuli információk szerint — kereste a kapcsolatot az amerikai nagykövetséggel és felvette az érintkezést a kínaiakkal. Szerette volna elérni, hogy Peking legalább jelképes csapatkontingenst küldjön az ország északi-északkeleti részébe. December 29-re állítólag 2600 párton belüli ellenfelének agyonlövetését tervezte.

Nem vitás, ez az egész fantasztikusan hangzik — de az afgán valóság talaján egyáltalán nem elképzelhetetlen.

Karmal a segítségnyújtás kérésének körülményeiről így beszélt: „Amikor Amin hozzájárult a segítségkéréshez, önös céljait tartotta szem előtt. Azt remélte, hogy a nacionalista érzelmeket felszítva, a népet a Szovjetunió ellen fordíthatja, és akkor olyan jellegű fordulatot hajt végre, mint amilyent Szadat Egyiptomban: »segítséget«

kér az Egyesült Államoktól és Kínától, behívja az országba miniszterelnöknek Hekmatiart. Cáfolhatatlan bizonyítékaink vannak erre. De a forradalmi tanács, a párt és a hadsereg hazafias erői elhatározták, hogy megelőzik Amint. Eltávolítva őt és klikkjét, megghiúsították alattomos terveit.” Miért tették ezt? „A tragikus események végül is arra készítették a párt sok vezetőjét, a párt és a forradalmi tanács becsületes tagjait, hogy elgondolkozzanak a haza sorsáért viselt történelmi felelősségükön.”

IV.

Babrak Karmal az élen

December 27-én este Kabulban kitört a felkelés Hafizullah Amin ellen. A küzdelmet Babrak Karmal irányította, aki a beszámolók szerint a Taraki meggyilkolását követő napokban, 1979. október 23-án tért vissza illegálisan Afganisztánba, hogy szervezze a párt egészséges erőinek harcát az önkényuralommal, a terrorral szemben. A földalatti propaganda az adott helyzetben nem maradhatott hatás nélkül, hiszen a pártvezetés, a tisztikar nagy része rövid idő alatt szembekerült Aminnal. Karmal maga számolt be egy interjúbán arról, hogy az idők során a forradalmi tanács tagjainak többségével is sikerült kapcsolatot teremtenie. „A végén mi alkottuk a többséget a kormányban és a pártban, és mindannyian úgy véltük, Amint bíróság elé kell állítani és meg kell büntetni.”

A szovjet csapatkontingensnek ebben a belső küzdelemben nem volt szerepe. A moszkvai tévé kommentátora erről így beszélt: „A korlátozott szovjet kontingens, amelyet kizárólag a külföldről jövő agresszió elleni védelemmel bíztak meg a szovjet—afgán barátsági szerződés alapján, elhelyezési körzetében maradt és szigorúan a be nem avatkozás elvéhez tartotta magát.” A kabuli helyszíni tapasztalatok egyébként csak alátámasztották ezt a megállapítást. Afganisztánt erre az időre hatalmas indulatok feszítették. Azt talán nem lehet kizárni — utóbb egy afgán pártvezető is szólt róla —, hogy a szov-

jet csapatok jelenléte bátorítólag hatott a parcsamistákra és az Aminnal szembekerült khalkistákra, erőt adhatott az a tudat, hogy a forradalom vívmányait képesek megvédeni. De nem szabad feledni: Amin cselekedeteinek és terveinek láttán érlelődött meg a változtatás elkerülhetetlenségének gondolata.

Nem volt könnyű döntés, és a hatalomátvétel sem volt egyszerű. Dr. Mohammad Ali, a herati katonai kórház parancsnoka, ez a zömök, fekete hajú, szófukar ezredes például elmondta, hogy ebbe a nyugat-afganisztáni nagyvárosba december 28-án érkezett el a kabuli események híre és hatása. Rögtön kitörték a harcok, és a véres öldöklésnek 350—400 katona és több mint 1000 polgári személy esett áldozatul. „Igazi háború volt... Iszonyúan sok volt a sebesült is. Én belgyógyász vagyok, de kést kellett fognom, így sem győztük a sok műtétet.” S még mielőtt bárki „beavatkozást” emlegetne, el kell mondani, hogy ebben az időben a városban és környékén egyáltalán nem voltak szovjet erők.

Nem volt mentes a harcoktól a kabuli eseménysorozat sem. Az afgán hadsereg egyik őrnagya (egykori parcsamista, be volt avatva az előkészületekbe) elmondotta például, hogy ahol csak lehetett, igyekeztek békés úton megvalósítani a változást. A parancsátadási rendszer azonban nem volt, nem lehetett tökéletes. December 27-én kora estétől 28-án csaknem virradatig tartott a harc, nyomai itt-ott ma is láthatók, a postahivatal homlokzatán kormos folt éktelenkedik, az üveget azonban már helyreállították. Különösen erős lövöldözés volt a városszéli elnöki rezidencia körül (érezve helyzetének ingatagságát, Amin már korábban kiköltözött a nehezebben védhető nép házából). Amint elfogták, forradalmi bíróság ítélte halálra és az ítéletet azonnal végrehajtották. Megszűnt létezni az az ember, aki visszaélt az áprilisi forradalom eszményeivel és a romlás felé vitte az országot.

A hatalomátvétel vezérkara, csakúgy, mint 1973. áp-

rilis 27-én este, a rádió épületének abban a bizonyos földszinti szobájában gyűlt össze, innen koordinálta a fegyveres küzdelmet. Amikor már csak egy-egy helyen dördült el lövés, Babrak Karmal az egyik stúdióba ment, hogy felolvassa az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottsága, a forradalmi tanács és a kormány felhívását. Tájékoztatta az ország lakosságát a történetekről, részletesen beszélt Amin bűnös tevékenységéről, majd így folytatta: „Honfitársaim, hősi barátaim és elvtársak! Tiszta és hazafiúi szándékkal ismét magasra emeltük a szent nemzeti háború zászlaját, a nagy áprilisi forradalom zászlaját! Szent háborúnk az afgán nép nagy és igazságos háborúja a valódi demokratikus igazságosságért, a szent iszlám vallás tiszteletben tartásáért, családi, népi és nemzeti hagyományaink tiszteletben tartásáért, a dicső áprilisi forradalom céljainak eléréséért, fejlesztéséért, a békéért és a szabadságért, a függetlenségért és a létért, az egyenlőségért és a testvériségért, az igazságosságért és Afganisztán testvéri népei boldogságáért. Ez a mi igaz ügyért folyó háborúnk. Honfitársaim! Előre a hatalom- és cimbitörők, a kizsákmányolók és a szabotőrök teljes felszámolásának útján!”

A forradalmi tanács az új helyzetben megismételte és megerősítette a korábbi kérést: december 27-én Babrak Karmal a Szovjetunióhoz fordult, hogy „továbbra is nyújtson segítséget Afganisztánnak a külső agresszió visszaverésére, az áprilisi forradalom vívmányainak megvédésére és az ország függetlenségének, biztonságának megvédésére”. A körülményeket mérlegelve a Szovjetunió eleget tett a kérésnek, és az országba ezt követően újabb egységek érkeztek. Többé-kevésbé egybehangzó nyugati értékelések szerint jelenleg Afganisztánban 75 000—80 000 fős szovjet csapatkontingens van.

Erről a katonai jelenlétről szólva az afgán vezetők mindig is így fogalmaznak: korlátozott kontingens. Miért és hogyan korlátozott? Háromféle módon: időben, a célokban és a méretekben.

Ami az időtartamot illeti, Leonyid Brezsnyev választási beszédében ezt hangsúlyozta: „Teljes határozottsággal kívánom kijelenteni: készek vagyunk arra, hogy megkezdjük csapataink kivonását, amint teljesen megszűnik az Afganisztán kormánya és népe ellen irányuló külső beavatkozás minden formája. Garantálja ezt az Egyesült Államok Afganisztán szomszédaival együtt — s akkor megszűnik a szovjet katonai segítség szükségessége. A Fehér Ház azt is tudja, hogy a Szovjetunió azonnal kivonja katonai kontingensét Afganisztánból, amint megszűnnek a jelenlétüket előidéző okok, és az afgán kormány úgy véli, hogy többé nincs szükség erre a jelenlétre.”

Ebből a megfogalmazásból kiolvasható a szovjet lépés célja is: segíteni Afganisztánt, az afgán fegyveres erőket a nemzeti függetlenséget, a szuverenitást és a területi integritást fenyegető külső veszélyek elhárításában. A moszkvai *Pravdában* 1979. december 30-án Alekszej Petrov aláírással megjelent cikkben egyebek között ez állt: „A szovjet csapatkontingenst kizárólag kívülről jövő fegyveres beavatkozás visszaverésében való együttműködésre használják.” És még egy figyelemre méltó megállapítás a cikkből: „Az Afganisztánnak nyújtott szovjet segítség nem irányul egyik vele szomszédos ország ellen sem, mely országok a mi szomszédaink is.”

Végül pedig korlátozott a szovjet csapatkontingens a létszám tekintetében. Ezt azon a szinten határozták meg, amelyet — az említett reális veszélyek nagyságát figyelembe véve — a szovjet és az afgán fél együttesen szükségesnek tartott. A részleges csapatkivonásról szóló 1980. június 22-i moszkvai közlés — és a bejelentés néhány nappal későbbi realizálása, az egy hadosztálynyi katona és a 108 harcokcsi visszavonása — egyebek között azt is aláhúzta, hogy a külső veszélyek valamelyes csökkenése lehetővé teszi az afganisztáni szovjet kontingens létszámának módosítását. Módosítását csupán, hiszen mint a *Pravda* szerkesztőségi cikke írta július 2-án: „Mindazok-

nak, akik a szovjet csapatok kivonásának kérdését vetik fel, meg kell mondani, hogy előbb a bevonulásukat elkerülhetetlenné tevő okokat kell megszüntetni. Mind a szovjet csapatok ottani tartózkodásának időtartamát, mind pedig létszámukat a népi Afganisztán számára a külső katonai beavatkozás elleni harchoz nyújtott támogatás szükségessége határozza meg.”

A forradalom második szakasza

Afganisztán történelmének viharos krónikájában 1979. december 27-én új fejezet nyílt. Ahogy Kabulban mondják: megkezdődött az áprilisi forradalom második szakasza.

A külügyminisztérium szürke márvány épületébe most újra szabad a bejárás, a kapunál álló fegyveres katonák nem kérdeznek semmit. Fenn az első emeleti hallban az egyik vitrinben Lenin mellszobra látható. Az érthető kíváncsiság nem hagy: vajon hogyan néz ki most az a tanácsterem, ahol Amin annak idején fogadott? Az ajtó félig nyitva. Egy gyors pillantás... A bútor, a berendezés, minden a régi, két változás mégis szembeötlő. Az egyik: a falon, ahol annak idején Taraki majd Amin nagy fényképe lógott, most szürke porcsík árulkodik arról, hogy korábban itt lehetett valami. A két kis apró szög is ott látható a tapétán. A másik változás: megcserélték az asztalfőt, a miniszter most nem jobbról, a képhely alatt, hanem balról ül. De ezúttal tágas dolgozószobájában fogadott a tárcsá új tulajdonosa.

Mohammad Doszi külügyminiszter 51 éves. Hivatásos diplomata, a kabuli egyetem elvégzése után került külügyi pályára, az Egyesült Államokban és Pakisztánban teljesített szolgálatot. Az 1978. áprilisi forradalom után külügyminiszter-helyettes lett, s 1979. december 27.

után nevezték ki külügyminiszternek. Részletek a *Magyar Hírlap* számára adott interjúból:

— Engedje meg, hogy egy szokatlan kérdéssel kezdem: hogyan szólíthatom? Miniszter úrnak, excellenciás úrnak vagy Doszt elvtársnak?

— Mi nem vagyunk merevek, nem sokat adunk a formásokra. Gyakorlatilag mindegy. Hozzátenném viszont, hogy barátok között az utóbbi megszólítás járja. Tehát maradjunk ennél.

— Doszt elvtárs, az elmúlt időszak eseményei jelentenek-e változást az afgán politikában?

— Nem! A célok nem változtak, s egy sor tekintetben folyamatosság figyelhető meg. A forradalom új szakaszában is ugyanazokkal a problémákkal kell szembenéznünk, mint korábban, ugyanazok a feladataink, sőt még az irányítók is majdnem ugyanazok. A vezetésben, a forradalmi tanácsban, a kormányban zömmel olyan embereket lát, akik aktív részesei voltak az 1978. áprilisi forradalomnak. A vezető párt is a régi. A baj egyáltalán nem a célkitűzésekkel volt, hanem azzal, hogy a gyakorlatban eltértek az eredetileg kialakított elképzelésektől. A forradalom új szakasza ilyen értelemben a régi értékrend visszaállítására hivatott. A pozitív el nem kötelezettségi politika jegyében az antiimperializmust, az antikolonializmust valljuk.

— Kik az afgán forradalom ellenségei és mi az oka a szembefordulásuknak?

— Kik az ellenségek? Az országon belül a feudálisok, akik érzik, tudják, hogy a kiváltságaik veszélybe kerültek. Külföldön meg azok, akik joggal tartanak attól, hogy a világnak e térségében az imperializmus politikája vereséget szenvedett. Eleinte az afgán kormány — politikai megfontolásokból, a helyzet további elinérgesedésének megakadályozását tartva szem előtt — nem akarta nevükön nevezni az ellenfeleket. Azóta viszont megtették ezt ők maguk. Köztudott, hogy az Egyesült Államok

segíti az ellenforradalmi erőket, nagyarányú fegyverszállításokkal támogatja Pakisztánt. Washington ezeket az akciókat összehangolja Kínával. Értesüléseink szerint az ellenforradalmárok pakisztáni kiképzőtáboraikban nagy számban tevékenykednek kínai tanácsadók, kiképzők. Ez a tevékenység nem kis mértékben fenyegeti a térség békéjét, biztonságát. Szembefordult a forradalmunkkal Egyiptom is. Szadat elnök ebből egyáltalán nem csinált titkot. Kiképzőtábor felállítását ajánlotta fel az ellenforradalmároknak Kairó közelében. Ugyancsak ellenséges néhány reakciós arab ország magatartása is.

— A szovjet katonai segítségnyújtás segítette-e a közvetlenül fenyegető veszélyek elhárításában?

— Igen, rendkívüli mértékben. Különböző információink szerint a reakciós erők átfogó, összehangolt támadásra készültek, mégpedig másfél—két hónapon belül. A szovjet csapatok korlátozott jelenléte — amely különböző afgán kormányok kérésének az eredménye —, hozzájárult ahhoz, hogy elháruljon az afgán népet, a nemzeti függetlenséget, s nem utolsósorban a területi integritást fenyegető veszély, hogy szembenézhesünk bármiféle agresszióval.

A vezetésben valóban zömmel régi, ismerős arcok látszanak. Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Központi Bizottságába 36 tagot és 8 póttagot választottak, míg a Politikai Bizottságnak 7 tagja van. A KB-ból kizárták Amin néhány közeli munkatársát. A PB tagja lett Karmalon kívül Asszadullah Szárvari, dr. Anahita Ratabzad, Szultan Ali Kestmand, dr. Száleh Mohammad Zeary, Ghulam Dasztagir Panjsheri és Nur Ahmad Nur. A korábbiakban már valamennyiükkel találkozhattunk, az áprilisi forradalmat követően mindannyian miniszteri vagy más magas beosztásban dolgoztak. Zeary és Panjsheri képviselik a teljes folyamatosságot: a kezdet, 1978 áprilisa óta megszakítás nélkül tagjai a felső vezetésnek.

A KB titkárságának három tagja van: Karmal, Zcary és Nur Ahmad Nur.

Újjáválasztották a legfőbb hatalmi szervet, a törvényhozói szerepet betöltő forradalmi tanácsot. A testület 57 tagú, köztük sok a pártonkívüli is. A forradalmi tanács elnöke Karmal, helyettesei Szárvari és Kestmand.

A feladatok is — ahogy Doszt külügyminiszter mondtotta az interjúban — a régiék. Vissza kívánnak térni az 1978. áprilisi forradalom után deklarált célokhoz és egyúttal erőfeszítéseket tesznek a korábbi hibák felszámolására, kiküszöbölésére.

A jövő szempontjából is az egyik legfontosabb kérdés természetesen a bizalom és a pártegység helyreállítása. Ami az utóbbit illeti, a múlt tapasztalatai alapján nyilvánvaló, hogy ideológiai és politikai téren mindig megvolt az egység; a hibák, a széthúzás a szervezeti összefogás körül jelentkeztek. A KB ezért különbizottságot hozott létre, hogy felszámolják a frakciózást, megszüntessék az ellentéteket. Az eddigi mérleg kedvező, de tenivaló még akad. Mint Ratebzad asszony egy francia vidéki lap (a *La Depeche du Midi*) tudósítójának 1980 áprilisában elmondta: a csúcs már egységes. Hangoztatta ugyanakkor, hogy ez nem mondható el az alacsonyabb szintekről, kivált a tartományokban.

A rövid idő alatt oly sok változást megért afgán nép teljesen érthetően megrendült bizalmának helyreállítása érdekében több intézkedést hoztak. Először is szabadon bocsátották az ártatlanul bebörtönzött embereket. 1980 januárjának első felében 15 000 politikai fogoly hagyta el a börtönöket.

A szabadon bocsátás hírére a Pule Csarkihoz valóságos zarándokmenet indult Kabulból, tízezrek gyűltek össze, várva, mikor nyílnak meg újra és újra a vasrácskapuk, mikor láthatják meg a szeretett és hónapok óta nélkülözött hozzátartozót. Az örömkkiáltások (és az ilyen nagy tömegben nehezen elkerülhető incidensek) mellett azonban a fájdalom ősi kitöréseivel is lehetett találkozni.

Mert volt, aki hiába várt. Január 13-án Afganisztánban nemzeti gyásznapot tartottak az Amin-féle terror áldozatainak emlékére. Karmal és a forradalmi tanács vezetői a tanács házimeccsében vettek részt a szertartáson. A szabadon bocsátottak közt több vallási vezető is volt. A kormány most a szabad vallásgyakorlást ígéri, és ennek Afganisztánban felbecsülhetetlen a jelentősége; az e téren megnyilvánuló türelmetlenség korábban nagy tömegeket fordított el a forradalom eszméitől. „Ezentúl azonban a kormány egyetlen felelős személye sem fog megvetést tanúsítani az afgán nép iránt — ígérte meg Karmal. — Mindent megteszünk, hogy begyógyítsuk a súlyos sebeket.”

Visszaadták korábbi birtokosaiknak azokat a javakat, amelyeket illegálisan koboztak el és felülvizsgálták az alfabetizálási programot is. Leszámolnak a károkat okozó sietséggel, a koedukáció erőltetésével, a kötelező programokkal. A felnőttoktatást önkéntessé nyilvánították, és az írástudatlanság leküzdését a fegyveres erőkön belül végzett kötelező oktatás eredményeitől és a mind nagyobb rétegekhez eljutó közoktatástól várják. Ez utóbbi témával április elején foglalkozott a kabuli minisztertanács és olyan határozatot hozott, hogy átszervezik az iskolarendszert, négyosztályos általános és tízéves középszintű oktatást vezetnek be. Ezúttal azonban óvatosak a határidőkkel, az általános és kötelező alapkú oktatást a városokban 1986-ig, a falvakban 1987-ig akarják megvalósítani. Új oktatási módszereket honosítanak meg, új tankönyveket adnak ki, hogy a négy általános iskolai év elég legyen az írás és olvasás tisztességes megtanulásához, a legszükségesebb alapok megszerzéséhez. Itt sem sietik el a dolgot, az áttérésnek a határozat szerint tízéves határideje van.

Az ország életében kulcsfontosságú mezőgazdaságban is igyekeznek felhagyni az adminisztratív módszerekkel. „Ezek a módszerek — fejtette ki több nyilatkozatában Rahim Mohmand mezőgazdasági és földreformügyi mi-

niszter — főleg arra a szemléletre vezethetők vissza, hogy a parasztok földhöz juttatása már önmagában megoldja az agrárkérdést. Nem oldja meg. A mezőgazdasági szerzőkkel hiányosan felszerelt vagy ellátatlan, a megfelelő termelési tapasztalatok híján levő parasztság a jövőben is fokozott támogatásra szorul államunk részéről.” Ami pedig a szövetkezeteket illeti: „Meg kell győznünk az embereket, hogy a munka kollektív formája az ő érdekeiket szolgálja. A szövetkezeteket vetőmaggal, műtrágyával, gépekkel kell ellátni.”

A tennivalók meghatározására, a „hogyan tovább” kérdésére együttesen keresik a választ. Március közepén Kabulban megtartották a mezőgazdasági dolgozók országos tanácskozását, amelyen részt vettek a tartományok kormányzói, a pártbizottságok titkárai, a mezőgazdasági szövetkezetek vezetői, az egyházi élet képviselői is. A tanácskozás határozatának megfelelően a szövetkezeteknek és az állami gazdaságoknak hitelekkel, mezőgazdasági felszerelésekkel, műtrágyával nyújtanak segítséget, és a parasztok a szövetkezetek útján juthatnak hozzá mindehhez. A kereskedelmi minisztériumot megbízták azzal, hogy nyújtson segítséget a parasztoknak termékeik értékesítéséhez. Nem adják fel a három stratégiai célt sem: a feudális viszonyok felszámolását a mezőgazdaságban, a munkatermelékenység növelését és a munkás-paraszt szövetség megteremtését. A fokozatosságnak azonban elsőrendű szerepet tulajdonítanak ezeken a területeken is.

A józan politikának már az első hónapok alatt mutakoztak eredményei. Kabul egyházi vezetői támogatásukról biztosították a kormányt, és Karmal áprilisi nyilatkozata szerint csaknem százezer afgán menekült tért vissza hazájába.

A soron levő feladatok között megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítanak egy széles nemzeti front létrehozásának, a népesség nagyobbik részét tömörítő közös minimális program kidolgozásának, a hadseregen belüli

egység megszilárdításának. Az afgán hadsereg számbeli-
leg nem gyenge, de az előforduló dezertálások és — még
inkább — az Amin-féle diktatúra, a tisztogatások szét-
zilálták a sorokat. A londoni Stratégiai Tanulmányok
Nemzetközi Intézetének adatai szerint az afgán fegyve-
res erők kötelékéhez 110 000 katona tartozik. A hadsere-
get 3 páncélozott, 10 gyalogos hadosztály, 3 hegyiva-
dász dandár, 1 tüzérségi dandár, 3 tüzérségi és 2 kom-
mandó csoport alkotja, fegyverzetéhez 200 darab T—
34-es, 500 T—54-es, T—55-ös és T—62-es, 40 TT—76-os
harckocsi és korszerű, 132 mm-es sorozatvetők és pán-
céelhárító eszközök tartoznak, míg a 10 000 fős légierő
144 harci repülőgéppel (zömmel MIG—17, MIG—21)
rendelkezik.

A problémák a fegyclem, a morál terén mutatkoznak.
A meggyőzés, az egység, az ütőképesség kialakítása nem
kis munkát jelent. „Meg kell akadályozni a külső agresz-
sziót és meg kell védenünk a dolgozók forradalmi vív-
mányait. Ezért szükséges az afgán fegyveres erők to-
vábbi fejlesztése és erősítése” — mondotta áprilisban a
szovjet hadsereg lapjának, a *Krasznaja Zvezdának* adott
nyilatkozatában Mohammad Rafie nemzetvédelmi mi-
niszter.

A káderhelyzet azonban nem kis nehézségeket jelent,
és ez nem is annyira a hadseregben érezhető, mint in-
kább az élet más területein. Még a minisztériumokban is
lassan zökken vissza a munka az eredeti, a régi kerékvá-
gásba. Sok volt a bizonytalanság vagy még inkább a bi-
zonytalankodás. Afganisztán nem Pakisztán, nem India,
ahol a hivatalnokot délelőtt fél tizenegy előtt kifejezet-
ten illetlenség a hivatalában keresni. Itt fél kilenckor
bárkihez el lehet menni és még fél öt felé sem üresek a
dolgozószobák. De mivel foglalkoznak? „Az első hetek-
ben bizony nagyon sok időt töltöttünk teázgatással” —
mondta kis mosollyal egy régi ismerős. Mit lehet tenni
ilyen helyzetben? Nemcsak a mezőgazdaságra érvénye-
sek a párton kívüli miniszternek, Rahim Mohmandnak a

szavai: „Hogy győzzünk, még sokat és nagyon állhatatosan kell dolgozni.”

Afganisztán új vezetőire Nyugaton és a szomszédos Pakisztánban, Kínában, Iránban nagyon sokan, nagyon sokfélét mondtak már, hízeltgőt persze a legritkábban. Egyet azonban soha nem mondott vagy írt le senki: azt, hogy könnyű, irigylésre méltó a helyzetük. Mert egyáltalán nem az.

Külpolitikai téren más a helyzet, itt legfeljebb árnyalatnyi változásokról lehet beszélni. Figyelembe véve azonban a térség bonyolult erőviszonyait, ezek sem mellékesek. Lényegük ugyanaz, mint a belpolitikai módosulásoké: az afganisztáni fejlődés békés feltételeinek megteremtését szolgálják.

Így például az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezetői elmondták: leveszik a napirendről a pastu és a beludzs nép önrendelkezésének sürgetését, vagyis az 1978. májusi 30 pontos programnak az ilyen vonatkozású részeit félreteszik. „Elvileg továbbra is támogatjuk e népek harcát — szólt az érvelés —, de a jelenlegi nemzetközi helyzetben el vagyunk foglalva saját gondjainkkal, nem tehetjük azokat.” Ez a lépés egyébként elsősorban a pastu kérdés szempontjából érdekes, hiszen a beludzsok témája távolról sem annyira befolyásolja a kabuli politikát — e problémát többen elemezgetik a nyugati politológiai intézetekben, mint Afganisztánban. Az afgán diplomácia vezetői abban reménykednek, hogy ez a politika nagyban hozzájárul majd az Iránnal való kapcsolat javításához.

— Mi most a helyzet ezen a téren? — kérdeztem Doszt külügyminisztertől.

— Az új afgán kormányzat nagy erőfeszítéseket tesz azért, hogy közvetlen párbeszédet kezdjen Teheránnal — volt a válasz. — Mindent elkövetünk azért, hogy eloszlassuk a félreértéseket. Véleményünk szerint nincs semmi olyan ok, amely a két országot elválasztaná egy-

mástól. Viszont minden ok megvan arra, hogy a nagy múltra visszatekintő együttműködés tovább fejlődjön.

Kabulban egymást követik az ilyen vonatkozású kezdeményezések, a különböző gesztusok. Karmal például személyes üzenetet küldött Khomeininek. „Az üzenet — mondotta az afgán vezető — annak az őszinte szándékunknak a kifejezése, hogy megszilárdítsuk a szolidaritást. Az iráni és az afganisztáni nép közös ellensége az amerikai imperializmus és a cionizmus.” Az április közepén nyilvánosságra hozott külpolitikai tézisek ugyancsak első helyen szóltak a párbeszéd fontosságáról.

Elvileg lehetne is ok az optimizmusra, hiszen az iráni iszlám forradalomnak és az afganisztáni nemzeti demokratikus forradalomnak az eltérő elemek mellett is van számos közös törekvése, közös vonása, összefonódik a két ország történelme is, hasonló a vallás, részben közös a nyelv. Vagyis az alapok adottak lennének — de csak elvileg. Mert a helyzet az, hogy a gyakorlatban továbbra is kevés ok van a derűlátásra, és a teheráni vezetők nyilatkozataiból ítélve nem lehet kizárni, hogy az Egyesült Államokkal fennálló akut konfliktus elsimulása az iráni—afganisztáni viszony rontásához szabadít fel majd energiákat.

Kínával viszont — úgy tűnik — a forradalom új szakaszában sem keresik a párbeszédet, és ebben a számos külpolitikai tényező mellett közrejátszhat még egy sajátos ok: tartanak a csup-i csup — a baloldal baloldala — esetleges erősödésétől. Érezhető ellenben a tárgyalási készség Pakisztánnal kapcsolatban, bár — ez is tény — e tekintetben a megbékélést ajánló és Iszlámabad részéről ismételten elutasított nyilatkozatokra olykor hangtompító kerül. A külügyminiszterrel folytatott beszélgetés anyagából feltűnést keltett a következő részlet:

— Mibe torkolthat a Pakisztánnal fennálló konfrontáció? Elképzelhető például háború?

— Nagyon nehéz jósolni — mondotta Mohammad Doszt. — Én csak Afganisztán nevében beszélhetek.

A dolog viszont mindkét félen múlik. Az afgán kormányzat őszinte óhaja a béke, a térség nyugalmanak a megőrzése. Békét szeretnénk valamennyi szomszédunkkal, köztük Pakisztánnal is. Biztosíthatom arról, hogy nem mulasztunk el egyetlen lehetőséget sem a dialógus megteremtésére.

De hol ez a lehetőség? Az eseményeket figyelve egyelőre nem látszik nyoma. A kabuli tájékoztatási minisztériumban sem tudták kizárni a konfliktushelyzet lehetőségét. „Pakisztán számára — mondták — nagy lehet a kísértés, hogy a nemzeti egység megőrzésének dilemmáit egy háborúval oldja fel.” Természetesen a szovjet katonai jelenlét mellett ez a lehetőség legalábbis csökken, az új körülmények fékezőleg hatnak a kalandor tervekre. Ezzel kapcsolatban érdemes ismét idézni a két szovjet pártvezető, Falin és Zaglagyin *Stern*-beli interjújából.

Stern: Az önök célja az, hogy legyőzzék a lázadókat. Ezt azonban csak akkor tehetik meg, ha a támaszpontjaikat is megsemmisítik. Tehát mikor vonulnak be önök Pakisztánba?

Zaglagyin: Ezzel a logikával azt is lehetne kérdezni, mikor vonulunk be Amerikába. Mi segítünk Afganisztánnak abban, hogy megvédje magát, és nem szándékunk a konfliktus kiterjesztése.

Stern: És meddig tart majd ez a segítség?

Falin: Ameddig a kívülről jövő beszivárgás nem ér véget.

Stern: Ez valószínűleg azt jelenti: egyelőre nem. Mi a szándékuk Pakisztánnal a közbeeső időben?

Falin: Pakisztánt felszólítottuk, hogy szüntesse meg a felforgató tevékenységet. Felhívtuk figyelmét arra, hogy ez veszélyezteti az egész körzetet és a Szovjetunió biztonságát. A pakisztáni kormány válasza nem volt őszinte. Egyszerűen azt állította, hogy területéről nem indulnak gerillák bevetésre. Pedig a zsoldosok — akiket részben a pakisztáni hadsereg támaszpontjain képeztek

ki — egyes esetekben még pakisztáni tisztek parancsnoksága alatt is harcoltak Afganisztánban.

Ebben a vonatkozásban nagyon nehéz jósolni. Nem valószínű, hogy a jelenlegi iszlamabadi kormánnyal sikerül megvalósítani azt a megbékélést, amelynek tartós megteremtése Pakisztán fennállása óta nem sikerült. A *Stern*-riporterek megjegyzése (hogy a külső beszivárgás egyelőre nem ér véget), ez a pesszimizmus ugyancsak megalapozott.

Úgy tűnik, az afgán és a szovjet fél sem számít gyors, mindössze néhány hónap alatt bekövetkező megoldásra. Ezt támasztotta alá az az április eleji bejelentés is, hogy Moszkvában és Kabulban egyidejűleg ratifikálták „a korlátozott létszámú szovjet csapatkontingens ideiglenes állomásoztatásának feltételeit” rögzítő szerződést. Megfigyelők szerint ezt a dokumentumot Mohammad Doszt moszkvai látogatása során írták alá, március közepén. A külügyminiszter volt egyébként az első magas rangú afgán politikus, aki a decemberi fordulat után hivatalos látogatást tett a Szovjetunióban s érthető, hogy a tárgyalások során nagy figyelmet szenteltek az együttműködés kérdéscinek, beleértve természetesen a katonai területet. Andrej Gromiko biztosította partnerét: „Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság továbbra is számíthat a Szovjetunió korlátlan segítségére és támogatására. Az afgán nép nincs egyedül harcában — mondotta a szovjet külügyminiszter. — Mellette van az egész világ minden haladó és békeszerető erejének rokonszenve, a szocialista közösség országainak, köztük a Szovjetuniónak nemzetközi szolidaritása. Ezekkel az erőkkkel számolniuk kell az Afganisztán elleni agresszió szervezőinek és ösztönzőinek.” Doszt külügyminiszter rámutatott, hogy a szovjet segítség „a jelen pillanatban rendkívül fontos ahhoz, hogy Afganisztán továbbhaladjon az áprilisi forradalom által megnyitott úton”.

Ezt a megállapítást csak megerősítette az egy hónappal későbbi kabuli esemény.

1980. április 20-án újabb fontos határkövéhez érkezett a forradalom konszolidációjának folyamata: Kabulban közzétették az Afganisztáni Demokratikus Köztársaságnak az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt Politikai Bizottsága és a kormány által kidolgozott alapelveit. Ezek az elvek lényegében a tervezett új alkotmány elfogadásáig terjedő időszak alaptörvényét jelentik, méltán szolgáltak rá a megkülönböztetett figyelemre.

A társadalmi-politikai és gazdasági berendezkedés alapelveiről szóló rész hangsúlyozta, hogy Afganisztánban az államhatalom a városi és falusi dolgozóké. E hatalom a minden haladó, demokratikus és hazafias erő képviselőit összefogó széles nemzeti frontra támaszkodik. Az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt vezeti a harcot az igazságos, szabad és kizsákmányolástól mentes társadalom megteremtéséért. Az alapelvek értelmében erőfeszítéseket tesznek a feudális maradványok, az elmaradottság, a munkanélküliség, az írástudatlanság, a nyomor felszámolására, a lakosság jólétének és kulturális színvonalának emelésére. Biztosítják a személyi sértetlenséget, a munkához, a társadalombiztosításhoz és a művelődéshez való jogot. A dokumentum rögzítette a törvénykezés szervei, a bíróságok, ügyészségek felépítésének rendjét, meghatározta tevékenységüket és ismerette az ország új címerét, nemzeti zászlaját, melyekben helyet kaptak az iszlám jelképei is. A színek: fekete-vörös-zöld, mint régen, 1978 áprilisa előtt, és ahogy Amanullah megálmodta. Mint az alapelvek kifejtették, Afganisztán legfelsőbb államhatalmi szerve a Loja Dzsirga, a legfelsőbb népi gyűlés, és a képviselőket szabad, közvetlen, titkos szavazással választják majd meg. Mindaddig, amíg működésének nincsenek meg a feltételei, az Afganisztáni Demokratikus Köztársaságban a forradalmi tanács marad a legfelsőbb államhatalmi szerv.

Ennek lélszámát és összetételét, valamint új tagjait az elnökség javaslatára maga a tanács állapítja, illetve választja meg.

Részletesen foglalkozott a dokumentum külpolitikai kérdésekkel is. Afganisztán külpolitikájának célja — hangsúlyozta — a világbéke, a széles körű nemzetközi együttműködés erősítése, az ország államérdekeinek védelme. Az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság külpolitikai tevékenységének alapjául a békés egymás mellett élés elvei és a pozitív el nem kötelezettség politikája szolgálnak. Afganisztán az internacionalista szolidaritás alapján bővíti és erősíti baráti kapcsolatait, valamint mindenoldalú hagyományos együttműködését a Szovjetunióval és a szocialista országokkal, baráti kapcsolatok fenntartására és erősítésére törekszik más államokkal, elsősorban szomszédaival, az iszlám országokkal, és támogatja a népeknek azt a harcát, amelyet a nemzeti és társadalmi felszabadulásért, a demokráciáért és a haladásért, az imperializmus és a gyarmatosítás, az újgyarmatosítás, a cionizmus és a fajüldözés ellen folytatnak.

Az afganisztáni ürügy

A december végi afganisztáni események, a szovjet katonai segítségnyújtás amerikai visszhangját már ismerjük. Carter elnök számos szovjetellenes korlátozó és bojkottintézkedést jelentett be, a NATO pedig — Rogers tábornok szavaival — a puskapor szállításához fogott. De nem maradt el a kampány, a hangulatkeltés szélesebb nemzetközi síkon sem. Kezdődött azzal, hogy brit kezdeményezésre és az afgán kormány határozott tiltakozása ellenére összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa. A tanácsban — a hat vezető tőkésállam, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, az NSZK, Olasz-

ország és Kanada képviselőinek londoni találkozásán született megállapodásnak megfelelően — el nem kötelezett országok (Banglades, a Fülöp-szigetek, Jamaica, Niger, Zambia és Tunézia) terjesztették elő azt a határozati javaslatot, amely helytelenítette a szovjet katonai segítségnyújtást. A Szovjetuniónak mint a Biztonsági Tanács állandó tagjának ellenszavazata az indítvány elvetését jelentette.

Ezt követően került sor az ENSZ Közgyűlésének rendkívüli ülészakára, ahol 24 el nem kötelezett ország nyújtott be hasonló tartalmú határozati javaslatot. E javaslat mellett 104 tagállam szavazott, ellene 13. Az érdekességek miatt nem árt röviden felidézni, hogyan gyűltak ki, mit jeleztek a lámpák a félgömb formájú közgyűlési terem nagy szavazási tábláján. Ellenezte a határozatot Afganisztán, Angola, Belorusszia, Csehszlovákia, Bulgária, Etiópia, Grenada, a Jemeni NDK, Kuba, Lengyelország, Laosz, Magyarország, Mongólia, Mozambik, az NDK, a Szovjetunió, Ukrajna és Vietnam. A határozat elfogadása mellett, vagyis a Szovjetunió ellen szavazott többek között Albánia, Ausztria, az Egyesült Államok, Irak, Irán, Jamaica, Kína, Mexikó, a nyugat-európai országok, köztük Franciaország, valamint Jugoszlávia. Tartózkodott a szavazástól Algéria, Benin, Burundi, Ciprus, Egyenlítői-Guinea, Guinea, Bissau-Guinea, Finnország, India, Kongó, Madagaszkár, Mali, Nicaragua, São Tomé és Príncipe, Szíria, Uganda, Zambia és a Jemeni Arab Köztársaság. Nem vett részt a szavazásban Románia, Csád, Bhutan, Közép-Afrika, a Zöld-foki-szigetek, Dominika, a Comore-szigetek, Líbia, a Seychelle-szigetek, a Salamon-szigetek, Dél-Afrika és Szudán.

Rendkívüli tanácskozásra ültek össze az iszlám országok külügyminiszterei is. Az iszlamabadi értekezleten felfüggesztették Afganisztán tagságát, és a kabuli rendszer bojkottjára szólítottak. A vendéglátó, a házigazda Ziaul Hak valósággal fürödhetett a rokonszenv-nyilván-

nítások özönében. Ugyan ki hánytorgatta fel ekkor Bhutto halálát? A *Der Spiegel* tudósítója fel is tette a kérdést a tábornoknak: igaz-e, hogy az afganisztáni válság egyszerre két elnököt mentett meg, az amerikai Jimmy Cartert és a pakisztáni Ziaul Hakot.

— Nos, ami engem illet, nem tudom — hangzott a Bhutto által annak idején „nyalka csokoládékatonának” nevezett tábornok szerénykedő válasza. — De Carter képe bizonyára felértékelődött.

Az iszlamabadi állásfoglalásban, csakúgy, mint az ENSZ vitájában, megmutatkoztak azok a különbségek és ellentmondások, amelyek általában jellemzik a fejlődő, el nem kötelezett országokat. A többség negatív állásfoglalásában meghatározó szerepet játszott az amerikai gazdasági és politikai nyomás, a kínai befolyás, a szovjetellenes propagandakampány, továbbá egyes tekintélyes el nem kötelezett országok véleménye. Érzékelhető volt, hogy a legtöbb fejlődő ország saját történelmi tapasztalataiból kiindulva eleve kategorikusan ellenez bármiféle külső katonai beavatkozást, figyelmen kívül hagyva annak célját, tartalmát és konkrét körülményeit.

A szocialista orientációjú fejlődő országok általában egyetértésüket fejezték ki a Szovjetunió lépésével. Az akciót elmarasztaló országok jelentős része — így többek között India, Algéria, Indonézia, Argentína — egyidejűleg elítélte az Egyesült Államok szovjetellenes kampányát is, és a Szovjetunióval való kapcsolatok fontosságát hangsúlyozta. Tényleges lépéseket csupán Egyiptom és a Közép-afrikai Köztársaság foganatosított, Szadat például „megtorlásként” szovjet diplomatákat utasított ki Kairóból.

A szocialista közösség országai — Románia kivételével — támogatásukról biztosították az afganisztáni vezetést. A különböző állásfoglalások kiemelték, hogy a kabuli kormány kérésére nyújtott internacionalista segítség egyedüli célja az ország szuverenitásának védelme.

Ezt hangoztatta a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának január elején közzétett állásfoglalása is. Egyebek között leszögezte: „A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa üdvözli az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság új kormányát, amelynek politikai programja és intézkedései biztosítják az 1978. áprilisi forradalom céljainak következetes megvalósítását és a törvényes rendet... A Szovjetunió az Afganisztáni Demokratikus Köztársaság törvényes kormányának kérésére — a szovjet—afgán barátsági szerződés értelmében, az ENSZ Alapokmányával összhangban — jogosan nyújtott segítséget a kívülről szervezett, egyre erősödő reakciós és imperialista támadásokkal szemben, az ország békéjének és biztonságának helyreállítása érdekében.”

Ami az egyes tartózkodó véleményeket illeti, Karmal később ezt mondta: „Mi, afgánok értetlenül fogadjuk azt az álláspontot, amelyet a nemzetközi küzdőtéren a munkásosztály érdekeit képviselő egyes haladó erők elfoglálnak.” A *Stern*-riporterek is feltették a kérdést Zaglagyinnak: „Ha annyira magától értetődő, önzetlen mindaz, amit önök tesznek, miként magyarázzák azt, hogy az ENSZ-ben 104 állam elítélte az önök eljárását, s hogy még Románia, az önök szocialista testvérországa is inkább nem vett részt a szavazásban, s hogy sok nyugati kommunista párt helytelenítette az önök intervencióját?”

Az SZKP KB osztályvezető-helyettese röviden így felelt: „Sokan egyszerűen nem eléggé tájékozottak. Hamarosan megértik majd az összefüggéseket.”

A két legalapvetőbb összefüggést azóta számos állásfoglalás domborította ki. Az egyik ilyen összefüggés a Szovjetunió biztonsági érdeke, a másik pedig az amerikai stratégiai szándék változása, amely egyebek között jól lemérhető a szovjet—amerikai viszony alakulásán és az Egyesült Államok iráni magatartásán. Az Afganisztán körül csapott amerikai hírverés célja ugyanis éppen az, hogy elterelje a figyelmet a washingtoni politikai

vonalevezetés módosulásáról, a világcsendőri szerepvállalási készség újbóli erősödéséről. Ezeket a veszélyeket hozta érzékelhető közelségbe az amerikaiak iráni katonai kalandorakciója 1980. április végén.

„Az oroszok háborút folytatnak az afgán nép ellen”, „a Szovjetunió fenyegeti Iránt és Pakisztánt”, „Moszkva hátsó kijáratot keres az Arab-tengerhez” — ezek és az ezekhez hasonló cikkek, beszédek mind-mind arra hivatottak, hogy alapot szolgáltatassanak az amerikai expanzív politika kiszélesítéséhez, a vietnami háborúban megtépázott vezető szerep megszilárdításához a nyugati szövetségben belül. Ezért mondotta Leonid Brezsnyev: Ha Afganisztán nem lett volna, akkor az amerikaiaknak kellett volna kitalálniuk.

E téma nemzetközi összefüggéseinél hosszan lehetne elidőzni, de felesleges; rendelkezésre áll egy tömör, érdekes, mértékadó elemzés.

1980 tavaszán Moszkvában, az Egyesült Államok és Kanada Intézetben (elterjedt nevén: az Amerika-kutató Intézetben) zajlott le az európai biztonság és együttműködés brüsszeli székhellyel működő nemzetközi titkársága által szervezett fegyverzetkorlátozási kollokvium. Erre az évenként más-más színhellyel megrendezésre kerülő tanácskozássra a helsinki záróokmányt aláíró országokból érkeznek résztvevők, és áttekintik az európai béke szempontjából legérdekesebb fejleményeket, a várható események felrajzolásának igényével. Ezen az ideai tanácskozáson több nyugati résztvevő beszédében „Afganisztán” volt a refrénszerűen visszatérő jelszó, míg a szovjet és a többi szocialista országbeli küldöttek a mélyebb összefüggéseket vizsgálták. Ezt az alkalmat felhasználva ültünk le Georgij Arbatovval, az intézet igazgatójával egy hosszabb beszélgetésre.

Arbatovot nem kell különösebben bemutatni, neve ismerősen cseng mindenki előtt. Az 57 éves akadémikust a szovjet—amerikai kapcsolatok egyik legismertebb szakértőjeként tartják számon világszerte. Az interjúból

most csak azokat a részeket idézzük fel, amelyek az afganisztáni témához és az Afganisztán ürügyén szított hidegháborús hangulathoz, a „szovjet katonai fenyegetésről” szóló rágalmakhoz kapcsolódnak.

— Ha a Szovjetunió és az Egyesült Államok közötti katonai erőviszonyokat nézzük, nem látunk változást — mégis jelentős átalakulásoknak lehetünk tanúi a szovjet—amerikai kapcsolatokban, a világban. Mi változott?

— Az amerikai politikában komoly változások rajzolódnak ki és ezekhez ilyen vagy olyan mértékben felzárkózott az Egyesült Államok számos szövetségese. Ezek a változások tulajdonképpen elfordulást jeleznek az enyhüléstől, átmenetet az erőteljes fegyverkezési verseny felé s a hidegháborúhoz.

— A sokat hangoztatott amerikai állítás ellenére ez nem az Afganisztánnak nyújtott szovjet segítség következtében történt, nem is azután, hanem Afganisztán előtt, és függetlenül tőle — folytatta Arbatov. — Lehet persze vitatkozni, mikor kezdődött ez pontosan, még talán a kérdésfeltevés is helytelen. Tulajdonképpen a kapitalista országokban mindig is létezett két irányzat. Már Lenin is látta ezeket: egy békülékenyebb és békeszeretőbb irányzat és egy háborúpárti, háborús irányzat. Ezek mindig is jelen voltak és ez volt a helyzet az enyhülés időszakában is. A hatvanas évek komoly eseményei után, az amerikai külpolitikai megközelítésekben történt változásokat követően, amikor Amerika belátta, hogy ereje nem korlátlan, a realizmus, az enyhülésre való törekvés kerekedett felül. Az utóbbi években azonban kezdett megváltozni a helyzet. Minek lehet ezt tulajdonítani? Elsősorban az amerikai uralkodó körök hangulatának, látásmódjának változását említeném. Kiderült, hogy nagyon nehezen tudnak megbékélni sok változással. Ezért tudott az új hangulat tért hódítani. Nem tudtak megbékélni a paritással, azzal, hogy elveszítették a katonai fölényt, hogy csökkentek a hegemonizmus

lehetőségei. Az imperializmusra általában, de különösen az amerikai imperializmusra jellemző, hogy sajátosan reagált az összes külpolitikai kudarcra, azzal próbálta magyarázni ezeket, hogy nem elegendő a katonai erő, és felhasználásában határozatlanság mutatkozik. Valójában természetesen egészen mások voltak az okok. Elsősorban olyan kudarcokra gondolok, mint Vietnam, azután Irán, Nicaragua és más hasonlók . . .

— Afganisztánt is meg lehetne említeni?

— Csak bizonyos mértékben, mert Afganisztán soha nem volt az imperializmus hídfőállása. Azt a tényt viszont, hogy ez az ország áttért a szocializmusra, megkezdte a szocializmus építését, szintén mint kudarcot könyvelték el. De ugyanígy reagáltak az újabb problémákra is, olyanokra, mint a nyersanyag- és az energia-problémák, az olaj. Az amerikaiak mindig is beszéltek a kölcsönös függőségről, ám abban a pillanatban, amikor ez konkrétan érintette őket, mint sebezhetőségüket tüntették fel. Sebezhetőséget, amelyen változtatni kell. Carternek az egész doktrínája abban a szellemben született, hogy a függőség akár katonai beavatkozásra is feljogosít. De ez sem magyaráz meg mindent, hiszen az uralkodó osztályon belüli hangulatváltás nem csapódik le azonnal politikai síkon. Más szempontok is fontosak voltak. Elsősorban az, hogy sikerült letörni azoknak az ellenállását, akik a hidegháborús hangulatkeltés, a militarizmus ellen léptek fel. Ezek a hidegháború-ellenes erők széles bázissal rendelkeztek és sokáig tartották magukat. A szovjet veszély mítoszáról szóló propaganda segítségével, a félelemkeltéssel, a nacionalista és sovinszta hangulat szításával, a már említett kudarcok bemutatásával azonban azt sugallták, hogy Amerika ma már szánalmas a nemzetközi téren, Amerika erőtlenné vált, lenézik és így tovább. Különösen felhasználták ürügyként az amerikai diplomaták túszként való fogva tartását Iránban. És meg kell mondani, ez a kampány

végül is eredményes volt, sovíniszta hangulatot tudtak keltetni.

— Véleménye szerint az amerikai kampányban milyen szerepet játszanak a belpolitikai események?

— Kétségtelenül szerepet játszik a belpolitika is. Az Egyesült Államokban most olyan időszak van, hogy rossz a jó politika számára és jó a rossz politika számára. Ez nem véletlen, mert az amerikai politikában nagyon elevenen élnek a hidegháború maradványai, él az Egyesült Államok kivételes voltáról és különleges jogairól szóló legenda. Nagyon nehéz elszakadniuk a múlttól, mert ténylegesen egy egész korszaktól kell búcsút venni. A háború utáni korszaktól, amikor Amerika valóban kivételes helyzetet élvezett. Hatalmas ereje volt, gazdasági ereje is. Kétségkívül most is erős ország, de bizonyos mértékben olyan lett, mint a többi ország. S ezzel nehéz megbékélni. Az amerikaiak nehéz partnerek. Erről nemesak a Szovjetunió és a többi szocialista ország győződött meg, hanem az Egyesült Államok szövetségesei is. Többek között nehéz partnerek a belpolitikai életük miatt. Ebben az országban fantasztikus felelőtlenség uralkodhat a nagy politikai kérdésekkel kapcsolatban. Pillanatnyi előnyökért nagyon sok politikus hajlandó bármit feláldozni.

— Mindezek után hogyan jellemezné a szovjet—amerikai kapcsolatok jelenlegi állását?

— Természetesen most nagyon kedvezőtlen a szovjet—amerikai viszony. Kedvezőtlenebb, mint bármikor az utóbbi tíz év során. Ezt látni kell. Valamilyen értelmetlen élvezettel igyekeztek szétrombolni mindazt, amit az utóbbi években nehéz munkával kiépítettünk. Többek között amerikai munkával is... Ez mindenhol érezhető, így gazdasági téren, a műszaki-tudományos kapcsolatokban, konzuli területen, a közvetlen légikapcsolatokban. Már nem is beszélek az általános légköréről, hogy az mennyire megváltozott. De hát ez az út sehová nem vezet és semmi jót nem hoz. Már szinte nem

is maradt semmi, amit szétrombolhatnak. Lehet persze még rakétákat küldeni, erre még nem került sor... Én nem hiszem, hogy ehhez tarthatják magukat és gondolom, hogy amikor az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában leülepszik a propaganda porfelhője, másképp fogják nézni ezt az egészet. És akkor elgondolkodnak. Természetesen nem várhatjuk el, hogy szeressék az afganisztáni forradalmat vagy az Afganisztánnak nyújtott segítségünket, de akkor majd helyes arányokban nézik és látják mindezt. Mert lehetséges-e, hogy a nemtetszés széjjelrombolja mindazt, ami nagyon fontos? A békébe vetett reményekre, a békés egymás mellett élésre, a fegyverkorlátozási lépésekhez fűzött várakozásokra gondolok.

Az afganisztáni események visszhangjából is kitűnt, hogy a realitások felismerése más-más fokot ért az Atlanti-óceán innenső és túlsó partján. Csínján kell persze bánni az ellentétek megítélésével, nem érdemes abba a (könnyű) hibába esni, hogy felnagyítsuk őket, de elsiklani sem szabad felettük. A nyugat-európai és az amerikai megítélést ugyanis ezen a téren szintén bizonyos kettősség jellemzi. A legalapvetőbb stratégiai érdekek egybeesése mindenképp nyilvánvaló: a nyugat-európai monopoltőkés csoportok, az amerikai uralkodó körökhöz hasonlóan, érdekeltek abban, hogy gyengítsék a szocializmus, a társadalmi haladás erőinek pozícióit, növeljék a NATO katonai erejét és erősítsék a neokolonialista befolyást a harmadik világ országaiban. Ugyanakkor — és innen a különbség — az európai tőkésországok az Egyesült Államoknál közvetlenebb módon érdekeltek az enyhülés fenntartásában. Egyrészt földrajzi helyzetük-nél fogva fokozottabban tartanak egy esetleges katonai konfliktustól, másrészt gazdaságuk is jobban ráutalt a kapcsolatokra a szocialista országokkal. Ráadásul a nyugat-európai országok társadalmi-politikai adottságai is mások, mint az Egyesült Államokban, itt jelentős a mun-

kásmozgalom súlya a politikai életben. A nyugat-európai kormányok nem hagyhatják figyelmen kívül a tömegek körében mélyen gyökerező, a súlyos történelmi tapasztalatokból adódó háborúellenességet sem.

Ezek a tények rányomták a bélyegüket a szövetségek állásfoglalásaira. Kivétel nélkül elítélték a Szovjetunió katonai segítségnyújtását, azonban többségük nem követte a szovjetellenes amerikai szankciókat. A tőkésországok közül Nagy-Britannia, Portugália, Új-Zéland és Kanada jelentett be széles körű, Ausztrália, Belgium, Hollandia, Norvégia és Olaszország pedig részleges korlátozásokat a Szovjetunióval fenntartott gazdasági kapcsolatokban.

A NATO tagországai általában erőteljesen hangoztatták, hogy vállalják szövetségesi kötelezettségeiket, az Egyesült Államok mellett állnak. Ugyanakkor szinte valamennyien (beleértve még azokat is, amelyek szankciókat alkalmaztak) síkraszálltak a békés egymás mellett élés politikájának fenntartása mellett. A közös piaci országok az afganisztáni kérdésben diplomáciai megoldást sürgettek. Külügyminisztereik februárban tanácskozásra ültek össze az olasz fővárosban és az ott elfogadott dokumentumban „semleges státust” követeltek Afganisztán számára. A kommunikében egyebek között ez állt: „A kilencek úgy vélik, hogy a jelen válság pozitív kimenetele egy olyan formulában lelhető fel, amelyben egy semleges Afganisztán számára mód nyílik arra, hogy távol tartsa magát a hatalmi versengéstől. A cél továbbra is a szovjet csapatok Afganisztánból való kivonásának elérése.”

Csakhow a kérdés ilyen jellegű felvetése, megközelítése elfogadhatatlannak bizonyult mind Kabul, mind pedig Moszkva számára. A terv egyszerűen számításon kívül hagyta, hogy Afganisztánnak törvényes kormánya van, sőt maguk a javaslattevő államok is diplomáciai missziót tartanak fenn az országban. Az indítvány úgy kezelte Afganisztánt, mint valami gyarmatot és a „gyar-

matlartóval” akart tárgyalni. „Afganisztán független, el nem kötelezett állam és éppen ezért értelmetlenség »semlegességet« javasolni számára” — mondotta április közepén Abdul Madzsíd Szárbund afgán tájékoztatásügyi miniszter. Moszkvában azt húzták alá, hogy a nyugati javaslat fordítva teszi fel a kérdést. Nem Afganisztánt kell először „semlegesíteni”, hanem teljes mértékben fel kell számolni a kívülről jövő agressziós veszélyeket. Ha megszüntetik ezeket a veszélyforrásokat és biztosítékot adnak a beavatkozás megszüntetésére, akkor a Szovjetunió — az afgán féllel egyetértésben — kivonja a csapatokat.

Ezt húzta alá ismételten az afgán kormány május közepén közzétett javaslata, amely kétoldalú tárgyalást indítványozott Iránnak a baráti viszony fejlesztéséről és Pakisztánnak a kapcsolatok normalizálásáról. A megállapodások értelemszerűen magukba foglalnék azt a kötelezettségvállalást is, hogy az egyik ország területéről a másik ellen nem indítanak fegyveres vagy bármilyen más támadást. A Szovjetunió és az Egyesült Államok garantálja ezeket az egyezményeket — folytatódott a kabuli felhívás — és akkor e politikai rendezés kapcsán határozhatnak az Afganisztánban tartózkodó szovjet katonai kontingens kivonásáról is. Természetesen a kabuli kormánnyal egyeztetve, nem pedig nélküle, ahogy az a semlegesítési tervben állt.

Egy sor nyugat-európai országban érdeklődéssel fogadták ezt az indítványt, és még az iszlám országok külügyminiszterei sem tudták teljesen elengedni a fülük mellett. Muskie amerikai külügyminiszter azonban sietett kijelenteni a kabuli kezdeményezésről, hogy „kozmetikai célú és értelmetlen”.

A különbségek a részleges szovjet csapatkivonás fogadtatása során is kirajzolódtak. Míg a fejlett tőkésországok június végi velencei tanácskozásáról kiadott közlemény csak arra a megállapításra szorítkozott, hogy „a szovjet csapatkivonásnak ... permanensnek kell len-

nie, egészen a teljes kivonásig”, és több nyugat-európai ország üdvözölte a lépést, az Egyesült Államok újra előállt elképzeléseivel. A régiekkel, új ruhában... Június 25-én a Belgrádból Madridba tartó elnöki különgepen „egy magas rangú amerikai személyiség” (aki — ő tudja miért — ragaszkodott a névtelenséghez) kifejtette, hogy Washington az első szakaszban megelégedne „közbenső rendezéssel” is. Ennek lényege az volna, hogy a szovjet csapatokat kivonnák, helyüket „muzulmán országokból érkezett erők” foglalnák el és ezek gondoskodnának arról, hogy Babrak Karmal kormánya a békés feltételek megőrzése mellett a vezetők új csoportjának adja át a hatalmat.

Lényegét tekintve tehát ez az állásfoglalás is a feje tetejére állította a problémát, amikor a tárgyalások megindulását a szovjet csapatok kivonásától tette függővé. A *Pravda* július 2-i szerkesztőségi cikke erről egyebek között így vélekedett: „Ha a külföldről jövő agresszió közepette megfosztanánk Afganisztánt a segítségtől, ez az agresszió fokozásának jóváhagyását jelentené, az olyan állapothoz való visszatérést, amikor nemcsak az áprilisi forradalom vívmányai kerülnek veszélybe, hanem Afganisztán szuverén állami léte is. Az amerikai javaslat csupán arra szolgál, hogy békés úton ériék el azt, amit a fegyveres intervenciónak nyújtott segítséggel nem sikerült megvalósítani, azaz a törvényes afgán kormány megdöntését és saját bábjaiknak az ország élére állítását.”

A beavatkozás folytatódik

Az imperialista beavatkozás folytatódik: számos jel arra utal, hogy Afganisztánban és Afganisztán körül nem lehet egyhamar a harci zaj elcsitulását várni. A ta-

vasz beköszöntével megindult az évenként szokásos népvándorlás is, a ghilzai pastu nomádok észak felé vonultak állataikkal, és nyáron újra fekete pontok tarkítják a Kabul környéki hegyeket is: a nomádok sátrai. Ki hoz vajon fegyvereket a teve hátán, hányan érkeznek pakisztáni instrukciók birtokában, röplapokkal? A hírügynökségi jelentések szerint az ilyesfajta tevékenységgel számolni kell. És noha Kabulban, s az ország más nagyvárosaiban folytatódnak az erőfeszítések az áprilisi forradalom vívmányainak konszolidálására, a határvidékeken napirenden vannak (és valószínűleg lesznek is) a kisebb összetűzések, az incidensek. Talán még azt sem lehet biztosan állítani, hogy megszűnnek a „nagyobb próbálkozások”: ezt mutatta legalábbis a Kabulban szervezett ellenforradalmi lázadás 1980 februárjában, nem sokkal később az újabb herati akció, az április végi tüntetés a fővárosban és a június eleji zavarkeltés.

Kabulban február 21-én valósággal elszabadult a pokol. Reggel röplapok tűntek fel a bazároknak és kereskedelmi bojkottra szólították az üzlettulajdonosokat „az intervencióval szembeni megvetés jelölül”. A röplapokat szóbeli agitáció kísérte: védjék meg a hitet, a vallást a „hitetlenekkel” szemben. Csütörtök volt ekkor, a mohamedán hétvége, a péntek előtt: a legélénkebb üzleti nap. Ennek ellenére a legtöbb kabuli üzletet bedeszkázták vagy redőnyökkel zárták le a kereskedők. Annál is inkább így tettek, mivel az „engedetlenségre” készülöket megfenyegették, megtorolják, ha mégis felveszik a munkát. Hamarosan megjelentek az első fegyveres csoportok is, majd zöld transzparenszekkel, zászlókkal, Allah Akhbar kiáltásokkal nagy tömeg vonult végig a városban. Romboltak, fosztogattak, dúltak a bazárban, megkísérelték elfoglalni a kenyérgyárat és a gabonaraktárt. Égett szag, füstölő gépkocsik, fegyverzaj kísérte az útvonalat. Itt is, ott is orvlövészek puskái ropogtak a háztetőkről, az ablakokból és a lövöldözés egész éjszaka tartott. Hajnalra a kormány elrendelte az ostromállapotot.

Az afgán fegyveres erők a leghatározottabban léptek fel az ellenforradalmi kísérlettel szemben. Péntekre már csökkent a harcok hevessége és szombatra helyreállt a rend, a nyugalom.

Mi történt? Ma már nyilvánvaló, hogy egy kicsi, nagyon jól felszerelt ellenforradalmi csoport felkelést próbált kirobbantani a kormány ellen. A kabuli tévében bemutatták az elkobzott fegyvereket: 200 géppuska, kézi-gránátok százai, nagy hatású robbanószerkezetek, rádióadó-vevők. Valamennyin láthatóan fel volt tüntetve a gyártási hely: az Egyesült Államok, Pakisztán, Kína, Nagy-Britannia. Sok fegyver tulajdonosával együtt került az afgán rendfenntartó erők kezére. Letartóztattak 16 pakisztánit és több tucat afgánt is. A halálos áldozatok számát nem közölték, a nyugati becslések olykor száznál istöbbet említettek. A moszkvai *Lityeraternaja Gazetának* az afgán biztonsági szervek egyik őrnagya később kifejtette, hogy szó sem volt ösztönös megmozdulásról, a hívő muzulmán tömegek „haragjának kitöréséről” — minden jel a szervezettségre és a külföldi részvételre vallott. A kenyérgyár és a gabonaraktár kiszemelése is mutatta a célt: élelmezési nehézségeket akartak előidézni, zűrzavart próbáltak kelteni.

Megint csak más kérdés, hogy a kabuliak közül sokakat sikerült mozgósítani az ellenforradalmi kísérlet mellett. Ezt a tényt figyelembe kell venni a továbbiakban is. A jelenség egyébként nem új, a bazár hangulata pillanatok alatt tud változni. Dupree, a CIA szolgálatába szegődött amerikai antropológus írta le például, hogy mennyire erősek voltak Afganisztánban 1963 elején a Daud-ellenes érzelmek. Amikor azonban március 11-én a miniszterelnök bejelentette lemondását, a bazárban néhány ember rögtön elkezdte: „milyen kár”, „milyen nagyszerű ember volt”, „végül is a javunkat akarta” — és órák múlva a bukott kormányfő volt a legnépszerűbb ember a városban. Nem kabuli specialitás ez, emlékeztet, hogy 1953-ban Teheránban a bazár egyik napról a

másikra „ejtette” Moszadikot és Reza Pahlavi mellé állt. Persze nem lehet feledni, hogy akkor is szükség volt a szervezett, jó előkészítő akcióra. Vallási jelszavakkal nagyon könnyű volt eddig is operálni Afganisztánban és az sem várható, hogy a közeli jövőben változzék a helyzet. Ha „szent háborút”, dzsihadot hirdet valaki, a mélyen vallásos tömegek hamar mozdulnak. Ugyanígy hatásosan lehet apellálni „hazafias” érzelmekre.

A februári kabuli eseményekben elgondolkodtató volt az ellenforradalmi akció időzítése is. Emlékezetes, hogy Carter elnök a moszkvai olimpia elleni bojkottját határidőhöz kötötte: ha a szovjet katonai egységek február 20-ig elhagyják Afganisztánt, akkor felülvizsgálja döntését. Az „ultimátum” határideje és a kabuli akció kezdete között olyan az időbeli egybeesés, illetve a sorrend, hogy ezt nehéz lenne véletlennek minősíteni.

Ezúttal elmaradt a várt siker, nem döntötték meg a kormányt, nem rendeztek pogromot. Az akció azonban éberségre intett: a lázadók fegyverei továbbra is készenlétben vannak. Ezt illusztrálta az április végi függetlenségi ünnepre időzített újabb „demonstráció” és ezt húzták alá a herati események is. Ebben a sok véres összetűzést látott városban március 25-én tűzharcban nagy létszámú fegyveres csoportot vertek szét. Fegyverzetük a „szokásos” volt, ám akadt jókora érdekesség: a banda több tagjánál amerikai gyártmányú vegyi kézigránátokat találtak. Ez azért érdekes, mert közvetlenül előtte a nyugati sajtó, főként az amerikai lapok szenzációként tállták, hogy a szovjet egységek Afganisztánban napalmot, mérges gázt és egyéb mérgező anyagokat alkalmaznak a lázadók ellen. A Szovjetunió határozottan cáfolta ezt az állítást és az afgán hírügynökség, a *Bakhtar* is megbélyegezte „a provokációs célzatú hazugságot”. A herati lelet azután megvilágította a rágalmak hátterét. Az egyik elfogott bandita a sajtó képviselői előtt meg is erősítette, hogy a vegyi fegyvereket a polgári lakosság ellen kellett volna bevetniük.

Mennyire ismerős is ez a módszer! A mócskos trükkök langley-i raktárából valók, akárcsak a Castrónak szánt mérgezett szivar, vagy hogy egy utóbbi példát említünk, a félresikerült iráni kommandóakció, amelyhez az iráni hadsereg egyenruhájába öltöztetett, farsziul beszélő amerikai katonákat is bevetettek.

Az ellenforradalmi akciók több vonatkozásban is figyelemre méltóak. Egyfelől ismét bizonyították a kormány megdöntését célzó tervek létét, másfelől viszont azt is megmutatták, hogy az afganisztáni helyzetnek lényeges új eleme van. Ez pedig az, hogy az új körülmények között, a szovjet katonai kontingens jelenléte mellett a külföldről támogatott, onnan átdobott ellenforradalmi erők nyílt fegyveres összecsapásban nem számíthatnak sikerre. Ezt igazolta újólág 1980 júniusában a Ghazni körül lezajlott nagyobb katonai akció, amelynek során az afgán hadsereg egységei egy jelentős diverzáncsoportot tettek ártalmatlanná. Az ilyen méretű összeütközések azonban ritkák, a róluk szóló nyugati jelentések pedig (amelyek szinte kivétel nélkül „utazókra” hivatkoznak és rendszerint dolgozószobák kényelmes foteljeiben születnek) általában az óhajt állítják be tényként, vagyis kacsák.

Mégsem lehet azt mondani, hogy a kabuli kormány legalábbis nagy lélegzetvételhez jut; az energiákból továbbra is sokat kötnek le a zavarkeltő akciók. Ilyen volt például júniusban egyes kabuli iskolák ivóvizének megmérgezése, diákok és tanárok megtámadása mérgez gázzal, könnygázgránátos akciók és hasonlók, amelyek mind arra hivatottak, hogy táplálják a nyugtalanságról terjesztett híreket, illetve, ha kell, alapot is szolgáltatassanak nekik. Talán már fölösleges is újra leírni: külső támogatással...

Pakisztán továbbra sem hagy fel a diverziós szándékokkal, és az Egyesült Államok, Kína nyíltan támogatja ezt a politikát. „Amerikai felderítési szakértők véleménye szerint — írta a *The New York Times* — Pakisz-

tán földrajzi helyzete biztosítja a Nyugat potenciális fölényét.” Ziaul Hak pedig egyre nagyobb árat kér a kertes szolgálatokért. Az egyeztetés érdekében — még februárban — Iszlamabadba utazott Zbigniew Brzezinski, az amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója és Warren Christopher külügyminiszter-helyettes. Arról tárgyaltak, hogyan lehetne az 1959-ben megkötött védelmi megállapodást „tartalmas katonai szerződéssel” felváltani. Brzezinski ezután a határvidékre utazott, hogy „Amerika barátságáról biztosítsa a pakisztáni határnál élő lakosságot”. A főtanácsadó e demonstráció során egy kissé elhibázott géppuska-bemutatón is részt vett. Az afgán területtől kevesebb mint három kilométerre levő egyik előretolt katonai álláson a fegyverzettel ismerkedett és néhány lövést is leadtak az Afganisztán irányában levő „szimbolikus célpontokra”. Egy G—3 típusú pakisztáni géppuska működésének bemutatásakor a határőr, aki kétségtelenül nagyon izgult, hátraesett a fegyver rúgásától. Egyik társa gyorsan előrelökte és közölte: „A golyók célt téveszthettek volna és vendégeink közül valakit meg is ölhettek volna.” Mire Brzezinski mosolyogva megkérdezte kísérijét, Fazle Hak tábornokot, az Északnyugati Határtartomány kormányzóját: „Gyakran vannak áldozatai az ilyen bemutatóknak?” És az ugyancsak mosolygós nyugtató válasz után maga ragadta meg a fegyvert. A kóp bejárta az egész világsajtót és sokan csodálkoztak még az Egyesült Államokban is: Brzezinski géppuskával... Az amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadójának ezt a nagy nekibuzdulását aligha sorolja majd a diplomáciatörténet a békét szolgáló cselekedetek közé. Am Brzezinskit ekkor elkapta a harci lelkesedés. Felkeresett egy menekülttábor, ahol egy újságírónak a kérdésére — vajon Washingtonnak szándékában áll-e a fegyverszállítás? — sokat sejtetően közölte: a tiszteletlen és rokonszenven túl mást is adnak. „Most nem politikai nyilatkozatot teszek,

ezt a történelem mondatja velem" — fűzte hozzá ünnepelesen.

Ziaul Hak viszont nem éri be a pusztá szolidaritási nyilatkozattal. Amikor az Egyesült Államok felkínálta a 400 millió dolláros segélycsomagot, a tábornok azt gúnyosan „földimogyorónak” minősítette. A Washingtonba menesztett Agha Sahi pakisztáni külügyi tanácsadó közölte Carter elnökkel: országának több mint egymilliárd dollárnyi hadianyagra van szüksége. Még a listát is mellékelték, a harckocsik, a vadászbombázók, a katonai szállítógépek, a légvédelmi eszközök jelentik a főbb tételeket.

A tábornok ügyesen játszik, egyszerre beismer, szemrehányást tesz és figyelmeztet. Beismer, hiszen közli, hogy az 1947 óta nyújtott ötmilliárd dollár értékű amerikai segély „nem volt valami hatékony, részben a mi hibánkból”. Duzzog is: „Nem akarunk új adósságterheket. Még mindig megszenvedjük, hogy az Indiával való 1965-ös háború után leállították az amerikai segítyt. Mindmáig nem épültünk fel...” És végül egy csöndes, jól irányzott oldalvágás: „Pakisztánon kívül nincs a térségben — Törökországtól egészen Vietnamig — egyetlen négyzetmérföldnyi terület sem, ahol Amerika befolylást tudna gyakorolni.”

Mit tesz hát az Egyesült Államok ezzel a baráti rendszerrel, amely (mint egy pakisztáni dandárparancsnok mondotta egy nyilatkozatban) „mindenki számára rossz, a polgári lakosság gyűlöli, a tiszteket pedig korrumpálja és elszemteleníti”? Változásokat sürgetne? Szó sincs róla. A fenntartás — mint a *The Washington Post* írta — legfeljebb annyiban összegezhető, hogy nyilvánosság előtt kevesebbet beszélnek majd a segítségről. De azért segítenek. „Az amerikai tisztségviselők egyetértének abban, hogy támogatniuk kell Ziaul Hakot — írta a *Newsweek*. — »Ezen kívül csak annyit tehetünk, hogy nem teszünk semmit — mondotta egyikük —, és Iran óta jól tudjuk, milyen kockázatos a tétlenség.«.”

Az amerikai tevékenység kétirányú, egyfelől közvetlenül kielégítik az iszlamabadi kéréseket, a CIA is érezhetően fokozza tevékenységét pakisztáni területen, másfelől a szövetségeseket is igyekeznek mozgósítani. A washingtoni kormány ezúttal ügyel arra is, hogy ne maradjon el a kongresszusi támogatás sem. Áprilisban például Pakisztánba érkezett a kongresszus küldöttsége, Charles Melvin Price-szal, a képviselőház hadügyi bizottságának elnökével az élen. Mint közölték, „biztonságpolitikai kérdésekről” tárgyaltak.

A gyakorlati tevékenység összehangolásában eddig Nagy-Britannia és Kína mutatkozott a legkészségesebbnek. Lord Carrington brit külügyminiszter ugyancsak látogatást tett a pakisztáni—afgán határon és három teherszállító hajót ajándékozott Pakisztánnak. A „felkelőkről” ez alkalommal így beszélt: „Ezek nagyon kemény emberek, nem lehet őket egykönnyen pacifikálni. Harcos nép.” Persze hogy az, különösen, ha buzdítják, ha ebből él és ha ellátják minden szükséges eszközzel.

Ugyanebből a célból jelent meg a határvidéken egy másik illusztris látogató, Huang Hua kínai külügyminiszter is, aki arra szólította a lázadókat, hogy „helyezzék Afganisztánt a Szovjetunió elleni harc élcsapatába”. Biztosította az ellenforradalmárokat, hogy Kína „mindenfajta korlátozás nélkül” támogatja őket a továbbiakban is. Május elején a legmagasabb szintű egyeztető tárgyalásokra került sor: Ziaul Hak Pekingbe látogatott és egyebek között az afganisztáni lázadóknak nyújtott segítségről tárgyalt Hua Kuo-fenggel. Júniusban újra Huang Huát üdvözölhették Pakisztánban.

Ez a párbeszéd az Egyesült Államok fenntartás nélküli támogatását élvezi: a Harold Brown által Pekingben említett amerikai—kínai párhuzamos érdekek elsődleges érvényesülési területének kölcsönösen Pakisztánt, illetve az Afganisztán elleni agressziót tartják. A kínai—amerikai közvetlen kapcsolattartás ugyancsak folyamatos e témában. „Az Egyesült Államok és Kína

megvitatják az afgán felkelők segítségét" — ezzel a címmel adott hírt a *The Washington Post* március 21-én arról, hogy Csang Ven-jing kínai külügyminiszter-helyettes az amerikai fővárosban Mondale alelnökkel és más vezető politikusokkal tárgyalt. Csang a washingtoni lap értesülése szerint kifejtette, hogy Pekingben sem tartják elegendőnek a 400 millió dolláros segélyt Pakisztánnak, és „koncentráltabb” amerikai akciókat sürgett. E „munkatalálkozót” azután újabbak is követték, e sorba illeszkedett egyebek között Keng Piao miniszterelnök-helyettes május végi amerikai látogató körútja, amelynek során (a kínai politikus szavaival) „ismét közös stratégiai elemzést” végeztek, „konkrét ügyekben is”. Hogy milyen ügyekről volt szó? Washington első ízben engedélyezte katonai jellegű eszközök, így radarberendezések, távközlési felszerelések eladását. 1980. július 10-én a japán fővárosban azután sor került a legmagasabb szintű egyeztetésre: Carter találkozott Hua Kuo-fenggel.

Ennek az együttes tevékenységnek megvan a látható-érezhető eredménye. A pakisztáni légierő továbbra is felderítő repüléseket hajt végre afgán területek felett azért, hogy elősegítse a diverzánsok tevékenységét. Az egyesített vezérkar állítja össze a legfontosabb afganisztáni célpontok listáját, és ennek alapján tervezik azután meg támadásaikat a lázadók fegyveres egységei, amelyekben pakisztáni katonák is találhatók. A pakisztáni katonai parancsnokság változatlanul biztosítja a lázadó, terroristacsoportok átdobását a határon, ellátja őket fegyverrel, lőszerrel, és lehetővé teszi számukra a visszatérést Pakisztánba.

Mibe torkollhat, mit eredményezhet végül is ez a tevékenység? A kérdés felvetése nagyon is indokolt. Hiszen ha Afganisztán ellen nem érnek el átütő katonai „sikereket” — márpedig az új helyzetben ez szinte kizártnak tekinthető —, akkor a fegyverek egy idő után könnyen megfordulhatnak. Még akkor is, ha Afganiszt-

tán biztonságát illetően átfogó politikai rendezés jönne létre, megmaradna a probléma: mi történik a lázadónak kiosztott fegyverrel?

Zia Nasszeri például ezt mondotta: „Beludzsisztánban megvetettük a lábunkat, néhány helyőrségtől eltekintve az ellenőrzés ott már régen kicsúszott Pakisztán kezéből. Még ha Pakisztán meg is akarna akadályozni bennünket abban, hogy területéről folytassunk hadműveleteket, Beludzsisztánban nem képes erre. Beludzsisztánban olyan szabadon mozgunk, mint a vietnamiak a dzsungelben.”

De ki ellen mozognak majd? A *The Washington Post*-ban Selig Harrison politológus (aki most ír könyvet Afganisztánról) a Pakisztánnak az Afganisztán elleni háborúhoz szállított amerikai fegyverek kapcsán ezt írta: „Nagy a veszély, hogy az amerikai fegyverzetet nem a szovjetek által támogatott elemek ellen használják majd, hanem a beludz és pastu disszidensek ellen, akik mint pakisztániak küzdenek a törvényes jogaikért.” És akiknek — tegyük hozzá — ugyancsak egyre több fegyverük van, ugyanazokból a forrásokból. Mi lehet majd az ilyen összetűzések eredménye? Mit tenne ekkor például India, amely — tartva az újraéledő hindu nacionalizmustól — eleve nem jó szemmel nézi a mohamedán vallási sovinizmust?

Egyáltalán nem valami elvont feltételezgetésről van szó, hiszen a „fenyegetettség” érzésének fenntartása és erősítése a jelek szerint kevésbé alkalmas a pakisztáni belső megbékélés eléréséhez. A katonai kormányzat hatalomra jutásának harmadik évfordulóját például csak a fővárosban százezres tiltakozó gyűlés tette emlékeztetéssé 1980 júliusában. Beludzsisztánban még csönd volt...

Olyan ez, mint amikor szép lassan kiengedik a szellemet a palackból, azután mindhiába igyekeznek visszatelelni — már késő. Az indiai *New Age* című lap április elején például azt közölte, hogy az egyik, Peshawar mel-

letti „menekülttáborban” 500 pastu összecsapott a pakisztáni alakulatokkal. Azóta voltak már incidensek másutt is. Ezekre a hírekre érdemes odafigyelni, a jövő szempontjából nagyon is érdekesek. A térségben még nem egy időzített bomba van, ám ezek a fejlemények is arra utalnak: az amerikaiak, ahelyett, hogy hatástalanítanák őket, csak újabbakat hoznak létre.

Kabulban és Kabul körül

Az afgán fővárosban nagy ünnepségen emlékeztek meg 1980. április 26-án a száur forradalom évfordulójáról. Katonai egységek, harckocsik, kabuliak ezrei vonultak el a Forradalom terén felállított díszemelvény előtt. Sok megfigyelő a naptárt nézte. Hihetetlen, hiszen azóta annyi minden történt, de mégis igaz: mindössze két esztendeje, hogy győzött Afganisztánban a forradalom.

„Tudjuk, hogy az új társadalom létrehozásának még csak a kezdeténél tartunk” — mondotta egyebek között ünnepi beszédében Babrak Karmal. Valóban, aligha lehet várni, hogy az ezután következő időszakokban nem lesznek problémák, gondok.

Ezt figyelembe véve is időnként egészen fantasztikus hírek érkeznek Kabulból.

Ahogy nézegetem például a legutóbbi, január végi afganisztáni utazásomon készült jegyzeteket, meg az ugyanebben az időben továbbított nyugati hírügynökségi jelentéseket, olykor úgy tűnik, hogy más helyen járunk. Persze nem fizikailag. Több nyugati kollégával is volt alkalmam találkozni Kabulban, amikor a jó fényképfelvételek reményében elmentem a városszéli dombon magasló Hotel Intercontinental legfelső emeleti ét-

termébe. Mégis, a tudósításaik általában nem azt adták, amit láttam.

Itt van például a *Reuter* kabuli jelentése arról, hogy csillagászatiak az árak, nagy az áruhiány, nincs tűzifa, egy kiló bárányhúsért pedig 100 afgánit, vagyis két és fél dollárt kér a kereskedő. Történetesen ugyanazon a napon jártam egy kabuli hentesnél, amikorról a részletes anyag datálódott. A hentest Nawabinak hívják, a Kék mecsettől nem messze levő üzlete jól ismert a kabuli diplomáciai testület, meg a helyi tehetősebbek előtt. Az egyik ámulat a másikat követte. Az áruválaszték ugyanis — ha lehet — gazdagabb volt, mint másfél éve. A nagy hűtőszekrények tömve voltak gyönyörű szép áruval, bélszínnel meg darált borjúhússal, felvágottakkal, a polcokon pedig a Lux szappan éppúgy ott volt, mint mondjuk a Fay papírkendő és a francia parfümök.

Nawabinál egy kiló nagyon szép borjúhúsért 110 afgánit kérnek. A boltos készséggel elismeri, hogy ez sok: de meg kell fizetni a minőséget, az üzlet oszlopát díszítő, nemzetközileg hitelesített bizonyítványt, hogy az állatállomány, amellyel dolgozik, kiváló, egészséges. A régi városnegyedben, a Sor bazárban és a Csár Csattában a hús ára ennél sokkal alacsonyabb. Az ittenieknek még mindig drága, de egyáltalán nem elérhetetlen. Tűzifa viszont valóban kevés van, de nem december óta, hanem immár két éve, mivel a banditaakciók miatt nehezebbé vált a szállítás. Ami viszont a többi áru kínálatot illeti, bátran állítható, hogy Kabulban az, akinek pénze van, jobbat és többet tud vásárolni, mint mondjuk Teheránban vagy a Khyber-hágótól délre bárhol. Más kérdés, hogy a luxusnak számító cikkeket kevesen tudják megengedni maguknak. Ezért azonban a „szovjetbarát kormányt” vagy a „szovjet beavatkozást” okolni — enyhén szólva tudatlanság. A szegénység gyökereit Nadir, Zahir és Daud korszakaiban kellene inkább keresni.

Vagy itt van a *Time* írása. „Afganisztánnak van egy moszkvai gyártmányú elnöksége és a rubel a birodalom

pénzneme. A sötétségben levő ország most abban a veszélyben forog, hogy a Szovjetunió de facto 16. köztársasága lesz” — állította az amerikai magazin.

Hogy milyen veszélyben forog Afganisztán, ezt most hagyjuk — láttuk korábban. De hogy a rubel lenne a fizetőeszköz? Ez azért túlzás. A Csirke utcában, meg a bazároknak valóban sok helyen lehet rubellel találkozni. Hatalmas, írólapnyi cári bankókkal. Árulják őket a régipénz-gyűjtőknek az afgán pénz, az afgáni ellenében.

Más:

Az Amerika Hangja rádió bejelenti: afgán katonák ütköztek meg szovjet egységekkel a Bal-i Hissar erődnél. A londoni *The Times* különtudósítója (aki mindenről vádolható, csak az új rendszer iránti rokonszenvvel nem) véletlenül éppen akkor ott van. Ezt írja: „Jómagam, miközben az Amerika Hangja kabuli jelentését hallgattam, éppen szállodai szobám balkonján álltam — innen nagyszerű kilátás nyílik egész Kabulra. Természetesen nyomban a Bal-i Hissar felé pillantottam. Az erőd környékén csend honolt. Ez az eset ékesszólóan bizonyítja, hogy mekkora különbség lehet a távolról érkező bizonytalan hírek és a helyszínen szerezhető egyértelmű tapasztalatok között.” Hogy finoman fejezzük ki a dolgot, az Amerika Hangja szemenszedett valótanságot röpített világgá.

Más:

A hírhedt nyugatnémet Springer-tröszt-höz tartozó *Bild-Zeitung* fényképet közölt, a képen harckocsi látható havas tájon, előtte egy tucatnyi ember áll. Az aláírás: „Afgán fiatalok a behavazott hegyekben eltorlaszolják az utat a Kabulba tartó szovjet T—34-es előtt.” A kép ismerős... Néhány nappal korábban az AP amerikai hírügynökség továbbította. Az eredeti aláírás így szólt: „Afgán fiatalok körülvesznek egy orosz páncélost, beszélgetnek a katonákkal és cigarettával kínálják őket. Cserébe az orosz katonák édességet adnak.”

Megint más:

1980 júniusában a francia polgári sajtó — és sok más nyugat-európai lap is — nagy lármát csapott: a pakisztáni határ közelében lezajlott „tisztogató akciók” nyomán véget ért az élet — állították. A Kunar völgyében — írta például a *Le Nouvel Observateur* — megszűnt létezni a lakosság. A *Le Figaro* ráfelelt: nincs már egyetlen falu sem a Kunar völgyében. A kommunista *L'Humanité* különtudósítója, Jacques Coubard viszont vette magának a fáradságot és el is ment ide. Felkeresett egy sor települést, találkozott emberekkel, és július elején napvilágot látott cikkének ezt az önmagáért beszélő címet adta: A Kunar völgyében az élet felülkerckedik az iskolagyújtogatókon, a fosztogatókon és a gyilkosokon.

A torzításnak, akárcsak a beavatkozásnak, nem látszik a vége.

Kabulban olykor valóban van izgalom. Ám ha nincs, mindig akadnak, akik maguk csinálnak. Azt írja például az *AFP* francia hírügynökség, hogy a nyugati újságírók „provokálják a szovjet csapatokat”. Taxival jó messze kiautóznak a városból, nekiállnak fotózni a szovjet katonai egységeket, a fegyverzetet, a felszólításnak meg nem tesznek eleget és nem hagyják abba. Addig fényképeznek, míg csak néhány órára őrizetbe nem veszik őket. Mi ez, ha nem közönséges heccelődés?

És ha már a kihívó magatartásnál tartunk, ide kívánczik még egy élmény. A tájékoztatási minisztériumban az egyik osztályvezetővel beszélgettünk — illetve csak beszélgettünk volna, ha nem ront be minduntalan egy-egy nyugati kolléga az akkreditálási igazolvány meghosszabbításának igényével. Percekig tartott annak megértetése, hogy nem hosszabbítják meg az engedélyt, hanem újat adnak, mégpedig a szomszéd szobában. Nincs olyan európai tájékoztatási minisztérium vagy egyéb kormányhivatal, ahol így „lenyelnék” a szemtelen megjegyzéseket. Az osztályvezető fáradtan legyintett, ő már megszokta. „Tudja — mondta —, az a leg-

rosszabb, hogy ötös-hatos csoportokba verődve járják a Csirke utcát, azt kérdezzetik minduntalan a kereskedőtől, hogy »mi a véleményük az orosz agresszióról«. Legtöbbjüknek ez az egyetlen programja.”

Fölösleges és értelmetlen volna leegyszerűsíteni az afganisztáni helyzetet, rózsás képet festeni. De a tényekhez a sok-sok torzítás is hozzátartozik. Mint ahogy talán az is, hogy ez a tevékenység egyáltalán nem új. Íme, egy nagyon érdekes idézet:

„Az Afganisztán elleni lélektani háború nem mai keletű. 1947-ben, Pakisztán megalakulásának az évében kezdődött, és mint minden pszichológiai háborúban, ebben is szemenszedett hazugságokkal operálnak. Különböző bűnökkel vádolják Afganisztánt, azt mondják például, hogy orosz erődítmények vannak Heratban. A jelentés megtévesztően igaznak hangzott: még azt is megírták pontosan, hogy milyen páncélos egységeket helyeztek át oda. Ha ezután valaki azt válaszolja, hogy ott volt és egy fia orosz sem látott, akkor a pszichológiai háborúskodás szabályainak megfelelően kijelentik, hogy afgánbarát az illető... A világsajtó Pakisztánra hallgat. Afganisztán kicsi, elszigetelt közép-ázsiai ország, az ő igazsága nehezen talál meghallgatásra a nagyvilágban... A tábornok nagy tétben játszik, arra számít, hogy egyetlen szövetséges nagyhatalom sem meri őt cserbenhagyni, mert attól félnek, hogy Pakisztán összeomlik. A szilárdság hiánya, az ország gyengesége erővé válik, Pakisztán öngyilkossági fenyegetésekkel zsarol.”

Jogos a kérdés: mi teszi különösen érdekessé Afganisztán szerelmesének, a svéd Jan Myrdalnak ezt az eszmefuttatását? Számunkra most főként az, hogy csaknem *húsz évvel ezelőtt* vetette papírra! Tessék csak még egyszer átfutni a szöveget — ugye, akár tegnap is születettek volna ezek a sorok. A szóban forgó tábornok személye most persze más, de a játszma, a harc ugyanaz. Azzal a lényeges különbséggel, hogy most nyílt sisakkal

folyik, hogy nagyobb a tét, és hogy Afganisztán nincs egyedül.

Kabul a sok belső probléma, az időről időre ismétlődő ellenforradalmi kísérletek ellenére sem kelti ostromlott város benyomását. A Csirke utca forgalma talán egy kicsit megcsappant, mintha a külföldiek kevesebben lennének, de ez érthető. Egy kis ország turizmusának ritkán kedvez, ha túl sokat szerepel a politikai híradásokban. A bazárokból viszont zajlik a keleti világ mindennapos pezsgő élete, a gyerekek reggel sietnek az iskolába, a felnőttek a munkahelyükre igyekeznek, estefelé meg sokan térnek be a mecsetekbe.

Érezni-e különösebb katonai készültséget december óta? Igen is, meg nem is. Igen, mert kijárási tilalom van érvényben, noha április eleje óta egy órával rövidebb: este tizenegy és hajnali négy között tilos az utcára menni, és ilyenkor érzékelhető, kitapintható a feszültség, néha egy harcokosi, néha meg egy páncélozott csapatszállító dübörög végig a kihalt utcán. És mégsem nevezhető különösebbnek ez a készültség — mert egyáltalán nem a december utáni időszak sajátja, korábban is így volt. Nem a rendszer gyengesége, hanem az ismétlődő provokációk, a banditaakciók miatt. És most is bőségesen akadnak olyan elemek, akiktől óvni akarják az afgánok álmát. Az éjszaka csöndjét olykor még mindig megtöri egy-egy lövés...

A szovjet katonai egységek Kabul környékén állomásoznak. Nappal a fővárosban nem lehet találkozni velük, éjjel viszont segítenek az afgán hadseregnek őrizni a város nyugalma. A postahivatal épülete mellé például minden este fél tizenegy körül beállt egy T—54-es harcokosi és hajnali fél négy tájt távozott, valamivel az előtt, hogy megszólalt a Pule Kesti mecsetben a müezzin messze szárnyaló hangja:

Allah- o Akhbar . . .

az isten hatalmas,

az isten hatalmas,

tanúsítom, hogy nincs más isten csak Allah,

és Mohamed az ő prófétája . . .

Gyertek imádkozni.

Nem sokkal ezután felharsant a Pastunisztán terén elhelyezett megafon is, olyan hangerővel, hogy szinte be-
leremegtek az ablakok. Híreket mondtak, utána meg-
forradalmi dalokat játszottak. És az indulók újra meg-
szólaltak ebéd után, miközben a szomszédos parkban
három turbános férfi éppen a földre borult, hogy Mekka
felé fordulva elmondja a *digart*, a délutáni imát.

Tartalom

I

- A Hindukus vidékén / 11
Milyenek az afgánok? / 21
Szegénység, gazdagság / 29

II

- IIódítók a selyemúton / 37
A nagy játék / 42
A reformátor / 50
A lefátyolozott ország / 55
Partner északon, problémák délen / 61
Újra Daud — és köztársaság / 63
Nasenasz dala / 71

III

1357. száur 7. / 76
Milyen forradalom? / 84
A harmincpontos program / 87
A sirbaha, a csador és a dzsumaragi / 93
Vissza a földhöz! / 101
Egy ellentét nyomában. Találkozás Aminnal / 105
„Még nem volt elég tapasztalat...” / 115
A nagykövet halála / 123
Különös csoportkép / 131
Ellenforradalmi „ki kicsoda” / 155
Mérleg másfél év után / 162
Sötét napok / 168
Szovjet csapatok érkeznek / 179

IV

Babrak Karmal az élen /	186
A forradalom második szakasza /	190
Az afganisztáni ürügy /	202
A beavatkozás folytatódik /	213
Kabulban és Kabul körül /	223

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szikra Lapnyomda (80—2618)
Felelős vezető Csündes Zoltán vezérigazgató
A kötetet Láng László szerkesztette
Képszerkesztő Fábri Magda
A borító Szabó Árpád munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Kun Gábor
Terjedelme 11,6 (A/5) ív + 1 ív képmelléklet

„Találkoztam olyan ötven év körüli paraszttal, aki élete legnagyobb vágyának kétezer afgánit — 50 dollárt — mondott, ennyit egyben még soha nem látott” — írja egy helyen a szerző.

Afganisztán szegény ország, becslések szerint az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem 140 dollár. Afganisztán gazdag ország: mint egy szovjet geológus mondta, a föld alatt megtalálható az egész Mengyelejev-táblázat. Afganisztán elmaradott ország, 97 százalékos az írástudatlanság, de Afganisztánban forradalmi átalakulás zajlik, iskolareformot, földreformot készítenek elő.

Sok a külső és belső ellenség, meg kell küzdeni a balos türelmetlenséggel is. Ennek az átalakulásnak és küzdelemnek a történetét meséli el személyes élmények alapján is a szerző. Szól arról is, miért és hogyan kellett e folyamat egy pontján a Szovjetuniónak katonai segítséget is nyújtani, valamint arról, hogy az új vezetés a remélhetőleg nyugodtabb körülmények között hogyan tér vissza az Amin-féle erőszakos kitérő után az 1978. áprilisi forradalom eredeti demokratikus céljainak a megvalósításához.